

I.

AZ OSZK 1994–1998-BAN

Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1994–1998-ban

Az Országos Széchényi Könyvtárnak közel 200 éves fennállása alatt számos nehéz évet, évkört, évtizedet kellett megélnie, átvészelnie. Ez az 1994–1998-ig terjedő ötéves korszak is ezek közé tartozik. 1991-től kezdve már mutatkoztak a leépülés előjelei, amelyek aztán egy 1995-ös nagy zökkenő után 1998-ban már-már az összeomláshoz vezettek. A könyvtár ugyan mindent megtett ennek elkerülése érdekében és sok oldalról kapott anyagi és egyéb segítséget is, tehát komoly eredményeket is fel tudott mutatni, de azon az áron, hogy egyes alapkötelezettségeinek nem tudott eleget tenni. Ez legfőjében az állománygyarapítási területen jelentkezett és soha helyre nem hozható károkat, hiányokat okozott.

Az öt évről szóló beszámoló igyekszik a jelzett időszak eredményeiről és kudarcairól objektív képet adni. Bizonyos tekintetben kissé eltérően az előző évek hasonló összefoglalásaitól, amit részben a tevékenység sokszínűsége (átszervezések, állományrevízió, anyagi hullámvás, személyzeti leépítés stb.), másrészt a létfenntartásért folytatott küzdelem magyaráz meg. Az öt év zaklatottsága szükségszerűen jelentkezik az erről szóló beszámolóban is.

IGAZGATÁS

Az intézetvezetés nehéz és felelősségteljes munkáját, döntéseinek előkészítését egyrészt szakbizottságok (főigazgatói értekezlet, tudományos bizottság, gyűjteményfejlesztési bizottság, NEKTÁR szakbizottság, DOBIS/LIBIS alkalmi tanács, a szervezetátalakítást előkészítő munkafolyamat-tervező csoport stb.), másrészt a társadalmi szervezetek (közalkalmazotti tanács és a szakszervezeti bizottság) segítették.

Az *Igazgatási Osztály* legfontosabb feladata az éves munkatervék és beszámolók begyűjtése és összeállítása volt, emellett ellátta a könyvtár irányításához és működtetéséhez szükséges teendőket (postai küldemények nyilvántartása és irányítása, az iratok forgalmának regisztrálása és elintézés utáni elhelyezése), az irattár gondozása.

A *belső ellenőr* a főigazgató megbízásából több vizsgálatot folytatott: 1995-ben pl. a Corvina Alapítvány pénzügyi helyzetét tárta fel, 1996-ban többek között a Könyvfeldolgozó Osztályon munkaidő-elemzést végzett, 1997-ben az intézményi gépkocsik használatát, valamint az utazási költségtérítéseket vizsgálta meg.

A *Biztonsági Szolgálat* maradéktalanul végrehajtotta feladatait: folyamatosan ellenőrizte a vagyonsvédelmi berendezéseket, megtartotta a tüz- és vagyonsvédelmi szemléket, eleget tett az őrzési, munkavédelmi és polgári védelmi feladatokból adódó kötelezettségeknek.

A *Személyzeti Osztály* feladatköre kibővült az elmúlt öt évben. Munkáját 1994-ben a *Közalkalmazottak jogállásáról* szóló 1992. évi XXXIII. törvény és ennek kiegészítő rendeletei határozták meg. Ezek alapján került sor 1993-ban az előkészítő munkák elvégzésére, és 1994 elején történt meg a teljes átállítás az új illetményrendszer bevezetésével. 1994-ben lépett életbe az új kollektív szerződés is.

1995-ben viszont új feladatként jelentkezett a romló gazdasági helyzet miatt elrendelt, létszámleépítéssel és a korengedményes nyugdíjazással kapcsolatos ügyintézés. Az év folyamán 113-an távoztak a könyvtárból és 65 új munkatárs lépett be, 1997-ben 95 kilépőt (ebből 50 nyugdíjazás) és 42 belépőt, 1998-ban 89 kilépőt (ebből 50 nyugdíjazás) és 60 belépőt tartottak nyilván.

A létszámcsökkentés, a nyugdíjazási problémák megoldása, új munkatársak beállítása nemcsak a Személyzeti Osztály feladatát növelte, hanem kiható a könyvtár egészére is. A létszámcsökkentés során ui. számos kitűnő könyvtárostól, illetve más dolgozótól kellett megválni, akik még évekig maradhattak volna, és tudásukkal, gyakorlatukkal az éppen átszervezés alatt álló intézménynél nagyon hiányoznak.

A könyvtárban tevékenykedők száma az öt évben (a nyugdíjazásokat is beleértve, és a félnapos munkatársakat is egy-egy főnek véve) a következőképpen alakult:

1994. dec. 31.:	885 fő		
1995. dec. 31.:	800 fő	csökkenés	85 fő
1996. dec. 31.:	737 fő	csökkenés	63 fő
1997. dec. 31.:	677 fő	csökkenés	60 fő
1998. dec. 31.:	647 fő	csökkenés	30 fő
összesen:			238 fő

A *Gazdasági Igazgatóság* mindent elkövetett ugyan az intézmény működésének biztosítására, de az az időnkénti állami segítség ellenére sem sikerült. Az épület fenntartását és üzemeltetését tudták ugyan biztosítani, de a dologi kiadások a szakmai feladatoktól vonták el a legszükségesebb összegeket is.

Az 1994-ben életbe léptetett takarékosági intézkedések, a bevételek növelésére tett erőfeszítések (pl. az 1995 szeptemberében bevezetett könyvtárhasználati díjból adódó többletbevétel: felnőtteknek 2000 Ft, nyugdíjasoknak és diákoknak 1000 Ft) és egyéb lehetőségek kihasználása mellett az év végére mégis 20 millió Ft-nyi adósságot halmozott fel, amelyet a Művelődési és Közoktatási Minisztérium egyszeri támogatással kompenzált. Az 1995-ben és később korengedménnyel távozott nyugdíjasok után járó befizetési kötelezettséget is átvállalta.

1996-ban a 25% körüli inflációt és a forint folyamatos leértékelődését a létszámcsökkenésből adódó „haszon” és a szigorú gazdasági intézkedések sem tudták ellensúlyozni. 1997-ben a Gazdasági Igazgatóság az alapvető üzemeltetési feladatok el-

látását (kifizetését) még képes volt biztosítani, de a szakmai tevékenységre (elsősorban a gyarapításra) már nem jutott a rendelkezésre álló összegből. 1998-ban bekövetkezett a könyvtári költségvetés összeomlása, amelyből az újonnan megalakult Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma segítette ki az intézményt.

Az, hogy a könyvtárban egyes területeken jelentős előrelépés történt, a számítógépesítés támogatottságának (pályázatok elnyerésének), alapítványi összegek segítségével, ajándékoknak és a könyvtárosok ötletes megoldásainak, megfeszített munkájának köszönhető.

Az OSZK-ban dolgozók *képzésére és továbbképzésére* a könyvtár vezetősége minden nehézség ellenére is igen nagy gondot fordított, de ezt a munkatársak maguk is igényelték, örömmel és sikeresen sajátították el az újabb és újabb ismereteket. Ebben nagy segítséget jelentettek a Könyvtártudományi és Módszertani Központ tanfolyamai, amelyek közül a számítógépesítéssel foglalkozók iránt mutatkozott a legnagyobb érdeklődés (1996-ban a KMK tanfolyamán résztvevők 50%-a OSZK-s volt), de a szakképzetlenek közül is többen elvégezték a könyvtáros-asszisztensi tanfolyamot, sőt ezután voltak, akik vállalták a főiskolai továbbtanulás terheit is. Sokakat érdekelt a könyvtár-informatikus képzés is. Az oktatásban természetesen a könyvtár szakképzett munkatársai is tevékeny részt vettek. Meg kell itt említeni a kitűnő könyvrestaurátor kollégák vezetésével tartott tanfolyamokat is, amelyek immár világszínvonalúakká váltak. Többen igyekeztek nyelvi ismereteiket gyarapítani, de erre sajnos éppen a fiatalok pénztárcájából nemigen telt.

Hatósági feladatok

A könyvtár állami megbízásból több hatósági feladatot látott el.

Ezek közül a legfontosabb, a legtöbb munkát kívánó és esetenként több résztvevőt is érintő a hazai könyvanyag védettségének biztosítása volt, az értékek külföldre való kijuttatásának megakadályozására, egyrészt az árverések, másrészt az egyéni kivitelek tekintetében.

Ennek megvalósítása érdekében összesen 165 árverés anyagának véleményezését végezte el hatósági jogköréből adódóan a könyvtár, ami összesen 40 328 tétel feldolgozását jelentette védetté minősítés szempontjából. Figyelemre méltó az öt éves adatok alapján e két szám folyamatos növekedése: 1994-ben 22, 1995-ben 23, 1996-ban 27, 1997-ben 43, 1998-ban pedig 50 árverés megrendezésére került sor. A tételek mennyiségét vizsgálva az tapasztalható, hogy 1994-ben 5070, 1995-ben 5129, 1996-ban 6879, 1997-ben 10 432, 1998-ban 22 818-ra emelkedett számuk.

A könyvtári dokumentumok külföldre vitelének engedélyezésében viszont az ellenkező tendencia érvényesült, amíg 1994-ben 47 esetben került erre sor (33 magánszemély, 14 intézmény), addig ez a szám 1998-ra 8-ra csökkent le (6 magánszemély, 2 közület).

1998. július 1-jétől a hatósági feladatok átkerültek az újonnan megalakult Kulturális Örökség Igazgatóságára. A védelem és könyvkivitel esetében a szakmai döntés maradt az OSZK feladata. Az 1711 utáni magyar, illetve az 1600 utáni külföldi könyv-

vek esetében a Gyarapítási Osztály feladataként; kéziratok, zeneművek, térképek, aprónyomtatványok, régi magyar nyomtatványok stb. esetében a könyvtár gyűjtemények döntéseinek továbbbítésével. 1998 őszén kezdte el a Gyarapítási Osztály a 40 év alatt védetté nyilvánított könyvtári dokumentumok szakmai revízióját. 3800 védett tétel esetében kellett a döntést felülvizsgálni. A Kulturális Örökség Igazgatósága a védetté nyilvánított kulturális javakat közhitelű nyilvántartásba veszi fel.

A központi feladatok sorába tartozott az egyházi könyvtárak munkájának támogatása, gyűjteményeik feltárása és megóvása is. Ez a munka, amely Nagy László vezetésével folyt, igen jelentős eredményeket hozott: a könyvtárak a módszertani segítségnyújtás révén rendezettebbé váltak, állományukról az OSZK kiadásában rendszeresen jelentek meg az értékeiket feltáró katalógusok, és rongált köteteik az OSZK állományvédelmi részlegére kerültek megmentésre. Nagy László 1996-ban megvált a nemzeti könyvtártól és azóta ez a terület még nem talált megfelelő gazdára. Ez főleg a kiadványsorozat folytatása miatt aggasztó, hiszen a megfelelő szaktanácsadás és a kiadói kapacitás kétséges mivolta, és e kettő egy kézben való összetartásának hiánya miatt a további kiadványok közreadása abbamaradhat.

A Széchényi Könyvtár több más államigazgatási területen is képviselte a magyar könyvtárügyet, így az orosz–magyar restitúciós bizottság tárgyalásain, amelyek elsősorban célja a sárospataki református egyház anyagának azonosítása, illetve esetleges visszaszármaztatása volt.

RENDKÍVÜLI FELADATOK

A könyvtár vezetősége – korábbi döntéseinek megfelelően – két nagy és haszthatatlannak ítélt feladat megvalósítását állította az elmúlt évek munkálatainak középpontjába. Az egyik a technikai fejlődés követelményeiből, a modern könyvtárrá alakulás kívánalmaiból fakadt és a szervezet átalakítását igényelte, a másik pedig az állomány rendezettségének hiányából, a kimutatások és a gyűjtemények közötti eltérésekből adódott, raktár- és katalógusrevíziót követelve.

Szervezeti változások

A könyvtári területen egyre inkább jelentkező technikai fejlődés, az új hazai könyvtári törvény megalkotásának folyamata, a Várban 1985 óta működő intézménnyel szembeni elvárások kikristályosodása kötelezővé tette az OSZK számára, hogy kiemelt helyzetéből adódó, a leghatékonyabb tevékenységet biztosító szervezeti kereteit kialakítsa.

Kisebbségi változtatásokat már 1994-ben is elrendelt a könyvtár főigazgatója. Közülük a legfontosabb a Kulturális és Marketing Iroda működési területének kiszélesítése és hatáskörének fokozása volt. Ennek megvalósítása érdekében az osztályból leválasztásra került és önálló csoportként működött tovább a Kiállítási és Grafikai Stúdió. Így a régi osztály irányító tevékenysége kibővíthetett a tudományos jellegű

feladatok ellátásával. Neve „Nemzetközi és Kulturális Irodá”-ra változott, az osztály élére pedig tudományos titkári rangban Bátonyi Viola, majd 1997-től Téglási Ágnes került. Ugyanekkor egyesült Pénzügyi és Számviteli Osztálya az addig két különálló szervezeti egység Gellén Miklósné vezetésével, a Könyvfeldolgozó Osztályból pedig kivált és önálló részleggé alakult a Cédulasokszorosító csoport, Seres Tiborral az élén.

1995. szeptember elsején a Nemzeti Periodika Adatbázis szerkesztőség (NPA) és a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógus retrospektív szerkesztőség összevonására került sor az előbbi osztályvezetőjének, dr. Tószegi Zsuzsanna vezetése alatt. Tőle – távozása után – az osztály vezetését Kónyáné Csúcs Dalma vette át.

1996. március 26-ig a külföldi folyóiratok katalógusával összefüggő ügyek intézése két önálló szervezeti egység, a Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA) szerkesztőség és a Retrospektív lelőhelyjegyzék szerkesztőség, mint önálló csoport feladat körébe tartozott. Az előbbiben történt nyugdíjazások miatt szükségessé vált a két csoport egybeolvasztása annak érdekében, hogy a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusának retrospektív tevékenységét – ha minimális szinten is – fenn lehessen tartani. Ennek érdekében a retrospektív és a kurrens feldolgozás egységesítését, és a retrospektív anyag gépre vitelét is meg kellett oldani. Az új részleg a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa elnevezéssel kezdte meg a jelzett időpontokat követően működését az NPA szerkesztőség osztályvezetőjének irányításával.

Ebben az évben adta vissza az OSZK a ferences rendtartománynak az ideiglenesen hozzácsatolt, 1958-ban megnyitott, rendkívül értékes gyöngyösi könyvtárát.

1996 augusztusának végén szűnt meg a létszámleépítés és a kiadvány iránti érdektelenség miatt a Magyar Irodalom és Irodalomtudományi Bibliográfiai szerkesztőség Osztálya.

1996-ban azonban már a nagyobb arányú változtatások igénye is felmerült. Ez év folyamán a British Council segítségével és pályázat alapján két angol szakértő, Maurice Line és Richard Heseltine tanulmányozta az OSZK munkatársainak segítségével összesen másfél hétig a könyvtár szervezetét és működését, számos megfontolásra érdemes javaslattal támogatva a további munkát. Ezt követően 1997 első félévében az Ernst & Young Kft. végezte el az OSZK megbízásából az intézmény munkafolyamatainak és gazdálkodásának elemzését.

1997 augusztusában főigazgatói megbízással alakult meg Nagy Anikó osztályvezető irányításával az a Szerkezetátalakítást előkészítő munkafolyamat-tervező OSZK-csoport, amelynek munkájában a vezetőn kívül kilenc OSZK-s és egy külső tag – Vajda Erik – vett részt.

A csoport feladata az volt, „hogy elemezze a könyvtárban folyó feldolgozó, tájékoztató, szolgáltató és tárolási munka folyamatait, kritikus pontjait, tegyen javaslatokat a könyvtári technológia racionálisabb megvalósítására és az ehhez szükséges szerkezeti átalakításra”. Javaslatai már egy „eszményi állapotnak” megfelelően elképzelt számítógépes rendszer meglétét tételezték fel; arra az alapelvre épültek, hogy „a szervezet meghatározója csak a logikus munkafolyamat lehet”. A tervezet első megfogalmazásában az intézmény vezetői elé került, de az 1997. december 15-én megrendezett fórumon a teljes munkatársi gárda előtt ismertették, illetve vitára bocsátot-

ták. A tervezethez még később is érkeztek észrevételek. A szóbeli, ill. írásbeli hozzászólások igazolták azt a kiinduló elvet, amely szerint a szervezetet – minden területen – a munkafolyamatoknak kell meghatároznia.

A némileg módosított tervezet végleges szövegét az 1998. június 8-ai főigazgatói kollégium – amelyen Rónai Iván MKM főosztályvezető, dr. Skaliczki Judit MKM osztályvezető, valamint a csoport elnöke és nyolc tagja is részt vett – vitatta meg, majd hagyta jóvá. A határozat, amelyet az alábbiakban közlünk, 1998. július 1-jei hatállyal lépett életbe.

A határozatot tartalmazó főigazgatói utasítás a következőket rögzíti:

A Gyarapító és Feldolgozó Főosztály neve *Katalogizáló és Bibliográfiai Főosztályra* változik.

A Dokumentumforgalmi Főosztály neve *Gyarapító és Dokumentumellátó Főosztályra* változik.

A Gyarapítási Osztály a Gyarapító és Dokumentumellátó Főosztályhoz tartozik, kivéve a könyv- és folyóirat-érkeztetést végző részlegeket.

A Retrospektív Bibliográfiai Osztály az Olvasószolgálati és Tájékoztató Főosztályról átkerül a Katalogizáló és Bibliográfiai Főosztályra.

Megszűnik a Könyvfeldolgozó Osztály és a Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Szerkesztősége Osztály, és létrejön a *Könyvfeldolgozó Osztály*, amelynek feladata a könyvek feldolgozása az érkeztetéstől a nemzeti bibliográfia szerkesztéséig. Az új osztály vezetőjévé a könyvtár főigazgatója Bacsoni Tamásné nevezte ki.

Megszűnik az Időszaki Kiadvány Feldolgozó Osztály és a Magyar Nemzeti Bibliográfia. Sajtóbibliográfia Szerkesztősége Osztály, és létrejön a *Periodika Feldolgozó Osztály*, amelynek feladata a periodikumok feldolgozása az érkeztetéstől a nemzeti bibliográfia szerkesztéséig. – Vezetésére Nagy Anikó kapott megbízást.

Az időszaki kiadványok rekatalogizálását a Mikrofilmtár hirlap-előkészítő csoportja végzi.

Kimondja a határozat továbbá azt is, hogy „a kurrens raktárban kizárólag a kurrens időszaki kiadványokat szabad tárolni addig, amíg az adott évfolyam kötetzeti egysége(i) össze nem áll(nak). A kollacionálás a kurrens raktár feladata.

A július elsejei döntéseket 1998. október 15-i hatállyal újabb határozatok követték. Ekkor egyesült az addig különálló Olvasószolgálati Osztály és a Tájékoztató Osztály; tevékenységük egy szervezeti egység, az Olvasó- és Tájékoztató Szolgálat keretében folytatódott. Az új osztály vezetője Tüske László, helyettese Várady Géza lett. A feladatok átszervezésével, a munkatársak tevékenységi körének változó mértékű módosításával lehetőség nyílt arra, hogy a korábbi létszámleépítések miatt elmaradt vagy az addig kisebb intenzitással végzett szolgáltatási feladatok egy részét ismét felvállalja a főosztály. Az intézkedéscsomag részeként sor került az osztály csoportszerkezetének átalakítására is.

A határozatok végrehajtása simán, csak jelentéktelen pillanatnyi problémákat okozva, 1998 végére kiforrott helyzetet teremtve történt meg.

Állományrevízió

A könyvtárban végzett munkák közül kiemelkedő jelentőségű a most számba vett korszak egészén átvonuló, a könyvtár szinte minden részlegét érintő feladat volt az állományrevízió megszervezése és lebonyolítása. Az utolsó ilyen jellegű ellenőrzésre 1965 és 1969 között került sor, amelynek célja akkor voltaképpen az egyes jelzetekhez tartozó egységek számbavétele alapján az addig hiányzó példány-nyilvántartás megteremtése volt. A következő revíziót a Várba való felköltözés után kellett volna végrehajtani, erre azonban sem akkor, sem a könyvtár tevékenységének itteni megindítása idején nem kerülhetett sor. 1994-ben főigazgatói döntés alapján kezdődtek meg az előkészítő munkálatok, ekkor kapott ugyancsak főigazgatói megbízást Óvári Sándor ny. igazgató, a Raktári Osztály egykori vezetője – az érintett főosztályok vezetőivel való konzultálás után – a szétágazó munkálatok menetét meghatározó szabályzat összeállítására, illetve a munkálatok vezetésére. Ekkor már a meglévő leltárra és a számítógépes feldolgozásra támaszkodva magasabb célokat lehetett kitűzni, mint a közel 30 évvel azelőtt megfogalmazottakban. A munka folyamán nem csak azt kívánták megállapítani, hogy egy számon milyen állományú egység lelhető fel, hanem azt is, hogy egy adott kiadvány pontosan hol található meg, hány példány van belőle, illetve, hogy mi hiányzik. Sőt ezen is túlmutatott a tervezet, mert a tartalmi (címléírási) hibák figyelését és javítását is a munkálatok körébe iktatta. Tette ezt annak ellenére, hogy e rendkívüli feladat ellátására csak a minisztérium – esetenkénti – céltámogatására és saját erőforrásaira támaszkodhatott.

A munka ilyen szintű elvégzése csak jelentős előkészítés után valósulhatott meg, amelyben a gyarapító- és feldolgozó részlegek is nagy részt vállaltak. Már 1992-ben bejelölték a KATAL-rendszerbe a raktári kihelyezéseket (olvasótermek, segédkönyvtárak), 1994-ben pedig megindult ezek céduláinak előállítás, a naplók, cédulák folyamatos nyomtatása, a hiányzó naplók előállítása, és sok más „aprómunka” végzése.

Az előkészületi munkák során a revízió vezetői a Gyarapítási Osztálytól megkapták az ún. „kiiktatási jegyzőkönyveket”, amellyek a segédkönyvtárakból leadott több ezer mű jegyzékét tartalmazták. Ennek nyomán ezeket sikerült a helyrajzi naplóból még 1994-ben kiiktatni, így a revíziós hiányokat eleve csökkenteni. Sor került még a „rezerv” raktárban lévő 7000 kötet, valamint a jelzet nélküli ún. „sziglásanyag” revíziójára is.

Közben elkészült – több külső és raktári szakértő közreműködésével – a végleges szabályzat, majd a kb. 100 000 kötetet magában foglaló kihelyezési lista, amely számos fiktív hiány kiküszöbölését tette lehetővé.

Mindennek köszönhetően a revízió – az ún. kihelyezett (segédkönyvtárakban, illetve olvasótermekben tárolt) anyag számbavételével még 1994-ben, a szabályzat végleges jóváhagyása előtt megkezdődhetett: minden kötetről cédula készült és ezek sokasága a számítógépbe került. A munkát az érintett részlegek munkatársai végezték el a szakmailag felkészült raktári munkatársak – elsősorban Schefcsik Gyuláné és Szilágyi József – irányításával. A revízió lebonyolításában ekkor, de folyamatosan

is Pataki Gábor és Seres Tibor nyújtott még – a revíziót és a javításokat végzőkön kívül – jelentős segítséget.

Különösen sok problémát vetett fel az olvasótermi szabadpolcos anyag revideálása, de az itt felmerült kérdések megoldása a további munkát csak segítette.

A könyvraktárakban 1995-ben kezdődött meg az ellenőrzés – egymást általában havi turnusokban váltó – nyolc, kétszemélyes brigád bevetésével. Az egyik brigádtag egyetemet végzett, képzett könyvtáros volt, aki alkalmas volt a tartalmi hibák kiszűrésére is. A brigádtagok a polcokon talált példányokat vetették egybe a helyrajzi naplók címléírásaival és jelezték mind az állománybeli, mind a tartalmi eltéréseket. A problémák megoldására egy öttagú vezetőbrigád volt hivatott. Az ún. szuperrevíziós csoportot a Gyarapítási Osztály munkatársai alkották. A közel 200 év alatt tévesen feldolgozott, rossz helyre irányított művek címléírásait javították.

A revízió a jó szervezésnek és a munkatársak lelkes helyállásának köszönhetően nem csak megfelelő ütemben folyt, hanem kiváló eredménnyel is járt. Zökkenők nélkül zajlott, legfeljebb a nehezebb anyagnál lassult.

Többször olyan nagymértékben sokasodtak a megoldásra váró problémák, hogy a szuperrevízió csak a revízió ütemének csökkentésével tudott az állomány számbavételével lépést tartani.

A könyvek állományrevíziója 1997 közepén lezáródott ugyan, de az utómunkálatok egy része még 1999-re is áthúzódik. Ez részben a müncheni anyagból és a kegyeleti gyűjteményekből (Apponyi, Kossuth stb.) származó problémákból adódik, valamint a hiányként szereplő példányok hollétének lehetséges megállapításából.

Így az eddig elvégzett munka végleges számszerű adatai még nem állnak rendelkezésre, sőt a részadatok sem tekinthetők véglegesnek, ezért közlésükre most nem kerülhet sor.

Meg kell itt még jegyezni, hogy a könyvrevízió csak az 1991-ig feldolgozott állományra terjedhetett ki, az attól kezdve számítógépen nyilvántartott anyagról ui. csak később készültek el a raktári naplók.

A hírlapok és folyóiratok számbavételére csak ezután kerülhet sor, az állomány egy része a helyhiány miatt ládába zárva szükséggraktárakban került elhelyezésre, a ládák felbontása pedig csak 1999 elején kezdődhet el.

A különgyűjteményeknél a segéd- illetve kézikönyvtári revízió még 1994-ben megtörtént, vagy legkésőbb 1995-ben megkezdődött, és a táraknál általában 1998 végéig be is fejeződött. Helyi adottságok, illetve a gyűjtemény nagyságrendje miatt ezt a munkát két gyűjtemény esetében még nem lehetett lezárni. A Kortörténeti Különgyűjtemény revíziójára a szolgálati katalógus hiánya miatt nem kerülhetett sor, a hírlapgyűjtemény számbavétele is a jövő feladata; a Plakát- és aprónyomtatványtár pedig a gyászjelentések és egyéb apróságok tömege miatt nem tudta e munkát befejezni.

Maradt tennivaló a következő évekre is, de az kétségtelen, hogy az eddig elvégzett hatalmas munkával az OSZK elérte azt, hogy könyvgyűjteményeiben rend legyen, a nyilvántartások megbízhatóan szolgálják az olvasókat és könyvtárosokat egymással áttekinthető összhangba kerülve.

GYŰJTEMÉNYFEJLESZTÉS

A gyarapítási tevékenység alapelvét és módszereit (vétel, nemzetközi csere, ajándék, köteles példány) tekintve nem változott az előző évekhez képest. Bár 1998-ra elkészült az új gyűjtőkori szabályzat részletes tervezete, de bizonyos hiányosságai miatt nem kerülhetett jóváhagyásra, így 1999-ig nem léphetett életbe. A gyarapítás tehát változatlanul a régebben kialakult elvek alapján történt 1994 és 1998 között is.

Az érvényes gyűjtőkori szabályzat szerint a könyvtár gyűjti:

1. a hungarikumokat,
2. a referenz műveket, beleértve a különgyűjtemények kézikönyv-beszerzését is,
3. a magyar irodalom- és történettudomány, valamint nyelvészet tanulmányozásához szükséges külföldi szakirodalmat,
4. a könyv-, írás-, nyomda- és nyomdászattörténeti irodalmat.

Ezt a követelményt, amelynek az OSZK 1990-ig teljes mértékben, 1991 és 1993 között csak megszorításokkal tudott megfelelni – mint a könyvtár legproblematikusabb területét – a következőkben részletesen is szükséges bemutatni.

Törzsgyűjtemények

A gyarapítás lehetőségeit elemezve elsősorban a könyvtár költségvetésében biztosított összeget és annak vásárlóértékét kell figyelembe venni. Ennek elosztása és az év közbeni esetleges változtatása, a felmerült problémák megoldása a Gyarapítási Bizottság keretében történt meg.

Vétel

1995-ben gyarapításra (vételre) már csak 19,3 millió Ft-ot irányozhatott elő a könyvtár, igaz, a cserére még külön 5,6 millió Ft-ot különítettek el, tehát beszerzésre összesen 25 millió Ft-ot fordíthatott. 1995-től megváltozott a rendszer: a cserére szánt pénz nem került évenkénti megállapításra, hanem azt a mindenkori OSZK gyarapítási keret 25%-ában állapították meg. A vételre (és cserére) szánt összeg 1995-ben katasztrofálisan 20 373 200 Ft-ra csökkent le. Ebből a csere részleg 4,6 millió Ft-ot kapott, tehát a Gyarapítási Osztály – papírforma szerint – nem egészen 16 millióval gazdálkodhatott. A következő években az összkeret 15,855 millió volt, a cserére szánt összeg 4,6 millió maradt.

Meg kell jegyezni, hogy az OSZK gyarapítási keretéből a zirci könyvtár alapvető igényeit is ki kellett elégíteni (1994: 70 000, 1995-től 410 100 Ft), sőt ún. „egyéb” vásárlásokat (állományba nem kerülő használati példányok, szakszervezeti könyvtár stb.) is fedezni kellett (1994: 500 000, 1995: 791 726, majd 1996-tól 410 800 Ft).

1994-ben a *jóváhagyott hitelkeret* összesen 25,5 millió Ft-jából az OSZK *törzsgyűjteményének* gyarapítására 10,5 millió Ft-ot költhetett volna el, ebből 7,3 millió Ft-ot könyvekre és 3,2 millió Ft-ot időszaki kiadványokra. 1997-ben az említett teljes

keret 15,855 millió Ft-ra emelkedett, úgy, hogy magában foglalta az ún. aukciós tartalékot (821 500 Ft), a rendkívüli beszerzési lehetőségek finanszírozására szánt összeget is. Ekkor a törzsgyűjtemények gyarapítására 8 831 100 Ft maradt, a könyvekre ebből 6 202 300 Ft, az időszaki kiadványokra 2 628 800 Ft jutott.

A *különgyűjtemények* 1995-ben, a legnehezebb évben 5 750 500 Ft-ot költhettek volna, 1997-ben és 1998-ban is ugyanennyit.

A feltételes mód természetesen a könyvekre, időszaki kiadványokra is vonatkozhat, hiszen nem volt olyan év, amelyben túlköltés ne jelentkezett volna. 1997-ben ez pl. 11 596 446 Ft-ot jelentett. Tényleges túlköltés azonban egyszer sem fordult elő, valamilyen forrásból, úgymint hazai és külföldi alapítványoktól, NKA támogatásból és a könyvtár bevételeiből (könyvtárhasználati díj stb.) mindig sikerült a hiányzó összegeket valahogy előteremteni.

Mindez nem jelentette azt, hogy a könyvtár a számára szükséges dokumentumokat be tudta volna szerezni. Hiszen már 1995-ben le kellett mondani a köteleanyag többes példányainak beszerzéséről, a retrospektív magyar kiadványok másodpéldányainak megvételéről, hogy a hiányzó alappéldányok megvásárlására jusson pénz; a külföldi hungarikumok megvételénél a „mennyire hungarikum?” kérdést az eddiginél szigorúbban kellett feltenni. Az utolsó két évben a gyűjtőkör 2. és 4. pontjaiba tartozó referenz-művekből, valamint a nyomda- és nyomdászattörténeti kiadványokból csak „elvben” lehetett fizetés révén gyarapítani, 1998-ban pedig szinte egyetlen külföldi történelmi munkát sem sikerült megvenni.

A külföldi könyvek beszerzése egyre inkább a hungarikumok és a legalapvetőbb kézikönyvek egy részére korlátozódott. Ez azért jelentett igen nagy gondot, mert minden OSZK-s könyvtárosnak az a meggyőződése, hogy az idegen nyelvű kultúrák értékeinek közvetítése nélkül, a világra való kitekintés lehetősége nélkül nincs magyar kultúra és magyar szellemi fejlődés sem. Ha Európához akarunk csatlakozni, az európai, sőt azon kívüli új ismeretek hiányában a felzárkózás feladata megoldhatatlan. (A külföldi országok szellemi kincseinek begyűjtését már a korai elődök is, és még a legnehezebb korszakokban is kötelezettségüknek érezték.)

Arról nem is beszélve, hogy a hungarikum-kutatás bármely területén is csak az európai, illetve világháttér ismeretében lehet eredményeket elérni, a magyar irodalom, történelem stb. önmagában nem dolgozható fel, összefüggéseiben nem válik elemezhetővé.

A gyarapítás korlátozása tehát nem mennyiségi, hanem – sokszor pótolhatatlan – minőségi visszaesést eredményez.

Nagy gondot okoz ma az, hogy sokszor 10–20 évvel ezelőtt megkezdett kontinuációs rendelések az igen szerény gyarapítási hitelkeret jelentős részét évről-évre elviszik (a *Handbuch der Orientalistik* című igen értékes kultúrtörténeti gyűjtemény kötetei például az 1990-es évek elején még 10 000 Ft alatti összegbe kerültek, majd áruk 15–20 000 Ft-ra emelkedett, most pedig 80–100 000 Ft-ot kell kifizetni egy-egy új kiadványukért.)

**Az 1994–1998-as évekre jóváhagyott gyarapítási hitelkeret
a nemzetközi cserére szánt összegekkel együtt**

Az OSZK gyűjteménye	1994	1995	1996	1997	1998
Könyv (törzsgyűjtemény, segéd- és kézikönyvtárak)	7 300 000 Ft	7 550 000 Ft	6 202 300 Ft	6 202 300 Ft	8 202 300 Ft
Időszaki kiadványok	3 200 000 Ft	3 200 000 Ft	2 628 800 Ft	2 628 800 Ft	5 750 500 Ft
Különgyűjteményi dokumentumok	6 750 000 Ft	7 000 000 Ft	5 750 000 Ft	5 750 500 Ft	410 000 Ft
Használati példányok (állományba nem kerülő)	500 000 Ft	500 000 Ft	410 800 Ft	410 800 Ft	41 100 Ft
Műemlékkönyvtár	70 000 Ft	70 000 Ft	40 000 Ft	40 000 Ft	821 500 Ft
Aukciós tartalék	–	1 000 000 Ft	821 500 Ft	821 000 Ft	15 855 000 Ft
OSZK vétel összesen	17 820 000 Ft	19 300 000 Ft	15 855 000 Ft	15 855 000 Ft	4 600 400 Ft
Nemzetközi csere	5 600 000 Ft	4 600 000 Ft	4 600 400 Ft	4 600 400 Ft	20 455 400 Ft
MINDÖSSZESEN	23 420 000 Ft	23 900 000 Ft	20 455 400 Ft	20 455 400 Ft	20 455 400 Ft

A KMK 1999-ben 3 100 000, Ft-ot, 1995-től 2 500 000 Ft-ot kapott.

A gyarapítást végzők munkája állandó mérlegelést, mégpedig negatív irányú mérlegelést jelent. Azt nézik, hogy a kevésből mi a mai szemlélet szerint nélkülözhető, leépíthető és mi az, ami nélkülözhetetlen, így további beszerzése minden áron fenntartásra szorul. Ez a megoldás több veszedelmet is rejt magában:

- az említett, a kutatást is érintő színvonalcsökkenést;
- csonka, hiányosan maradó sorozatokat;
- az országban – esetleg csak az OSZK-ban meglévő – egyetlen példány elvesztését.

Rendkívül súlyos helyzetet teremtett a külföldi folyóirat-előfizetések számának folyamatos és drasztikus csökkentése. Ezek nagy része hosszú évek óta gyarapította az állományt és rendelésük lemondása ugyanakkor történt, amikor több hazai könyvtár is ilyen lépésre volt kénytelen rászánni magát. Így állt elő az a helyzet, hogy rangos és fontos humán periodikumok az ország egyetlen könyvtárában sem találhatóak meg. (Az OSZK néhány nélkülözhetetlen irodalmi- és történettudományi folyóiratot a cseretevékenység keretében beszerzett ugyan, de a viszonzásra szóló összeg a könyvbiztosítási keretet terhelte.)

A gyarapításra katasztrofálisan hatott a hazai és a külföldi könyvek árának folyamatos és jelentős drágulása is.

A megállapított hitelkeretből 1994-ben és 1995-ben (a két év átlagát alapul véve) 750 külföldi művet lehetett volna megvásárolni, 1997-ben és 1998-ban már csak 551-et. Ezen szám adatok azt bizonyítják, hogy az elmúlt öt év folyamán – a könyvárak emelkedése, a forint csúszó leértékelése és a hitelkeret csökkenése következtében – a külföldi könyvállomány *számszerűségét és értékét tekintve* mintegy 40%-kal csökkent.

A folyóiratok árváltozása százalékosan ennél nagyobb mértékű volt. Ezért 1995-ben különösen a külföldi idegen nyelvű folyóiratok beszerzésének nagymérvű leépítésére kellett sort keríteni: az intézményvezetés döntése nyomán, a Gyarapítási Bizottság jóváhagyásával a korábbi állomány 75%-ának előfizetését lemondani!

Az egyre tarthatatlanabbá vált helyzeten az illetékes részlegek minden lehetséges módon próbáltak segíteni, és különféle forrásokból kívánták a gyarapítást támogatni. Ezek a lehetőségek azonban összességükben nem mindig lehettek, sőt általában nem lehettek olyan célzottak, mint a könyvtár által indított tervszerű vásárlások, nagyvonalúbb cserelehetőségek. A belső forrásokból szerzett összegeket (beiratkozási díj, vállalkozások: állományvédelmi munkák stb.) általában a dologi kiadásokra, adósságtörlesztésre kellett fordítani.

A külső támogatások többsége eleve célzottan érkezett vagy a számítógépes rendszer kiépítését segítette.

Így például az a 11 000 USA dollárnak megfelelő összegű támogatás, amelyet a Soros Alapítvány juttatott a határon túli magyarság könyvellátását segítő cseretevékenység céljaira, valamint az a 3 millió forint, amelyet az NKA-tól kapott a könyvtár a felsőoktatásban részt vevő olvasók igényeinek szélesebb körű kielégítése érdekében. (Az OSZK-t kötelezte az utóbbi adományozó az összeg felhasználásának

és nyilvántartásának elkülönített vezetésére; a tételes elszámoltatásra 1998 elején került sor.) A pályázatokon elnyert támogatás pedig egy adott műre, még inkább a gépesítési fejlesztést segítő tárgyra szóltak. A csereszolgálat tehette csak meg azt, hogy legszívesebb külföldi partnereit egy-egy adott mű beszerzésére kérte meg. Sajnos ezekből is keveset sikerült megkapni. Esetenként egyéni kapcsolatait igénybe véve szereztek be egy-egy könyvet. Az adományok, hagyatékok sem simultak mindig a könyvtár gyűjtőkörébe, így egy részüket tovább kellett adni.

A könyvtár összeomlott gazdasági helyzete miatt 1998 áprilisában a vásárlást beszüntette. (A krízis arra vezethető vissza, hogy 1992 óta egyáltalán nem emelkedett a dologi kiadásokra felhasználható összeg, viszont az árak »energia, posta, telefon stb.« közben folyamatosan nőttek, így a tartozások kifizetése érdekében a szerény gyarapítási kerethez is hozzá kellett nyúlni.) Ez elsősorban a többes példányokat, a retrospektív gyarapítást, valamint a külföldi beszerzést érintette, hiszen az időszaki kiadványok előfizetését és a standing order beszerzéseket nem lehetett leállítani. Szeptembertől a könyvtárhasználati díjból rendelkezésre bocsátott keret az olvasótermek kézikönyvtárainak felfrissítésére adott lehetőséget. A minisztérium is mindent megtett az OSZK anyagi egyensúlyának helyreállítása érdekében.

Kiindulási pontunkhoz a gyarapításra fordítható tételekhez visszatérve egyértelműen le kell szögezni, hogy az anyagi keretek jelentős emelése nélkül a nemzeti könyvtár legalapvetőbb feladatait sem tudja ellátni, a magyarság kultúrájával összefüggő magasabbrendű tudományos kutatást képtelen támogatni. A gyarapodás állandó csökkenésével és minőségi romlásával nem lehet az Európai Unió kultúrkörében helytállni.

* * *

Az 1994–98-as évek kiemelt vételei a *könyvészet által ismeretlen nyomtatványok*, mint pl. az Ecsedy Judit által meghatározott D. L. M. A. [De La Motte Antal]: *Közönséges könyörgések* [Pest] 1792; az önálló címlap és impresszum nélkül megjelent könyvészetileg ismeretlen kiadványok: [Takáts Rafael]: *Ordo administrandi S. Communionem...* [Páde? 1791?]; [Takáts Rafael]: *Hirtelen, és véletlen esetekben kész segítség* [Lőrinci? 1794?] kolligátum 1–2; [Takáts Rafael]: *Toldalék* [Lőrinci? 1794? Szerző kiadása].

Ritka hungaricumot szereztünk be Ránlom, Josephine Edlen von [Molnár Joze-fin]: *Aufblick zu den Sternen-Welten...* Wien, 1846. művében. Igazi kuriózum ez a XIX. századi természettudományos könyv egy nőíró tollából. A szerző eddig könyvtárunk számára *ismeretlen* volt, bibliográfiákban sem jutottunk nyomára. Becses beszerzése ennek az időszaknak Honigberger J. M.: *Früchte aus dem Morgenlande oder Reise-Ergebnisse, nebst naturhistorisch-medizinischen Erfahrungen. Arzneimitteln* Wien, 1853. Az erdélyi szász szerző egyetlen műve sem volt eddig könyvtárunkban megtalálható, bár a bibliográfiák ismerik, és a róla szóló szakirodalom a XIX. sz. Albert Schweitzereként említi.

Első kiadások, bibliofiliák: Kassák Lajos: *Tisztaság könyvé*-nek első, 1926-os bécsi kiadása; Tamási Áron: Bodorú. Bp. 1949. egy példányban készült műve; *könyv-*

ritkaság: Bányász Jenő: *A reklám* Bp. é. n. 1. köt. (Unicus) több száz beragasztott reklámlappal, képes levelezőlappal, levélzárral, számolócédulával.

1994 és 1998 között anyagi nehézségek miatt – csökkenő hitelkeret, növekvő antikvár és aukciósárak, infláció – nem csak a többes példányok beszerzéséről kellett lemondani, hanem a meglévő művek bibliofil változatainak gyűjtéséről is. Az egyre szűkülő lehetőségek 1998 áprilisáig már csak a hiányzó hungaricumok beszerzését tették lehetővé, árverések esetében – az addigi gyakorlattól eltérően – még a hiányzó hungaricumok vételét is limitálva. Így sok esetben az irreálisan magasra szökő árverési ár miatt hiányzó művet sem sikerült beszerezni. Az 1998-as év a könyvek retrospektív gyarapítása szempontjából a teljes ellehetetlenedést hozta.

A gyarapítás leállítása miatt 1998 áprilisától sem a hazai, sem a külföldi katalógusok kínlatából, sem az árverési ajánlatokból nem válogathatott a könyvtár. Csak kivételes esetekben tudott élni a Corvina Alapítvány vagy a minisztérium támogatásával. Néhány antikvárium – a folyamatos kapcsolattartás eredményeként – lehetővé tette a vásárlást halasztott fizetéssel, ami többször áthúzódott a következő évre is.

A *nagyobb hagyatékok* közül ez alatt az idő alatt zárult le Vida Sándor Kanadából hazaküldött közel 1000 tételes kitűnő állapotú 19–20. századi kultúrtörténeti könyvtárának állományba építése. Fischer Sándor, Békés Itala, Könnyű László hagyatéka mellett kiemelkedő jelentőségű Teleki Géza kevés tételszámú (mintegy 50), de annál értékesebb könyvhagyatéka, ami 1998. év végén jutott hozzánk. Feldolgozása folyamatban van, kamarakiállítását tervezzük. Néhány RMK-tételt tartalmazó, zömében 17–18–19. századi geológiai, geográfiai, kiemelkedő jelentőségű munkák latin, német, francia nyelvű hungaricumok jutottak birtokunkba, korabeli díszes bőrkötésben.

Nemzetközi csere

A külföldi gyarapítás legjelentősebb támogatójaként a cseretevékenységet kell megemlíteni. Régebbi országos funkcióit nagyrészt felszámolva egyre erőteljesebben törekedett a nemzeti könyvtár érdekeinek képviselésére.

A kiadványcsere alapvető célja a korábbi évekhez képest nem változott: a külföldön megjelenő magyar nyelvű és magyar vonatkozású kiadványok begyűjtése és ellentételezésük a külföldi könyvtárak és egyéb kulturális intézmények részére szükséges hazai szakirodalom kiküldésével.

A gazdasági helyzet romlása már 1990-től jelentősen szűkítette a cserekapcsolatok hatékonyságát, 1995-ben pedig újabb szigorú intézkedéseket kellett bevezetni: a kiküldött és kapott kiadványok értékét egyensúlyban kellett tartani, felszámolásra kerültek az egyoldalú kapcsolatok, a hazai könyvtáraknak az OSZK keretei terhére történt cserét le kellett állítani. 1996-ban 241 lap törlésére került sor (1993-ban 820 lemondás után).

A változások következtében leépült a kiadványcsere központi szolgáltató szerepe, viszont a Csereszolgálat a korábbi évekhez képest egyre nagyobb szerepet vállalt az OSZK állománygyarapításában. (Könyvek esetében: 1994-ben vétel 556, csere 1944; 1995-ben vétel 771, csere 1053; 1996-ban vétel 997, csere 1041; 1997-ben

vétel 556, csere 1344; 1998-ban vétel 368, csere pedig 558 mű beszerzését tette lehetővé. A külföldi időszaki kiadványok esetében mindig domináns volt a csere szerepe (1995: előfizetéses 151 cím, csere 815 cím; 1996-ban előfizetéses 68 cím, csere 923 cím; 1997-ben előfizetéses 66 cím, csere 713 cím; 1998-ban előfizetéses 16 cím, csere 775 cím). A gyarapítás (vétel) és a csere közti összmunka a gyarapítás alapja, az együttműködést megkönnyíti, hogy az 1998-ban lezajlott átszervezés során valamennyi egység (l. még a Kötelespéldány-szolgálatot is) egy főosztályvezető irányítása alá került.

A Csereszolgálat az 1990-es évekig két teljes kötelespéldány-sort kapott, de ez a következő években a nyomdák és kiadók – elsősorban anyagi okok miatti – egyre hiányosabb beszolgáltatási tevékenysége, különösen a drágább könyvek tekintetében, egyre inkább csökkentette. Az 1998 áprilisában életbe lépett új törvény pedig a cserére egyetlen sorozatot sem biztosított a nemzeti könyvtár számára. Ettől kezdve csupán az OSZK költségvetési keretéből fizetett vásárlás útján lehetett a külföldi igényeket kielégíteni. Ez a keret viszont igen szerény volt. Ezt próbálta a Csereszolgálat pályázati támogatások és az ún. fizető partnereknek nyújtott szolgáltatásokból befolyt összegek bevonásával növelni.

Negatív tényezőként hatott a kiadványárak drasztikus emelkedése is, amely a nyugati országokban lényegesen nagyobb mértékű volt mint nálunk, de a hazai sem volt kedvező, már 1994-ben 30–40%-ot jelentett. 1996-ban pl. 9408 könyvért 4,85 millió Ft-ot adott ki az OSZK, 1997-ben viszont 6722 műért 4,02 millió Ft-ot fizetett ki.

Az időszaki kiadványok előfizetési árában a jelzett két évben – az előző évekhez hasonlóan – kb. 40%-os volt az áremelkedés mértéke. Ebben jelentős szerepe volt a postai szállítási költségek növekedésének is.

A cseretevékenység formáiról azt kell tudni, hogy azok mindig meglévő két változata: a szoros értelemben vett nemzetközi kiadványcsere és a támogatás, amely a külföldi magyar iskolák, intézmények és intézetek hazai kiadványokkal való ellátására irányult, ezekben az években valamelyest távolodott egymástól, a jelentésekben is elkülönítve kerülnek ismertetésre. Harmadik csoportként említhetők viszont az utóbbi években kialakult ún. „fizető-partnerek”, akik nem kérnek kiadványokat az OSZK-tól, hanem eljuttatják listáikat azzal a kéréssel, hogy a könyvtár szerezzé be számukra őket és vállalja kiküldetésük szervezését is. Ők természetesen minden költséget megtérítenek. Ezeket a partnereket a valóban cserepartnerek körébe sorolja a Csereszolgálat, hiszen a teendők azonosak mindkét területet illetően, 1996-ban pl. az akkor még csak nyolc fizető-partnernek 2717 db, 3,5 millió Ft értéket képviselő könyvet küldtek ki.

A nemzetközi cserekapcsolatok – bármely formájáról legyen is szó – zökkenőmentesen működnek, sőt a nyugati könyvtárakkal, intézményekkel még élénkült is a kapcsolat: közülük többen még a kötelező cserén vagy költségtérítésen felül is támogatják a magyar nemzeti könyvtár gyarapítását. Változatlanul jó az együttműködés a szlovák és a cseh nemzeti könyvtárral is. A kelet-európai partnerekkel folytatott együttműködés főleg anyagi okok miatt sajnos akadozik (Bulgária, Oroszország stb.). Ez azért is veszteség az OSZK számára, mert ezekből az országokból kizárólag csere útján érkeztek be a hungarika-kiadványok.

A külföldre cserében kiküldött művek sorában jelentős mennyiséget foglalnak el az OSZK kiadványai. Legszelesebb körben az MNB füzeteket teríti a Csereszolgalát, az MNB KB sorozat pl. 150 helyre jutott el. 1995-től az MNB KB CD-ROM változata is bekerült a kiadványcsere körébe. 1998-ban már 16 helyről kérték az MNB CD évi két aktualizált kiadását. Ellentételezésül öt partnertől nemzeti bibliográfiájuk CD-ROM-jait küldték el, emellett tematikus bibliográfiák is érkeztek (a müncheni Bayerische Staatsbibliothek a régi könyvállományuk és kelet-európai gyűjteményük katalógusát küldte el, a burgenlandi Tartományi Könyvtár jelentős hungarika vonatkozású katalógusával gazdagította az OSZK állományát, de papíron kiadott nemzeti bibliográfiák is növelik ezek gyűjteményét.

Az OSZK évkönyve 160 címre, a sorozati kiadványok 85 külföldi könyvtárba jutnak el.

Amíg a szűk értelemben vett kiadványcsere az értékegyenleg azonosságára épül, addig a *támogatások* célja minél több hazai kiadvány kijuttatása elsősorban a határainkon túl élő magyarok számára, hogy ezáltal segítse az anyanyelvi kultúra megtartását és ápolását, a magyar nyelven folyó iskolai oktatást, a magyar és a világirodalom jelentős műveinek megismertetését. A kintiek viszonzásul összegyűjtik és elküldik az OSZK-nak a területükön megjelent magyar nyelvű kiadványaikat, amelyek döntő hányada csak ezen a csatornán keresztül jut be az OSZK állományába.

Támogatott partnereitől 1995-ben pl. 1155 monográfiát, 732 aprónyomtatványt, 143 időszaki kiadványt és 5240 szórványszámot kapott az OSZK. A következő években a számok csökkenést mutatnak (könyvek 1996: 902; 1997: 699; 1998: 652), a hiányzó lapszámokból kevés érkezett be. Ez világosan mutatja az összefüggést a küldött – és kapott kiadványok között is, ahogy az előbbi csökkent, úgy az utóbbi is. A begyűjtés ösztönzésére propaganda-tevékenységet folytatott újabban az OSZK: a szomszédos országok magyar nyelvű lapjaiban elhelyezett felhívások segítségével irányította rá a figyelmet a hungarikumok felderítésének fontosságára és azok összegyűjtésére. A felhívások hatása érezhető volt a felvidéki hungarikumok számának gyarapodásában. A magyar kormány támogatásával kiadott munkák nagy részét viszont 1998-tól megkapja az OSZK – ezeket közvetlenül a kiadók küldik meg kötelezpéldányként a nemzeti könyvtárnak.

1994-ben még sikerült támogatást szerezni az Illyés-, ill. Soros Alapítványtól a határokon túli magyar intézmények ellátására, ezen kézikönyveket és a magyar klasszikusok műveit vette meg és küldte ki a könyvtár. Azóta néhány társadalmi szervezettől és iskolákban szervezett gyűjtésekből sikerült jelentős könyvmennyiséget kijuttatni. Nagy segítséget jelentett némely kiadó ingyenes adománya, vagy rendkívüli kedvezményt biztosító vásárlási ajánlata is.

1996-tól kezdve már a határon túli magyar intézmények közvetlenül is pályázhattak könyvtárfejlesztésre. Az OSZK kérésükre segítette őket a kapott keretek felhasználásában és a vásárlások intézését is vállalta a kedvezményezettek (Újvidéki Egyetem Kémiai Tanszéke és a Belgrádi Egyetem Magyar Tanszéke) részére.

A támogatások másik csoportja a külföldi magyar intézmények, követségek, képviselők munkáját hivatott szolgálni. Közülük elsősorban a magyar és a finnugor tanszékeknek és intézeteknek küld a Csereszolgalát hazai kiadványokat.

Ezt a fajta segítséget a könyvtár a már említett forrásokból: alapítványokból, adományokból tudta csak úgy-ahogy biztosítani. 1998-ban az Országépítő Alapítványtól kapott 100 000 Ft-ot fordíthatta a támogatásra az OSZK (91 könyv ára), továbbá 0,94 millió Ft-ot fogadott a könyvtár bankszámláján. Ebből 252 kötet megvásárlására és 44 lap előfizetésére futotta.

Segítette a gyarapítási, de főleg a cseretevékenységet is a Fölőspéldány Központ és Tárolókönyvtár állománya is.

Erre meggyőző példa a Régi Nyomtatványok Tára „szerzeménye”. 1995-ben ebből az állományból, pl. 11 eredeti művet kaptak, ezek egy része kötetgyűjteményüket gyarapította, de volt köztük a Hungarika gyűjteménybe illő, valamint antikva kiadvány is. Ezen túl – időnkénti helyszemlék alkalmából – sikerül egy-egy különösen szép, kötetstörténeti érdekességet találni. A nemzetközi csere (támogatás) is támaszkodott erre az állományra, de még a klasszikus értelemben vett gyarapítást is segíthette. Amellett még pénzbevételhez juttatta a könyvtárat. (L. a megfelelő fejezetet.)

A gyarapítást/cserét segítették kedvezményekkel egyes kiadók is, felesleges könyvek átadásával néhány intézmény is, sőt a könyvtár munkatársai is rendszeresen hozták be otthoni gyűjteményük nélkülözhető darabjait.

Kötelespéldány

A magyarországi anyagnak a nemzeti könyvtárba való eljuttását megalakulásától kezdve a kötelespéldányok törvényekben foglalt ingyenes beszolgáltatási kötelezettsége jelentette. A nyomdák, illetve kiadók e feladatuknak a közel két évszázad folyamán többé-kevésbé eleget is tettek, csak a háborús és azt követő időszakokban jelentkeztek nagymértékű kiesések. A második világháborút követően egyre inkább ellenőrzésre szorult beszolgáltatási teljesítésük, a '90-es évektől pedig a kis kiadók megalakulása, átalakulása, megszűnése következtében már súlyos hiányok keletkeztek a beküldésben és ezáltal a könyvtár állományában is. Ezt fokozta immár a stabil, nagy kiadókra is vonatkozó gazdasági érdek, amely arra készítette őket, hogy a kötelező 16 példány helyett csak néhányat szolgáltatassanak be. Ezt a tendenciát erősen fokozta az új kötelespéldány-törvény elkészültének éveig tartó előkészítő szakasza, amelyről csak azt lehetett biztosan tudni, hogy az OSZK, és más kijelölt könyvtárak, intézmények igényeit csökkentett körben és példányszámban fogja kielégíteni. Ez az előzetes hír önkényesen „hatalmazta fel” a kiadókat arra, hogy kiadványaikat a törvényben meghatározottnál egyre kisebb példányszámban küldjék be. 1998-ban jelent meg a 60/1998. (III. 27.) sz. Kormányrendelet, amely az addigi 16 példány helyett – dokumentumfajtáktól függően – általában hat, kevésbé jelentősekből három vagy még kevesebb példány beszolgáltatását írja elő. A nemzetközi csere céljaira addig megkapott két példánysort viszont törölte a nemzeti könyvtárnak juttatott mennyiségből. Ezeket meg kellett venni, anélkül, hogy a költségvetési keretben erre meg lett volna az ehhez szükséges összeg.

A kötelespéldányok beszolgáltatása a kezdetektől fogva kisebb-nagyobb hiányokkal történt meg. Így egyre sürgetőbben merült fel a hatásos ellenőrzés szükségessége, amelyet évtizedek óta gyakorolt is a könyvtár. Ezt ún. nyomdalátogatásokkal

kívánta megoldani a fővárosban és vidéken egyaránt, de ezek során nem lehetett címre szóló vizsgálódást folytatni, az ottani nyomdakönyvekből csak azt lehetett megalapítani, hogy a nyomda be szokta-e kiadványait az OSZK-nak küldeni.

Ez a „félelemkeltő” eljárás azonban nem járt megfelelő eredménnyel, a beszállítási ellenőrzés megoldása az 1990-es évek elejére maradt.

1993-ban az OSZK a Könyvtárellátó Vállalat (KELLO) és az Új Könyvek Szerkesztőségével folytatott együttműködésében lényeges változás következett be. Ennek értelmében a KELLO – általában még az OSZK kötelezpéldányainak beérkezését megelőzve – az újonnan megjelent hazai kiadványok *általa terjesztett* műveit elküldte a könyvtárba azok feldolgozása, illetve a KELLO szempontjából szükséges adatoknak az egyes tételekhez való rávezetés céljából. Ez ugyan jelentős többletmunkát rótt a feldolgozásra, de meggyorsította a központi cédulaellátást. Az OSZK szempontjából pedig különösen azzal a haszonnal járt, hogy a NEKTÁR adatbázisba kerülve kimutatta a kurrens anyag hiányait és ezzel segítséget nyújtott a be nem érkezett kötelezpéldányok időben történő reklamálásához. Mivel a KELLO a kiadványok egy részét küldte csak be, a se onnan meg nem kapott, se az OSZK-ba be nem érkezett műveknél a teljes megjelent anyagra vonatkozó reklamálási lehetőség nem volt biztosított.

Ennek ellenére az eljárás bevezetésének szükségességét már az első ellenőrzés is igazolta: 1992 novemberétől 1993 szeptemberéig 191 kereskedelmi forgalomba került könyv nem került be kötelezpéldányként az OSZK-ba.

1995-ben a Gyarapítási Osztályon megtörtént a könyvek kötelezpéldányait illetően a DOBIS/LIBIS gyarapítási moduljának bevezetése, és 1996-ban az év lezártaival a DOBIS/LIBIS több mint 3500 be nem érkezett kötelezpéldány művet jelzett a rendelési tételek alapján, amelyeket pedig a rendszer már kétszer reklamált. Ez a hiány nagyon súlyos helyzetbe hozta a könyvtárat. Az 1993–1995 között be nem érkezett művek utólagos megszerzése a gyakori nyomdamegszűnések miatt amúgy is komoly nehézségekbe ütközött volna. De ha kaphatók lettek volna is a hiányzó kiadványok, ezekre 1996-os átlagáron már művenként 500 Ft-tal kellett számolni, így megvételük legalább félmilliót igényelt volna akkor, amikor a kötelezpéldányok többletpéldányainak beszerzését le kellett állítani.

Az első évek tapasztalata az volt, hogy a többletmunka ellenére is érdemes az ismertetett együttműködési formát fenntartani. Hiszen a gépi feldolgozás még további előnyökkel is járt, mert nem csak jelzi a hiányokat, hanem azokat reklamálásra ki is jelöli. Ennek alapján a kötelezpéldány-szolgálat a kiadókhöz, illetve a nyomdákhoz késedelem nélkül juttathatja el reklamációs felszólításait.

1996-tól újabb rendelkezés segítette a beszállítás teljesítését. A Nemzeti Kulturális Alappal történt megállapodás értelmében a sajtótermékek kiadására kért támogatáshoz az OSZK Kötelezpéldány-szolgálatának igazolását is csatolni kellett arról, hogy az adott kiadónak 1994-től kezdve nincs kötelezpéldány-tartozása. Ez a beszállítás szempontjából eleinte csekély eredménnyel járt, talán a reklamálások számának és az időszaki kiadványok hiányának csökkenésében jelentkezett. Amíg 1996-ban 874 kiadó, illetve szerkesztőség kapott igazolást, addig ez a szám 1997-re 1113-ra emelkedett, 1998-ra viszont 553-ra mérséklődött.

Így jutott a reklamálást végző osztály arra az eredményre, hogy amíg 1997-ben a reklamált 1215 könyv helyett 296-ot kaptak meg, addig 1998-ban 2024 reklamálás nyomán ez év végéig 1441 mű már beérkezett, 575 reklamálása folyamatban volt és csak 8 mű bizonyult kötelespéldányként beszerezhetetlennek. E tevékenység sikerét bizonyítja a megkapott könyvféleségek számának növekedése is (1995: 7492, 1996: 8066, 1997: 8525, 1998: 10 875).

Az újonnan indult magyarországi periodikumokat régebben vagy beküldték a kiadók, vagy nem, így létük felderítése csak kerülő utakon történhetett meg. Ma már az ISSN Nemzeti Központ számai alapján lehetséges a „bűnös” azonosítása és a hiány reklamálása.

A hazai időszaki kiadványok kurrensen beérkezett számainak nyilvántartására, illetve a be nem küldöttek regisztrálására a kardex-nyilvántartás adott és ad ma is lehetőséget. Jelenleg (1998. július 1-jétől) a Periodika-feldolgozó Osztály érkeztési csoportján elhelyezett nyilvántartás alapján kerül az anyag a reklamálást végző Kötelespéldány Osztályra. (Az inkurrens állománypótló gyarapítás útján beszerzett új címek, valamint a hiánypótló évfolyamok, szórványszámok érkeztetése a Gyarapítási Osztály feladata.)

Nehézség leginkább az elektronikus dokumentumok beszolgáltatása területén jelentkezett. A számok ingadozó helyzetre utalnak.

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
CD hangmez	526	340	518	551	395	2 320
CD-ROM	–	–	–	256	217	473
Hangszalag	1810	2228	1796	1277	1476	8 587
Floppy	–	–	–	–	46	46
Video	1215	497	499	602	725	3 538
	3551	3065	1635	2686	2859	14 964

A Kötelespéldány-szolgálat munkájából főleg az elvi kérdések, a problémák megoldásának kérdései kerültek bemutatásra, kiegészítésül álljon itt az 1997-es és 1998-as év statisztikai adatainak más szempontból is érdekes része:

A beszolgáltatott nyilvántartott és szétosztott sajtótermékek száma 1997-ben mintegy 1,8 millió db volt (az 1998-as szám az új beszolgáltatási rend miatt nem véglegesíthető).

- 1998-ban 876 új indulású időszaki kiadványt regisztráltak,
- a nyilvántartott időszaki kiadványok száma 8470 cím,
- a nyilvántartott könyvkiadóké 2471, a nyomdáké 1979,
- az időszaki kiadványok nyilvántartott kiadóinak, szerkesztőségeinek száma pedig 6000 volt.

A különgyűjtemények

A különgyűjtemények vásárlás terén történő gyarapítását, a könyveknél jelzett pénzhiány és az ide tartozó dokumentumok gyors áremelkedése miatt szinte a teljes ellehetetlenülés jellemezte.

Viszont számos ajándékozó igyekezett ajándékaival a gyűjtemények segítségére lenni, és időnként a táruk anyagi támogatásban is részesültek. A bel- és külföldi aukciókon való részvételtől, ill. vásárlásról – a hungarikum-beszerzés e fontos forrásáról – (egy-két kivételtől eltekintve) mindinkább le kellett mondani.

A hitelkeretből felhasználható összegből mind kevesebb jutott gyarapításra – mint azt a számok sora mutatta. Míg a Régi Nyomtatványok Tára pl. 1992-ben 32 művet (köztük négy ősnymtatvány) vásárolt meg 1 250 698 Ft-ért, addig 1994-ben 21 kötetért (amelyek között nincs ősnymtatvány) 1 085 050 Ft-ot kellett kifizetnie.

A Kézirattár 1995-ben 4,2 millió forintért 20 000 egységet tudott megvenni, ezzel szemben a következő évben 3,45 millió Ft-ból csak 2400 dokumentum megszerzésére futotta. Szerencsére ebben az évben pl. a Kézirattár ugyanolyan értékben kapott ajándékot, mint amennyiért vásárolt, így az értékegyensúly nem borult fel. Az ajándékok száma minden tárban emelkedett, ezek részben hazai forrásokból, részben külföldi magyarok adományából származtak. Jelentős támogatást nyújtottak egyes darabok megvételéhez a szponzorok – elsősorban a Corvina Alapítvány és a Borda Antikvárium. Előbbi segítségével sikerült a Skultéty-gyűjtemény 21 tételének (metszet és céhlevél), az OSZK-ban hiányzó hungarikumokkal és kuriózumokkal a könyvtár állományát kiegészíteni. Az utóbbi – esetenként – abba is beleegyezett, hogy a megvett dokumentumok kifizetése késéssel történjék meg. 1998-ban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma nagylelkű ajándékaként került a nemzeti könyvtár és a Magyar Országos Levéltár gyűjteményébe az a 201 tételes oklevelekből és kéziratokból álló antikvár anyag, amelyet a Központi Antikvárium kínált megvételre.

A különgyűjtemények öt évi gyarapodásának ismertetését – rendhagyó módon – egy kiemelt jelentőségű anyag 1997-ben történő megszerzésének élre helyezésével kell elkezdni.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1997. május 22-én szerződést írt alá a Szabad Európa Rádió képviselőivel arról, hogy a SZER magyar adásához kapcsolódó archív anyagokat a Széchényi Könyvtár átveszi, feldolgozza és a nagyközönség számára is hozzáférhetővé, kutathatóvá teszi.

A könyvtár az alábbi dokumentumokat kapta meg részben megőrzésre, részben másolásra:

- hangszalagok másolatai, melyek a SZER magyar adásának összes megőrzött felvételét tartalmazzák (4400 óra adásidő és az ún. monitoring anyag; az egykori Kossuth Rádió lehallgatott anyaga), az eredeti SZER dokumentumok visszakerülnek Amerikába;
- az adással kapcsolatos írott dokumentumok másolatai (programlisták, tartalomjegyzékek);

- az az eredeti mikrofilm-gyűjtemény, amely a forgatókönyveket tartalmazza 1951 és 1972 között (200 tekercs);
- a műsorok forgatókönyveinek gépelt vagy fénymásolt változata 1973–1993 között (750 000 oldal);
- a magyar szerkesztőség irattára (250 000 oldal).

A dokumentumtípusok felsorolásából is látszik, hogy milyen összetett feladattal kell megbirkóznia a könyvtárnak. A SZER-archívum feldolgozásában három osztály működik együtt: a Mikrofilmtár, a Történeti Interjúk Tára és a Kortörténeti Különgyűjtemény.

A *Mikrofilmtár* – szokásos tevékenységét felfüggesztve – 1998-ban nekilátott a kb. 1 millió oldalnyi iratanyag mikrofilmre vételére. E munkának 1999. december 31-éig kell befejeződnie, de 240 695 oldal már 1999. január 1-jétől tanulmányozható lesz a Mikrofilmtár olvasótermében. Ehhez a NKÖM támogatásából a mikrofilmolvasó-készülékek is rendelkezésre fognak állni. Az év végére pedig a teljes anyag átmentése után, negyedmillió órányi adásanyag válik tanulmányozhatóvá igen jó minőségű mikrofilmen.

A *Történelmi Interjúk Tára* 1998 októberében fogott hozzá az alapkazetták átírásához, amely a 19-es sebességű hangszalagok timekódos VHS kazettákra történő átírását jelenti. A munka 1999-ben természetesen folytatódik, addig a kutatókazetták elkészítéséhez szükséges berendezések és a megfelelő feldolgozó és kutatóhelyek is rendelkezésre fognak állni.

A *Kortörténeti Különgyűjtemény* a SZER dokumentumai közül a stúdiószalagon rögzített anyagát a hozzáférést segítő VHS kutatókazettákra mentette át, majd előkészítette a műsorok számítógépes adatbázisban történő feldolgozását. (Az anyag feldolgozását az integrált adatbázisba a Kortörténeti Különgyűjtemény végzi.) Ennek alapján kereshető lesz:

- a műsort létrehozó személyek neve,
- a megszólaló interjúalanyok neve,
- a tartalom (tezaurusz segítségével),
- illetve utalások a mikrofilmen rögzített műsorokra.

A VHS kazettákon lévő anyag kutatók számára a Kortörténeti Különgyűjteményben áll rendelkezésre.

A *Kézirattár* állománya az elmúlt öt évben számos ún. „egyedi dokumentummal” (levelek, versek, kéziratrövidékek stb.) gyarapodott. Ezek szinte kivétel nélkül a múlt és a jelen ismert íróitól, politikusaitól, művészeitől származnak! Lehetetlen lenne közülük a legnagyobbakat kiemelni, a teljes névsor közzélése pedig túllépné a beszámoló keretét. Így csak egy – különösen értékes tétel – fémjelezze ezt a csoportot: Ady Endre dedikációi és ismeretlen verse.

A nagyobb terjedelmű dokumentumegyüttesek közül a legjelentősebbek: Ambrus Zoltán, Ritoók Emma, Jékely Zoltán, Gulácsy Irén, Szegedi-Maszák Aladár hagyatéka, Madách Imre és Lónyay Menyhért levelezése, dr. Kovács Pál levelezése, Guy Turbet-Delaf 1956-os naplója és dokumentumai, Kéthly Anna szociáldemokrata gyűjteménye, Nemes Nagy Ágnes amerikai naplója és Rózsás János Gulág-lexikona. Ide tartozik természetesen a már említett minisztériumi ajándék teljes iratanyaga is.

A *Régi Nyomtatványok Tára* az elmúlt öt évben egyetlen ősnymtatványt sem tudott megszerezni. Gyarapította viszont RMK gyűjteményét Szegedi Kis István *Tabulae analiticae* c. művének 1592-ben Schafhausenben megjelent első kiadásával, a Dávid Ferenc védelmében halála után kiadott vitairatok gyűjteményével: *Defensio Francisci Davidis* (Rakow, 1582 körül), ill. a függelékében lévő Dávid művel: *De dualitate tractatus*, valamint az esztergomi egyházmegyei zsinatok határozatainak – *Constitutiones sinodales almae ecclesiae Strigoniensis* (Venezia, 1519) – 3. nyomtatott kiadásával. A Corvina Alapítvány támogatásával sikerült megszerezni Michael de Hungaria *Evagatorium* c. munkáját.

Az *Apponyi Hungarica-gyűjtemény* számára ugyancsak a Corvina Alapítvány támogatásából vehették meg Ibrahim Mütefferikának, a törökországi nyomdász magyar származású megalapítójának két nyomtatványát, egy arab–török szótárt: *Vankuli* (Istanbul, 1729) és a nyomdász saját művét, melyet a mágnességéről és az iránytű használatáról írt: *Füyuzati miknatisiyye* (Istanbul, 1732).

Ugyancsak az Alapítvány jóvoltából kerülhetett sor az Apponyi metszetgyűjtemény számára öt 17–18. századi metszet megvásárlására (Buda, Kanizsa, Új-Zrínyivár, Temesvár és Orsova ostroma). Thökölyhöz kapcsolódóan unikális darabnak számít az a metszet, amely Kassa ostromát és Thököly váradi fogságát ábrázolja, ill. írja le: *Summarischer Bericht...* (H. n. 1685). Ugyancsak Thökölyhöz kapcsolódik Bianchi Sebastiano rézmetszete is – *La perfidia del Teckli...* (Milano, 1685).

A gyűjtemények ajándékozás útján is gyarapodtak. Keresztény Béláné egy RMK művel, Soltész Zoltánné egy hungarikummal, Szentmariay Theodor egy antikvával, Teleki Géza örökösei pedig 3 antikvával gazdagították a gyűjteményt.

A *Térképtár* a FÖMI által készített 1 : 10 000 és 1 : 200 000 arányú topográfiai térképekkel, Marlin Waldseemüller *Nova Europe tabula*, Stassburg 1513? c. művével és egy kéziratos térképeggyüttessel növelhette kincsei számát, mégpedig a Lipszky János rajzolta *Mappa regni Hungariae* c. térképpel, valamint az ennek előmunkálatául szolgáló azon térképekkel, amelyeket 1806-ban az illetékes megyék mérnökei készítettek el. A Magyar Honvédség Térképészeti Intézetéből került a *Térképtárba* a titkosítás feloldása után az 1950–1989 közötti években elkészült térképek több száz tételből álló gyűjteménye. Az ELTE Térképtudományi Tanszékétől 798 különböző kartográfiai anyagot kapott. A „Szép magyar térkép” című verseny nyomán 115 olyan – kötelezpéldányként be nem érkezett – műre tett szert a tár, amelyeket különben meg kellett volna vásárolnia.

A *Színháztörténeti gyűjtemény*ben jelentős gyarapodásként könyvelhető el az Arany János Színház „Új színház”-závaló átszervezésekor kapott gyűjtemény, valamint az Állami Bábszínház anyaga, amely Szilágyi Dezsőnek, a Bábszínház igazgatójának az egész hazai és nemzetközi bábművészet e kiemelkedő személyiségének gazdag személyi fondjával bővült.

Önálló fondot is alkot Fábry Zoltán rendező hagyatéka. A fényképek közül Székely Tamás, Ikládi László és Rékai László – kitűnő színházi fotósok – felvételeit kell kiemelni. Az ország egyedülállóan gazdag díszlet- és jelmezterv-gyűjteményét többek között Wegenast Róbert, Rimanóczy Yvonne, Greguss Ildikó, Márk Tivadar nagyvonalú ajándékokkal gazdagították. Fehér Miklós és Gara Zoltán terveit az örökösök ajándékozták a tárnak. – A Kézirattári gyűjtemény legértékesebb szerzeményei Latinovits Zoltán levelei.

A *Zeneműtár* gyarapodásai közül kiemelkedő értéket képvisel Mozart *Varázsfuvola* c. operájának 1796-os, tehát egykorú partitúra másolata, Balassa Sándor 22 művének autográfiája, köztük a *Karl és Anna* c. háromfelvonásos opera partitúrája, valamint Vikár Bélának a hagyatékából származó eredeti fonográfja, amely mostantól hangarchívumunk jeles darabja. Kiszely Deborah Dohnányi-kutató közvetítésével primér fontosságú Dohnányi autográf kéziratokat kapott ajándékba a gyűjtemény az amerikai Queens College könyvtárától.

A *Plakát- és aprónyomtatványtár* kötelezpéldány-állománya sajnálatosan csökkent ugyan, ajándék révén viszont számos értékkel gyarapodott. Ide került Diskay Lenke kisgrafikai életmű hagyatéka, Győry Mária gyászjelentés-gyűjteménye, a Honfoglalás 1100. Évfordulója Emlékbizottságának ajándéka. Dörnyei Béláné 161 db 1956-os dokumentummal (röpirat stb.) gyarapította az állományt.

A *Kortörténeti Különgyűjtemény*, amely a Zárolt Kiadványok Tárából alakult ki, állományában a két világháború közötti jobboldali, az 1945 utáni emigrációs, és a 80-as évek szamizdat irodalmat őrzi és gyarapítja. Gyűjtőköre már 1988-tól videodokumentumokkal bővült, 1991-től ezekből kötelezpéldányokat is kap. Újabban a tár állománya jelentősen gyarapodott a Magyar Mozgóképkincs Megismeretéseért Alapítvány alkotóműhelyek által készített kutató VHS kazettákkal, a Magyar Filmintézet és a Magyar Televízió archívumaiban őrzött filmdokumentumokkal. Átveszi a Történeti Interjúk Videotárának egyéb anyagait is. Birtokában vannak az Ellenzéki és Nemzeti Kerekasztal tárgyalások anyaga, sőt az 1982-es esztendő krónikáját feltáró videodokumentumnak is. A már előzőekben említett SZER hangzó anyaga is itt áll majd a kutatók rendelkezésére.

A *Történeti Interjúk Videotára* vezette be – a főosztály 1992-ben történt megalakulása óta – a *gyarapító tevékenység* egy speciális, újszerű formáját. Ez két jól elhatárolható, ám ugyanakkor egymással szorosan összefüggő alaptevékenységre épül.

Az első az életinterjúk gyűjteményének gyarapítása, a saját készítésű illetve a különböző műhelyekből ide került interjúk segítségével.

Miután a Tár a maga költségigényének működéséhez az anyagi fedezetet részben külső forrásokból (támogatások, pályázatok), részben saját szolgáltatási tevékenysége révén biztosítja, természetesen, hogy az interjúk készítésénél azokat a tervekét részesítik előnyben, amelyeknek esélyük van arra, hogy belőlük szerkesztett összeállítás készülhessen valamelyik televíziós csatorna számára.

1998 végére a saját készítésű, illetve gyűjtött interjúk száma 580 volt. Nincs a magyar kulturális, tudományos és politikai életnek egyetlen területe sem, ami ebben az állományban ne lenne képviselve, szinte minden jeles, ismert személyiség neve megtalálható a nyilvántartásokban. Képtelenség lenne ezeket felsorolni és igazságtalan lenne egyeseket kiemelni, de hogy az anyag gazdagságát mégis érzékeltesse egy adat, utalni kell pl. az ún. „emlékezés-sorozatra”, amelynek keretében 1996-ban Vásárhelyi Miklóst, Kosáry Domokost, Habsburg Ottót és Dornbach Alajost szólaltatták meg. 1997-ben a Tár pályázati úton támogatást kapott a Magyar Történelmi Film Alapítványtól arra, hogy „Tagadás, eszmélődés, integrálódás” munkacímmele életútinterjúkat, ill. műsorokat szolgáltatson a legutóbbi évtizedek jellegzetes értelmiségi magatartásformáiról. Ennek keretében életútinterjú készült Ormos Máriával, Villányi Ivánnal, Andorka Rudolfval és Nagy Gáspárral. A páratlan sokszínűséget az 1998-as életútinterjúk még felsorolható számú névsora (Balogh János, Banovich Tamás, Dobosy László, Domokos Sándor, Gergely Sándor, Katona Tamás, Kornfeld Tamás, Papócsy László, Schleicher László, Szabolcsi Miklós, Széchenyi Beatrix, Széchenyi Alexandra, Vezér Erzsébet, Víg Károly) is jellemzi.

A Napló-sorozat a következő években is gyarapodott, az említettek mellett az interjúalanyok száma 1997-re 18-cal emelkedett.

Egyre nagyobb hangsúlyt fektettek arra, hogy a teljes interjúk mellett a század egyes fontos eseményéről vagy személyiségéről szemtanúkat szólaltassanak meg, 1998-ban 12 ilyen típusú beszélgetésre került sor.

Folyamatosan történt meg a máshol felvett interjúknak a tárban való elhelyezése, pl. a *Századunk* c. TV-sorozat értékes darabjainak filmről elektronikára történő átjátszásával a gyűjtemény részévé tettek hét interjút és a tárban helyezték el a Magyar Televízió 40 éves történetének feldolgozása kapcsán készült eredeti felvételi anyagot (73 fő megnyilvánulásáról). Az interjúk kutatókazzetára való átjátszása lassan halad, ezért csak egy részük található meg, illetve olvasható a Kortörténeti Különgyűjteményben.

A másik tevékenységi területe a Tárnak a Magyar Mozgóképkincs Megismertetésért Alapítvány keretében működő program támogatása. (Az Alapítvány a programot mint gyűjteményszervező koordinálja; a kuratóriumot Kosáry Domokos vezeti. Pénzügyi támogatását a Magyar Külkereskedelmi Bank végzi). A Történeti Interjúk Videotára létrehozta a magyar mozgóképkincs broadcast minőségű másolati gyűjteményét, amelyek között már 1996-ban itt is megvoltak az 1924–25-ös néma híradók, sőt a gyűjteménybe került néhány némafilm is (János vitéz, Az aranyember, Hegyek alján stb. és jó néhány kisfilm, valamint játékfilm a harmincas évekből.)

A könyvtár összállománya 1993. december 31-én 7 097 678 könyvtári egységet tett ki. Az öt év gyarapodása együttesen 395 254 egységnyi volt. Ebből azonban le kell vonni az adott korszak hagyatékát, amely az öt év folyamán igen változatos képet mutatott. Az 1994. évi 578 darabból a következő évre már közel 12 000-re ugrott fel. 1996-ban pedig a húszezret is meghaladta. Ettől kezdve újra csökkent, 1998-ra már 1300 alatt maradt az állományból kiiktatott dokumentumok mennyisége. Ebből egyértelműen kiderül, hogy ez a folyamat az állományrevízió mozgását követte a felesleges, illetve rongált példányok selejtezésével. Miután az adott helyzetben a számok nem lehettek véglegesek, a csökkenést kissé kerekítve, megadva ez 37 450 körülire tehető. A növekedés és a fogyatéék számait figyelembe véve 1998 végén az állomány 7 454 400 dokumentumot foglalt magában.

**A törzsgyűjtemények gyarapodása
1994-1998**

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
Könyv	22 576	20 613	22 139	25 680	29 165	120 173
Időszaki kiadvány	6 370	6 048	5 903	6 360	7 723	61 559
Összesen	28 946	26 661	28 042	32 040	36 888	181 732

**A törzsgyűjtemények
gyarapodásának részletes áttekintése a beszerzés módja szerint
1994-1998**

	1994	1995	1996	1997	1998	1994	1995	1996	1997	1998
	Könyv					Időszaki kiadvány				
Vétel	1 886	1 520	1 661	1 675	1 630	891	596	412	475	505
Csere	1 134	1 053	1 401	1 433	1 207	722	835	949	802	879
Ajándék	1 534	1 639	1 707	1 650	1 819	554	523	819	497	795
Köteles-példány	18 012	16 393	17 356	20 918	24 495	4 203	4 094	3 723	4 586	5 544
Saját elő-állítás	1	8	14	4	14	-	-	-	-	-
Össz.:	22 576	20 613	22 139	25 680	29 165	6 370		5 903	6 360	7 723

A különgyűjtemények gyarapodása 1994–1998

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
Kézirat	18 834	25 386	25 532	6 109	11 362	87 222
Zenemű	1 685	1 209	1 233	808	1 164	6 099
Térkép	1 427	7 028	1 392	1 538	2 879	14 264
Kisnyomtatvány	15 891	16 316	15 064	13 698	16 613	77 582
Kép, metszet	46	1 154	461	20 122	846	22 628
Mikrofilm neg. (címléírási egység)	1 673	3 650	1 960	1 723	498	9 505
Mikrofilm poz. (címléírási egység)	1 981	3 344	1 941	1 793	511	9 570
Hanglezem, hang- szalag	1 588	976	678	1 148	748	5 138
Egyéb dokumen- tum (fotó, xerox)	703	1 914	2 436	943	489	6 485
Videokazetta	1 237	731	602	888	777	4 235
Összesen:	45 065	61 708	51 299	48 769	35 887	242 728

Megjegyzés: Az előző években még gyűjtött szabadalmi leírások, oktató diafilmek 1994-től már nem kerülnek be a könyvtár gyűjteményébe, így ezeket csak az összállomány foglalja magában. Számuk 67 757 egységnyi.

**A különgyűjtemények állománygyarapodása a beszerzés módja szerint
1994–1998**

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
Vétel	18 972	24 571	7 044	5 741	10 868	67 196
Csere	2 330	1 443	1 334	809	2 850	8 766
Ajándék	3 604	14 069	24 344	26 518	5 317	73 852
Kötelepéldány	16 434	14 545	14 669	12 177	15 815	73 640
Saját előállítás	3 674	7 080	3 908	3 524	1 037	19 183
Összesen:	45 019	61 708	51 299	48 769	35 887	242 637

FELDOLGOZÁS, KATALÓGUSOK, ADATBÁZIS-ÉPÍTÉS

Könyvek feldolgozása

A kötelezpéldányként kurrensen beérkező könyvek feldolgozása a már kialakult gyakorlatnak megfelelően a több funkció közös ellátása elvére épült. Fontossági sorrendjüket aligha lehet meghatározni, hiszen – főleg a korszak elején – még a hagyományos katalógusok számára is kellett címléírásokat, illetve azok másolatait szolgáltatni, ugyanakkor az MNB folyamatos közreadása sem szenvedhetett késedelmet és a KELLO-val való együttműködési munkák végzése nem szorulhatott háttérbe, mert attól a be nem küldött anyag teljességének biztosítása függött. Tarkította a képet a gépesítési problémák megoldása: az elméleti megalapozástól kezdve, a hazai szabályzatok és segédletek kidolgozásán át egy-egy új gépi rendszerre való áttérésig.

1994-ben az MNB Könyvek Szerkesztőségének sikerült azt a lemaradását behozni, ami a NEKTÁR-rendszerre való áttéréskor az előző évben keletkezett. A lemaradás felszámolásában és az újabbak elkerülése érdekében a végleges rendeződés bekövetkeztéig e katalógus célú feldolgozásban résztvevők is jelentős mértékben segítettek. Így lehetett minden alapfeladatot naprakészen megoldani. 1997-ben már csak saját munkáival foglalkoztak, de 1998-ban újabb nehézséggel kellett a kurrens magyar anyag feldolgozása tekintetében szembenézni: ez évben ui. a tervezettnél kb. 3000 művel több mű érkezett be az osztályba.

Az adott helyzet feszültségeinek feloldására és a jövőbeni munka szervezettebb ellátására az év közbeni átszervezés során megszűnt az OSZK és az MNB KB csekély gyűjtőköri eltérése alapján indított két feldolgozói futószalag, és az OSZK gyűjtőköre szerint bővült ki a feldolgozás alapja. A Számítástechnika Alkalmazási Osztállyal együttműködve sikerült megoldani, hogy az MNB gyűjtőkörébe nem tartozó, a KELLO-tól érkezett kiadványok közül a tankönyv/jegyzet anyagot a NEKTÁR adatbázisából lehessen kinyerni, így ezzel a párhuzamos jegyzetanyag feldolgozása a DOBIS/LIBIS gyarápítási moduljának bevezetésével munka- és időigényesebbé vált. 1995 második negyedétől a tankönyv/jegyzet anyag rendelési tételeinek elkészítése is a Könyvfeldolgozó Osztály feladata lett. Ennek ellenére a kurrensen beérkező anyag feldolgozásában nem volt lemaradás és 2225 tétel revízióját is el lehetett elvégezni.

1996-ban az 1995. évi tapasztalatok alapján célszerűnek látszott a rendelési tételek és a leírások egyidejű elkészítése a DOBIS/LIBIS-ben. A kurrensen érkezett anyagból 2330 mű feldolgozását és az előző évi lemaradást is sikerült behozni. Az elmaradás csupán 210 mű volt. De megkezdődhetett az 1987–1997-ig előzetesen feldolgozott anyag (6217 mű) on-line bevitele is, amire az előző két évben nem lehetett sort keríteni.

1997-től a kurrens munka már zökkenőmentessé vált, lemaradás nem volt. Folytatódott az előzetesen leírt anyag bevitele a NEKTÁR-ba és másfél hónapot tudtak a munkatársak az adatbázis indexeinek gondozására (név- és tárgyszóindex) fordítani.

1998-ban e területen változás nem történt, az 1988-ig és 1992-ig előzetesen feldolgozott anyag bevitele a NEKTÁR-ba befejeződött.

A *külföldi könyvek* feldolgozásában már az 1994-es év is jelentős eredményeket hozott. Nem csak az 1993-ban 2093 feldolgozatlan mű címléírása történt meg, hanem a kurrens anyagé is. A revízió azonban 1995-re maradt. Az olvasók gyorsabb kiszolgálása érdekében már soron kívül dolgozták fel az I. kézikönyvtárba kerülő könyveket, és megkezdték az 1986 után megjelent könyvek gyorsított raktári átadását. (Ez azt jelentette, hogy a könyveket a *revízió előtt* küldték be a raktárba). Ezt a csoportot azonban ebben az évben jelentős létszámhiány sújtotta, így 460 mű feldolgozása elmaradt és bár nagy számú könyvet revideáltak, az nem tudta a címléírást követni. 1996-ban ismét ezen a részlegen állt elő súlyos személyzeti hiány: az öt főből hárman távoztak el az év elején, pótlásukra, de csak két főre, az év vége felé kerülhetett sor. Így az 1986 utáni külföldi könyvek gyorsított raktári átadását folytatni kellett és a külföldi új beszerzések minden nagyállományból (raktárból) kihelyezett anyagát (kézikönyvek, tári dokumentumok, egyes osztályok segédkönyvei) soron kívül dolgozták fel és adták tovább. Ezt a gyakorlatot sajnos a következő években is fenn kellett tartani.

1994-ben – ugyancsak rendkívüli intézkedésként – fel kellett függeszteni a külföldi könyvek részdokumentumainak nyilvántartását (a feltárandó műveket viszont regisztrálták), ez az intézkedés 1999-ig érvényben maradt.

1996-ban még több címléírás készült el mint az előző évben (1995: 3410, 1996: 3665), valamint biztosítani tudták az 1987 után megjelent művek majdnem naprakész feldolgozását. A „gyorskocsis átadás” természetesen folytatódott, 1997-ben azonban sikerült a régi anyag címléírásában, valamint a revízióban keletkezett lemaradást felszámolni. Az 1986 után megjelent művek számítógépes feldolgozása a KATAL-ban naprakészé vált.

A gyorskocsis feldolgozásról és átadásról sajnos még nem lehetett lemondani. Azonban az átfutási idő optimálisra csökkentésével az egyes részlegek az általuk igényelt mennyiségben a kész katalóguscédulákkal együtt kapták meg a könyveket.

A futószalagok 1998-ban történt átszervezése a külföldi könyveket feldolgozó csoportot is érintette. Az 1987 előtti anyag hagyományos, régi szabványokon alapuló feldolgozásáról át kellett térni a KATAL-ban történő, az új szabványokat alkalmazó feldolgozásra, úgy, hogy a betanulásra fordított idő és a kevés számítógép ellenére a katalogizálás naprakész maradjon. A többi külföldi mű feldolgozása és továbbadása az 1997-es gyakorlatnak megfelelően történt meg.

1997-ben megkezdődött a további munkák elindítását, a külföldi sorozatok és hungarika részdokumentumok feldolgozását lehetővé tevő AMICUS rendszer bevezetése.

A könyvek feldolgozása az elmúlt öt évben olyan bonyolult helyzetben és annyi változtatás közepette történt meg, hogy az elvégzett munka kiemelkedő nagyságrendjét számokkal képtelenség meghatározni. Így csak a szoroson vett feldolgozási adatokat lehet közölni, és azokból némi következtetést levonni. 1994-ben 14 800 mű (16 500 tétel) feldolgozására került sor és alig volt kisebb az 1995. évi teljesítmény: 14 550 mű (16 050 tétel). A következő évben 16 200 műre (18 399 tétel) emelkedett ez a szám, viszont 1997-re 7850 műre (9280 tétel) esett vissza.

1998-ban egy nyugodtabb és kialakult helyzetben – már 20 573 mű (26 232 tétel) került feldolgozásra. Összesen 79 991 mű (86 461 tétel) könyv feldolgozása történt meg – felmérhetetlen időt és energiát követelő iegészítő elméleti és gyakorlati tevékenység mellett.

Az *ETO szerinti szakozást* az előző évek változásaival és mozgalmasságaival szemben már 1994-ben is az új technika egyre kiegyensúlyozottabb használata jellemezte. Az új technikán nem csak az on-line feldolgozást kell érteni, hanem azt a környezetet is, amit a adatbázisok, indexek nyújtottak. A munka minőségének javítása érdekében azonban akadtak még tennivalók. Az indexek (NEKTÁR, KATAL) karbantartása mellett egy, az ETO indexek egyszerűsítésére irányuló átszervezés végrehajtása volt az év fő feladata.

Megindult a tankönyvek/jegyzetek szakozása a NEKTÁR-ban is. A gyorsabb raktári átadás érdekében vállalni kellett még a korábban szakozott, a KATAL-ba kerülő könyvek jelzeteinek számítógépre vitelét (ez korábban a Könyvfeldolgozó Osztályon történt).

Az *ETO szerinti feldolgozás* 1996-ban kiegyensúlyozottan és mennyiségében az 1995. évitől alig elmaradva folyt, annak ellenére, hogy a létszám egy fővel csökkent, és betegség miatt további 8 havi munkaidő esett ki. Említésre méltó lemaradás csupán az MNB-be nem kerülő kötelezpéldányok terén van, mivel az átlagosnál nagyobb mennyiség érkezett be. Jó részük 1992 előtt jelent meg és a DOBIS/LIBIS indexen kívül a hagyományos szakkatalógus számára is cédulát igényelt. A DOBIS/LIBIS szakozástól eltérő szakkatalógus-cédulák előállítását a Számítástechnika-alkalmazási Osztállyal együtt sikerült megoldani. Megtörtént az MNB KB új szakcsoportrendjének kialakítása, a füzetekben megjelenő szakmutató és ETO konkordanciatáblázat elkészítése.

1997-től a kurrens szakozási munka mind az MNB KB-je számára, mind az annak gyűjtőkörébe nem tartozó, de az OSZK állományába kerülő könyvek ETO szerinti feldolgozásában fennakadás nélkül folyt.

A Szakozó Osztály munkájában a számítógépes feldolgozás, illetve a hagyományos szakkatalógus leírása következtében a tartalmi feldolgozás és a katalógusgondozás egyre markánsabban elkülönült. A katalóguscsoport az 1991-es impresszumú könyvekkel bezárólag építette a katalógusokat. A folyamatos rekonstrukcióra részben tartalmi okból, részben a lapok fizikai elhasználódása miatt volt szükség. Problémát jelent, hogy a NEKTÁR-ból kikerülő cédulák nagy része nem a szakkatalógus, hanem a számítógépes ETO index konvencióit követte. Ezt a cédulaanyagot „vissza” kellett szakozni, különben nem osztható be a katalógusba.

1998-ban két új munkatársat vett fel az osztály, egyikük sem könyvtárosi végzettségű, így a betanításra fordított időt mások megfeszített munkája pótolta. Többek kiemelkedő teljesítményének köszönhetően a szigorúan határidős ETO szakozást, a DOBIS/LIBIS-ben és a KATAL-ban meg lehetett oldani.

Még 1997-ben felmerült az a kérdés, hogy a könyvek tárgyi feltárása mellett nem kellene-e a tárgyszavazást is bevezetni. E tekintetben nagyarányú vizsgáldást folytatott 1998-ban az osztály, előbbre azonban sem a módszerek, sem a gyakorlati kivitelezés tekintetében nem jutott.

Időszaki kiadványok feldolgozása

Az időszaki kiadványok feldolgozása a könyvtár legsúlyosabb helyzetbe került részlegén történt, ahol 1994-ben pl. az osztályvezető betegség miatti távolléte, 1995-ben a különböző okokból adódó majdnem 50%-os munkaidő-kiesés miatt roppant össze a maradék gárda. Az 1996-os év sem volt jobb az előzőeknél. A munkák tűzoltó jelleggel folytak, a sok kiesés miatt alig volt olyan terület, amelynek stabil gazdája lett volna. A restanciák – kevés kivétellel – minden tevékenységi ágazatban növekedtek, az ellehetetlenült helyzetből pedig még az 1997-ben hozott belső át-csoportosítás sem jelenthetett kivezető utat.

Jól mérték fel az osztály munkatársai azt, hogy elsősorban a kurrens raktár fogadó-és áteresztőképességét kell mindenekelőtt biztosítani és így a kurrens anyag feldolgozását helyezték munkájuk előterébe. Az új és címváltozott kiadványok katalogizálása mellett az adatváltozásokra figyeltek, a javítások száma is erősen megemelkedett.

A rekatalogizálás során csak részeredményeket tudtak elérni. Lelkesen fogtak hozzá a már mikrofilmezett hírlapok feldolgozásához, de erre a régen 6 főből álló együttes 2,5 főre történt csökkenése kevés lehetőséget adott.

Nem jutott erő a Kortörténeti Különgyűjtemény átirányítására váró, nagyrészt emigrációs lapjainak rekatalogizálására sem, amelyek feldolgozása pedig fontos lett volna. Csak kisebb egységek: csoportos anyag, az inkurrens (hiánypótló) beszerzések feldolgozása történt meg, és sor került az ún. „kardex”-katalogusok átfésülésére, amely ezáltal áttekinthetővé vált, ugyanakkor kimutatta a korábbi katalogizálás kiengensúlyozatlanságát és a hiányosságokat is.

1994-ben az IKB adatbázis bekerült ugyan az IIF hálózatba, de még nemigen használták. Ekkor az adatbázis CD-ROM-on való megjelentetéséhez egy millió forintos pályázati támogatást ítélt meg az NKA, amelynek alapján a fejlesztő munka 1995-ben megkezdődhetett. Ez a támogatás azonban nem volt elegendő a kitűzött célok eléréséhez.

Az osztály életképtelenné vált munkatársai minden igyekezete ellenére, és abból a helyzetből adódóan is, hogy technikai korlátok miatt 1994 és 1998 közepe között sem tudott az OSZK hálózatába bekapcsolódni, holott ez munkáját nagy mértékben megkönnyítette volna.

1997-ben főigazgatói utasítás alapján felfüggesztésre került a rekatalogizálás (a régi anyag korszerű feldolgozása), azzal a megfontolással, hogy a mikrofilmezés előtti átnézés során a kötetek (tétek) amúgy is végiglapozásra kerülnek, így az állomány regisztrálása és a szükséges bibliográfiai adatok feldolgozása egyszerre megtörténhet. Erre két főt bocsátottak volna a Hírlap-állományvédelmi Osztály rendelkezésére, de ők – a régi restanciák felszámolásának sürgőssége miatt – még azóta sem kerülhettek át új helyükre.

Az 1998. évi átszervezés alapján változtatta meg a helyzetet. Megalakította a Periodika-feldolgozó Osztályt, amelyben minden – az időszaki kiadványokkal foglalkozó – részleget egyesített, így az eddigi Időszaki Kiadványokat Feldolgozó Osztály néven működő részleget is. A régi hírlapok feldolgozásának feladatát azonban, a mikrofilmezési folyamatokhoz csatolva az Állományvédelmi főosztály keretében hagyta.

Az új osztály tevékenységi körét féléves munkája alapján részletesen kell bemutatni, hiszen itt egy minden csoportjában új vagy megújult osztály működését szükséges kezelésekor felvázolni. E felsorolásból azonban kimarad a Magyar ISSN Nemzetközi Központ, amelynek munkáját a Hazai és nemzetközi feladatok c. fejezet ismerteti.

Érkeztetés

A csoport hiánytalanul érkezteti a bármilyen forrásból a törzsgyűjteménybe érkező belföldi és külföldi periodikumokat. Az évek óta felgyülemlett *restanciának* mintegy 70%-át felszámolta. Ezek egy része feldolgozásra került, egy részét pedig gondos tipológiai mérlegelés után átadta a Plakát- és Aprónyomtatványtárnak.

Hagyományos feldolgozás

Katalogizáló csoport

1998 második félévében minden újonnan megjelenő kiadvány feldolgozása az IKB – Magyar Periodika Adatbázisban történt meg. A katalogizáló munkát (azelőtt kollacionálást), az évkönyvek és csoportos kiadványok kivételével, a Katalogizáló csoport hagyományos módon, a szolgálati katalógusban végezte. A katalogizált periodikumokat raktári egységként tékázták, illetve dobozba helyezték, a tékákat, dobozokat címkével ellátva adták át a Raktári Osztálynak.

Számítógépes feldolgozás

Sajtóbibliográfia Szerkesztőség és Aktualizáló csoport

Az új osztály érvényesítette munkájában azt az alapelvet, amelyet a Munkafolyamat-tervező csoport fogalmazott meg és az OSZK vezetősége elfogadott: „Az időszaki kiadványok olvasói katalógusait... egy adott (mielőbbi) időponttól le kell zárni. Az új számítógépes rendszer bevezetéséig az IKB adatbázis ad tájékoztatást az időszaki kiadványok lezárt olvasói katalógusai helyett.” 1998 második felétől kezdve az adatbázisban történő feldolgozás egyértelműen katalóguscélú feldolgozást jelent valamennyi új indulású periodikum esetében.

Az évkönyvekre és a csoportos kiadványokra vonatkozóan pedig teljes egészében számítógépes feldolgozás helyettesíti a hagyományos feldolgozást, ezek nem terhelik a továbbiakban a Katalogizáló csoport munkáját. A szolgálati katalógus számára az adatbázisból előállított tételek beosztásra kerültek. Így a szolgálati katalógus teljessége megmaradt.

Számítógépes fejlesztés

Ahhoz, hogy az IKB Adatbázisban a katalóguscélú feldolgozás megvalósulhasson, az adatbázis fejlesztésére volt szükség. Át kellett tölteni az IKB adatbázisba, az IKB0 adatbázis és a HIRLA adatkezelő rendszer tételeit (ezek olyan kiadványok

tételei, amelyek nem tartoznak a nemzeti bibliográfia gyűjtőkörébe). Ez konvertálási feladatot jelentett. Új beviteli űrlapot kellett kidolgozni az évkönyvek plusz adatai számára, valamint új mezőket, almezőket létrehozni a katalóguscélú adatok nyilvántartása céljából. Új tételformátumot kellett kidolgozni és megszerkeszteni a csoportosan kezelt kiadványok feldolgozására.

Létre kellett hozni a külföldi periodikumok nyilvántartására az IKBK adatbázist. Ennek valamennyi funkciója azonos az IKB adatbáziséval. Tartalma egyelőre a HIRLA adatkezelő rendszer külföldi tételeiből áll.

A különgyűjtemények feldolgozó munkája

A különgyűjteményi feldolgozó tevékenység menetét az állományrevízió és a vele kapcsolatos munkák minden tárban nehezítették, lassították, alapvető lemaradást azonban nem okoztak. Mutatja ezt az alábbi táblázat is:

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen (egység)
Kézirattár	14 200	14 853	13 144	12 480	16 750	44 735
Színháztörténeti tár	12 543	10 465+ Kéziratok	3 650	8 100+ Kéziratok	3 932	31 140+ Kéziratok
Zeneműtár	2 146	3 337	1 100	2 320	1 752	10 655
Régi Nyomtatványok tára	1 175	1 800	612	926	634	5 147
Térképtár	3 280	1 891	3 196	2 730	3 269	14 366
Plakáttár	18 786	20 138	20 334	43 060	34 160	136 478
Kortörténeti különgyűjtemény	1 871	878	958	1 059	770*	5 536+775*
						248 057**

* Kötelezpéldányokról készített rövidített címléírás: 775

** Kéziratok. A szám nincs megadva

Tartalmi szempontból nem lehet teljes képet felvázolni, csak néhány példával lehet a – a kutatás lehetőségét biztosító munka fontosságát – érzékeltetni.

A *Kézirattár*-ban többek között Bölöni György, Vas István, Keresztury Dezső, Csécsy Imre, Ottlik Géza hagyatéka, a Szőgyén–Marich család iratai, G. Turbet Delof személyi irattára, Rhet Alfréd franciaországi magyar festő levelezése, Kéthly Anna és Gosztonyi Péter anyaga került feldolgozásra. A *Régi nyomtatványok Tára*-ban az új szerzemények (antikva, Apponyi, RMK, Hungarika) az Apponyi Hungarika-gyűjteményének metszeteiből készült katalógus mellett, sor került 505 db 1712 és 1860 közötti, feldolgozatlan magyarországi kalendárium számbavételére.

A *Színháztörténeti Tár*-ban elkészült a Nemzeti Színház 1935 és 1944 közötti dokumentumainak és Hajdú Algernon László hagyatékának fondfeldolgozása, a Vígszínház anyagának rendezése, számos szöveggönyv, díszlet- és jelmezterv és kézirat (Fábry Zoltán, Szilágyi Dezső, Feleki Sári stb.) anyagának rendezése és feltárása.

A *Zeneműtár*-ban számos zenei kézirat címleírását végezték el, feldolgozásra került a Reinitz-hagyaték, rendszerezésre a Dohnányi, Valli, Sárjai, Kerekes-hagyaték, és megtörtént a Nemzeti Színház és az Operaház régi kottatárának tudományos előrendezése.

A *Térképtár* új beszerzéseit naprakészen feldolgozta, atlaszkatalógusának leírását korszerűsítette, a kéziratos birtokvázlatok és az atlaszok régebbi anyagának feldolgozását ellenőrizte és egységesítette.

A *Plakát- és Aprónyomtatvány-tár* 1860 utáni aprónyomtatványokat és grafikai plakátokat dolgozott fel és folytatta a gyászjelentés-gyűjtemény rendezését.

A *Kortörténeti Különgyűjtemény* kezdettől fogva arra törekedett, hogy a videodokumentumok azonnali használatának lehetőségét biztosítsa 1994-ben rövidített leírás segítségével, 1995-ben pedig már a DOBIS/LIBIS rendszerbe történt számítógépes feldolgozás révén. Közben elkészült a tartalmi feltárásukat is lehetővé tevő tezaurusrendszer, így 1997-ben megindulhatott a tárgyszavazás a rendszerben. Az utóbbi években megkezdődött az 1945–1951 közötti Magyar Filmhíradók analitikus repertóriumainak kidolgozása Word szövegszerkesztői programban. 1998-ban pedig új feladatként jelentkezett a SZER anyagának VHS kazettára való felvétele és feldolgozása.

A gyűjteményből még a hírlapok számbavétele és feldolgozása várat magára.

A zirci *Műemlékkönyvtár* feldolgozó tevékenysége a látogatóktól függött, a vezetések ui. annyi időt elvettek a munkatársaktól, hogy egyéb feladataik ellátását gyakran fel kellett függeszteni. Törekvésük – az új anyag feldolgozásán kívül – a törzsanyag (könyvek és folyóiratok) számbavételére és a címleírások javítására, a katalógus átszerkesztésére, a raktári jelzetek korrekciójára irányult.

Cédulasokszorosítás

A katalóguscélú feldolgozó osztály keretéből 1994 májusában kivált részleg ettől kezdve Cédulasokszorosító önálló csoport néven működött.

Fő feladata a cédulák előállítását volt a megfelelő cédulakatalógusok számára, kezdetben az osztályok által szövegszerkesztővel előállított alapcédulákról. 1996-tól, a DOBIS/LIBIS kézi beavatkozást nem igénylő, teljesen automatizált OSZK cédula-programjainak kimunkálása után a munka felgyorsult és a év végére nem csupán a könyvanyagról kurrensen készült másolatok előállítására került sor, hanem az 1992-től sokszorosításra nem került alapcédulák sokszorosítására is. Így 50 ezer cédula készült el, de miután ezeket szét kellett válogatni, átnézni, javítani, besorolásuk csak 1997-ben történhetett meg.

Közben a különgyűjtemények számítógépesítése is folyamatosan történt, így a számítógépen készült cédulákkal 1998-ra a cédulaellátás teljes egészében megoldódott.

Az időszaki kiadványok katalógusadatainak bevitele az év elején megszűnt ugyan, viszont a kész leírásokról raktári lapok és kísérőlapok készültek.

A csoport alapfeladatai közé tartozott még a szolgálati számrendes katalógus folyamatos építése is, sőt ők látták el a Könyvek Központi Katalógusához hálózaton keresztül érkezett bejelentések céduláinak előállítását is.

Szinte az egész korszakot végigkísérte az állományrevízióval kapcsolatos feladatok ellátása, ezen belül a segédkönyvtári cédulák előállítása, a naplók folyamatos nyomtatása, a revízióhoz szükséges plakáttári ponyvanaplók elkészítése és még egyéb segédmunkák teljesítése is.

1998-ban 399 617 cédula sokszorosítása, 58 154 ívnyi lista, napló stb. másolása történt meg a nem kevés mellék munkával együtt.

Katalógusépítés, katalógusgondozás

A katalógusépítés és -gondozás keretében folyamatosan épültek a könyvek betűrendes és számrendi katalógusai. Az 1991-es megjelenési évvel lezárásra került hagyományos cédulakatalógusokba, illetve az 1992-től megjelent és feldolgozott anyag továbbra is fenntartott cédulakatalógusaiba csak a DOBIS/LIBIS cédulaelőállító-program működésének megindítása után, 1996-ban kerülhetett sor. A DOBIS/LIBIS cédulaelőállító rendszerben gyors egymásutánban nyomtatódtak ki az 1992-től folyamatosan kijelölt alapcédulák. A kb. 50 000 cédula sokszorosításra váró előkészítése munkaerő hiányában lassan haladt, így a beosztás 1997-re maradt és ettől kezdve folyamatosan és lemaradás nélkül történt meg.

Közben megtörtént a korábban várt, illetve bizalmas anyagot feltáró nyilvántartás céduláinak az olvasói betűrendes katalógusba való beépítése, a hagyományos szakkatalógusok 1987 előtti és az 1987–91 közötti impresszumú művek céduláinak beosztása is. Kiegészültek a könyvek betűrendes (leíró) katalógusai is az 1991-es megjelenésig.

Az időszaki kiadványok katalógusainak szerkesztése folyamatosan történt a változó adatok nyilvántartásával. Az olvasói szakkatalógusnak az új szakcsoportok szerinti átrendezése befejeződött. Az olvasói címrendszős katalógusba bekerültek a mikrofilmek címleírásai.

1998 közepén a Hírlapfeldolgozó Osztály katalógusszerkesztő részlegei is átmentek az újonnan létesített Periodika-feldolgozó Osztályra, ahol folyamatosan gondozták a szolgálati katalógust.

Az olvasói katalógus továbbépítése 1998. június 30-ai dátummal lezárult. Ettől kezdve valamennyi új kiadvány adatai csak az IKB adatbázisban található meg, éppúgy mint az olvasói katalógusokban feltárt, régóta élő kiadványok kurrens, 1998. június 30-a után érvényes adatai.

Az időszaki kiadványok szolgálati katalógusával építése a hagyományokat követve történt és történik folyamatosan. Az adatváltozásokat az osztály munkatársai a katalógizálás során vezetik, az állományi adatok részletezésével együtt.

MAGYAR NEMZETI BIBLIOGRÁFIAI ÉS DOKUMENTÁCIÓS MUNKÁLATOK

Könyvek, térképek, zeneművek kurrens nemzeti bibliográfiái

A *kurrens magyar nemzeti bibliográfiai rendszer* folyamatos gondozása, az OSZK-nak beszolgáltatott köteleespéldányok muzeális sorának feldolgozó futószalagjára kidolgozott és folyamatosan aktualizált, már előzőleg is érvényes szabályzata alapján történt meg.

A bibliográfiai futószalagokon az alábbi munkafolyamatok ellátására került sor:

- a nemzetközi azonosító számok (ISBN és ISSN) kiutalása, ellenőrzése, javítása, kapcsolattartás a kiadókkal, adataik bekérése, a megfelelő nyilvántartások naprakész építése,
- a kiadványok tipológiai elbírálása, minősítésük és jelölésük feldolgozásra,
- a bibliográfiai tételek (címléírás, tartalmi feltárás, tételszerkesztés, kódolás, adatrögzítés, revíziók stb.) előállítása.

A tételek feldolgozására valamennyi szerkesztőségben részben vagy egészében számítógépes támogatással került sor.

Az elmúlt évek keserves előkészítő munkáinak köszönhetően és a munkafeltételek javulása következtében az *MNB Könyvek Bibliográfiai Szerkesztőségében* (és a Magyar ISBN Irodán) javultak a munkafeltételek, így a bibliográfia előállításának munkálatai is simábban folytak. A KELLO-tól érkezett könyvek határidőre történő feldolgozása növelte a szervezési munkákat, de biztosította az MNB KB teljességét: 1994-ben a Gyarapítási Osztályról 8022 köteleespéldány, a KELLO-tól pedig 4039, azaz összesen 12 061 könyv érkezett be és a Könyvfeldolgozó Osztály segítségével 7850 könyv adatai kerültek a NEKTÁR-ba, valamint 3343 analízistétel és 243 sorozati leírás. A NEKTÁR 1994-ben 12 161 rekorddal bővült, a KELLO 4122 alapcédulát kapott, a bibliográfiai füzetekben 7332 tétel jelent meg.

1995-ben a legfontosabb feladat az 1994-es indítású könyvnyagnak a NEKTÁR-ban való maradéktalan feldolgozása volt, amit a *Könyvek Nemzeti Bibliográfiája Floppyn* c. kiadvány 1996-tól történő megjelentetése tett szükségessé. A floppy-kiadással a megrendelők elégedettek voltak.

Ebben az évben a bibliográfiai füzetek tételszáma 1994-hez képest több mint kétezerrel növekedett. Komoly eredményként könyvelhető el az MNB KB új szakrendes változatának az indexekkel együtt való elkészülte a Számítástechnika-alkalmazási Osztály segítségével. Egy szám szakrendes változatának az új szakrendnek megfelelő manuális „átjelölésének” felhasználásával készült egy algoritmusprogram a szakcsoportok kijelölésére az ETO-jelzetek alapján. Így megújult a füzetes kiadvány, az 1997. évi 1. füzettől kezdve már új magyar és angol nyelvű bevezetővel, szakrendben, a szakcsoportok jegyzékével, betűrendes szakmutatóval, a szakcsoportok és ETO-jelzetek konkordanciatablázatával és valamennyi mutatóval együtt készült el.

A nemzeti bibliográfiai CD-ROM először 1995-ben látott napvilágot és a Könyvek Bibliográfiája adatbázist tartalmazta az 1976-tól 1991-ig Magyarországon meg-

jelent könyvekről, monografikus sorozatokról és a gyűjteményes kötetekben feldolgozott részdokumentumokról. A CD-ROM adatbázis kezelőrendszere az Arcanum Databases Bt. által kifejlesztet ARCTIS volt, amely a DOS felületen IBM 386-os CD-ROM lejátszóval felszerelt számítógépen lehetett használni. A fejlesztők megoldották a rekordok HUNMARC adatsere formátumú letölthetőségét. A következő évi első felújítás már tartalmazta a DOBIS/LIBIS-ben feldolgozott könyvállomány rekordjainak hozzáadását is – NKA pályázat elnyerése segítségével, melynek célja a CD-ROM rendszeres gyakoriságú szolgáltatásának megszervezése volt.

1997-ben megindult könyvek bibliográfiájának CD-ROM-on történő megjelenítése (1976–1995, 1976–1996), és a Számítástechnikai Alkalmazási Osztállyal együtt dolgozva folyt a fejlesztési tervek megvalósítása: elkészült az MNB CD-ROM Windows-os verziója, egy lemezen jelent meg a Könyvek és a Periodikumok adatbázisa, DOS-os és Windows-os kezelőfelületen, a használathoz szükséges segítő (help) képernyők magyar és angol nyelvű szövegeivel. A floppyn terjesztett kiadványra az előző évi 8 helyett 17 könyvtár fizetett elő, és a SZIRÉN rendszer továbbszolgáltatásán keresztül 57 iskolai, városi és megyei könyvtár hasznosította az MNB rekordokat. Ez a szám 1998-ra 100-ra emelkedett. Folyamatosan jelent meg a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája WWW*, valamint a *Címjegyzék az OSZK legújabb hazai szerzeményeiről (könyvek)* elektronikus kiadása az OSZK honlapján. (Itt érhető el a *Külföldi könyvek katalógusa* is, amely az 1987-től megjelent, az OSZK állományába került külföldi könyvek KATAL adatbázisa.)

Ezen a területen a sok személyzeti kiesés, a szétágazó elvi és kísérleti munkák ellenére is igen jelentős volt az előrelépés.

A különgyűjtemények közül a Térképtár és a Zeneműtár vesz részt folyamatosan a kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia munkálataiban. Előbbi 1993-ban még csak a térképek feldolgozásáról (annotált címléírás, szakozás) készült cédulát adta át a bibliográfia számára, de 1994-től a megjelentetéshez szükséges valamennyi munkafolyamat elvégzése reá hárult. A kötelempéldányként beérkezett térképek, atlaszok stb. száma emelkedő tendenciát mutat. Amíg 1994-ben 194 műről készült leírás, addig 1996-ban már 380 tétel került a bibliográfiába, 1998-ban pedig 280.

Ugyanez az önállósodási folyamat zajlott le a Zeneműtár esetében is: a füzetek negyedévenként jelennek meg az osztályon történő szerkesztés után, évente általában 500 feletti tételszámot közölve.

A hazai időszaki kiadványok kurrens nemzeti bibliográfiai

Az *MNB Sajtóbibliográfia Szerkesztőség* feladata az 1989 óta funkcionáló IKB – Magyar Periodika Adatbázis építése, fejlesztése, az adatbázis alapján különböző kiadványok megjelentetése.

Az adatbázis építése részben a magyar nemzeti bibliográfia gyűjtőkörébe tartozó új időszaki kiadványok bibliográfiai és besorolási tételeinek rögzítését jelenti, részben pedig a már régóta élő kiadványok évi első számai alapján a megváltozott bib-

liográfiai és besorolási adatok nyilvántartását. Ezzel természetesen bizonyos fokú jelzés történik az állományra vonatkozóan is, hiszen az adatbázis tartalmazza valamennyi kiadványra szólóan az évi első szám számozási adatait is. A feldolgozás folyamatosan, lényeges lemaradás nélkül történt.

A számítógépes munkát többször megzavarta a tárgyidőszakban a NOVELL hálózat rendszeres meghibásodása, a bizonytalan számítógépes környezet. Ennek ellenére az osztály jelentős eredményeket ért el. Az Információs Infrastruktúra Program (IIF) támogatásával az adatbázis elérhetővé vált külső felhasználók számára is az Interneten. Ezzel az OSZK a periodikumokra vonatkozóan is nyilvánossá tette a nemzeti bibliográfiai adatokat. A könyvtáron belül pedig valamennyi érintett munkaállomáson sikerült kialakítani az adatbázis lekérdezésre alkalmas felületét.

Folyamatosan eljuttatta az osztály néhány külső felhasználónak floppyn a teljes adatbázist, illetve az adatmódosításokat. Különböző szempontú listák, jegyzékek előállítását is az adatbázisból végezték a szerkesztőség, illetve az Olvasószolgálati Főosztály munkatársai.

Az éves nemzeti bibliográfiai kötetek megjelentetése az 1990. évi kötettel megszűnt. 1996-tól helyette a teljes adatbázis megjelenik évente kétszer CD-ROM-on, *Magyar Nemzeti Bibliográfia Periodikumok* címen, egy lemezen a *Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek* adatbázissal. Emellett kiadásra kerültek a nyomtatott formájú füzetek: havonként a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Új Periodikumok*, negyedévenként pedig az *Új Periodikumok*. Ez utóbbi katalógustétel-formátumban tartalmazza az adott negyedévben megjelent és feldolgozott kiadványok adatait.

Az adatbázis 1998-ra készen állt arra, hogy teljes egészében helyettesítse az olvasói katalógusokat, részben pedig a szolgálati katalógust is.

Az osztály egyik csoportjaként látta el feladatait a Magyar ISSN Iroda. Minősítette a kiadványokat tipológiai szempontból, megállapította, ellenőrizte, javította, illetve pótolta az ISSN számokat. Kapcsolatot tartott fenn a kiadókkal, szerkesztőségekkel.

A hazai időszaki kiadványok kurrens sajtórepertórium

A Repertórium szerkesztősége folyamatosan regisztrálta a feldolgozott kiadványok részegységeinek adatait a forrásbázisban, feldolgozta a gyűjtőkörébe tartozó kiadványok válogatott cikkanyagát és havonta megjelentette a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki kiadványok Repertórium*a füzetét.

A szervergép 1995-ös sérülésekor az adatbázisokat jelentős kár érte, mintegy 100 napnyi túlmunkával sikerült csak az adatvesztéseket pótolni.

Ugyanakkor a rögzítés, javítás és keresés megkönnyítése érdekében a Szerkesztőség új adatbeviteli űrlapot tervezett meg. 1996-ban a törzsanyag és az indexek integrálásának eredményeként elkészült az IKER adatbázis, amely 1993-tól tartalmazza az MNB IKR füzeteiben megjelent tételeket. Az adatbázis 1996. március elsejétől az OSZK belső hálózatán hozzáférhető, és a jövőben ez folytatja az 1946

óta az Olvasószolgálaton épülő folyóiratcikk-katalógust. 1997-től a feldolgozás teljes egészében számítógépen történik. Az IKER adatbázis tételszáma 1998 végére 78 989-re emelkedett az 1993-as 27 934-es számmal szemben.

1998-ban az IKER adatbázis alapján megjelent a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Sajtórepertórium* a könyvekkel és a periodikumokkal közös CD-ROM-on.

A Magyar Nemzeti Bibliográfia kurrens füzetében megjelent tételek száma és egyéb adathordozón megjelent kiadványok

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Füzetes kiadványok

- *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája*. Évi 24 füzet mellékletként: *Új Periodikumok*. Évi 12 alkalommal. (1997-től önálló terjesztésben!) Függlékként: *Térképek*. Évi 4 négy alkalommal
- *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki Kiadványok Repertórium*a. Évi 12 füzet.
- *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Zeneművek Bibliográfiája*. Évi 4 füzet.
- *Új Periodikumok*. Évi 4 szám (a KMK kiadásában).

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája

1994:	7332 tétel
1995:	9415 tétel
1996:	9022 tétel
1997:	8824 tétel
1998:	7255 tétel

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Új Periodikumok

1994:	735 tétel
1995:	1200 tétel
1996:	1201 tétel
1997:	1030 tétel
1998:	1206 tétel

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Térképek

1994:	93 tétel
1995:	244 tétel
1996:	280 tétel
1997:	366 tétel
1998:	289 tétel

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Zeneművek

1994:	370 tétel
1995:	592 tétel
1996:	504 tétel
1997:	529 tétel
1998:	326 tétel

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Nyomtatott kumulált kiadványok

1994: *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki Kiadványok Bibliográfiája.*
(Meggzúnt: 1. a CD-ROM-kiadást.)

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Kurrens kiadványok floppyn

A *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája.* 1997-től a nyomtatott füzetekhez éves indexek floppyn.

Magyar Nemzeti Bibliográfia. CD-ROM kiadványok

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek 1976–1991 megjelent 1994-ben
Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek 1976–1995 megjelent 1996-ban
1997-től a *Könyvek és Periodikumok* közös CD-ROM-on, évi kétszeri felújítással.
1998-tól a *Könyvek*, a *Periodikumok* és a *Sajtórepertórium* közös CD-ROM-on,
évi kétszeri felújítással.

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Elektronikus dokumentumok.

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája – WWW. 1997-től fél-havonta.

Címjegyzék az Országos Széchényi Könyvtár legújabb hazai szerzeményeiről.
(Könyvek), hetenként kétszer.

Hungarika dokumentáció

A hungarika dokumentációs feladatok körében – az előző évekhez hasonlóan – párhuzamosan folytak a feldolgozási és a fejlesztési feladatok: a cél minél több adat megszerzése, számítógépes feldolgozása, hálózatba kapcsolása és ezzel, valamint kiadványok megjelentetése révén az érdeklődők informálása, a hungarológiai kutatások támogatása volt.

A feldolgozási és fejlesztési feladatok ellátása 1994-ben már egyensúlyba került és a rutinfolyamatok tartalmának és rendjének rendszerszintű működése megindult. A fejlesztések középpontjában a bibliográfiák indexelésének, automatikus szerkesztésének és megjelenítési formátumának véglegesítése állt. Fontos eredmény volt az anyag szerkesztését megalapozó ellenőrző listák előállítási módszere és típusának kialakítása.

A HUN (Hungarika információ) integrált adatbázis a külföldi publikációk: könyvek, tanulmányok, periodikumok cikkei, ismertetései stb. minél szélesebb területről való összegyűjtését és regisztrálását folytatta 1994-ben és a következő években is. A HUN-ban feldolgozott címeket már 1994-ben értékelték és újabbakkal kívánták bővíteni. A rossz anyagi feltételek között azonban a feldolgozási kör kialakítása nagy gondot okozott. 1994-ben jelentős fejlesztési feladat volt az IIF-fel együttműködve a HUN adatbázisának az ISIS-ből a BRS Search-be való telepítéséhez szükséges specifikáció elkészítése, amely be is fejeződött az év folyamán. 1998-ban az adatbázis már 26 392 tételt foglalt magában.

A HUNG adatbázis, amely a múlt század végétől külföldön élt magyar személyiségek életrajzi és tevékenységére vonatkozó adatait tartja nyilván, új forrásművek (pl. életrajzi lexikonok, határon túli lapok) feldolgozásával és kérdőívek kiküldésével, egyéni és intézményi kapcsolatok segítségével a tárgyalt öt évben is folyamatosan épült, 1966-ban 26 000, 1998-ban pedig már 29 886 tételt tartalmazott.

Az 1994-es év eredménye volt a külföldi hungarika periodikumok adatbázisának kialakítása a Fejlesztési Osztály munkatársai segítségével. A *Kurrens hungarika külföldi időszaki kiadványok (KHK)* adatbázisában 1995-ben az 1994-es adatok bevitelével indult meg a munka.

Sajnos az adatbázisok fejlesztése 1996-ban, az adatgyűjtésre szánt külső támogatás elmaradása miatt és az OSZK szűkülő gazdasági lehetőségei következtében csökkent az előző évek lehetőségeihez képest. Ennek megfelelően folytatni kellett a már 1995-ben elkezdett ésszerűsítési stratégiát, és minden erőt a HUN adatbázis fenntartására kellett fordítani. Így az anyaggyűjtés és a feldolgozás 60%-a belső kapacitásból került megoldásra. A feldolgozás csökkenése miatt az adatbázisokba is kevesebb tétel kerülhetett be. Az 1996-os mélypontot azonban 1997-ben fellendülés követte, az NKA és az Illyés Alapítvány támogatásának köszönhetően. Ekkor sikerült az előző évek lemaradását behozni.

Évről évre egyre jelentősebb helyet foglalt el az osztály munkájában az adatbázisokra és a munkatársak szakismeretére alapozott tájékoztatás. A HUN adatai a NIIIF Program számítógépéről már 1990-től elérhetőek voltak. 1995-től kezdődően rendszeres on-line adatszolgáltatás folyt mind a Hungarika Dokumentációs, mind a Gyarapítási Osztályon az adatbázis duplikátumából. 1997-ben a két meglévő adatbázis: a Hungarika Információé és a Hungarika Névkataszteré az Interneten is elérhető volt, valamint teljesen új fejlesztés eredményeképpen, UNESCO támogatással a külföldi hungarika-gyűjtemények hálózati hozzáférést szolgáló Hungarika WWW is. 1998-ban pedig sikerült végre az adatbázisok belső hálózatra tételét, és a legfontosabb hálózati munkahelyek kialakítását megvalósítani.

Az elmúlt években egyre több felől érkezett igény a hungarika adatbázisok rendszerének vagy adatállományának megvásárlására is. 1995-ben a Bródy Sándor Megyei Könyvtár a HUNG megyei változatának programját és a vonatkozó adatállományt vette meg, a Nanterre-i Bibliothèque de documentation internationale contemporaine a kisebbségi, nemzetiségi vonatkozású irodalmat kérte a HUN adatbázisból, a Babits Kiadó lexikon-szerkesztősége az erdélyi származású, élő külföldi magyar személyiségek adatanyagát (3589 tétel) rendelte meg.

A kutatói körrel kialakult közvetlen kapcsolat segítette az adatgyűjtést és gyakran az OSZK állományának kiegészítéséhez is hozzájárult. A különböző megkeresések közül jelentős volt az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezetével kialakított kapcsolat, amely a Hungarika Névkataszter helyismereti gyűjtemények számára történő hasznosítását teszi lehetővé.

A *Hungarika-anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéké*-nek füzetei folyamatosan kiadásra kerültek, 1994-ben az 5. füzet: *Skandináv államok*, 1995-ben a 7. füzet: *Franciaország*, 1998-ban pedig a 15. füzet: Ausztrália látott napvilágot. Ebben az évben a 11. füzet: *Kanada* is sajtó alá került.

A füzetek iránt nagy volt az érdeklődés, hiszen a kutatók számára máshol el nem érhető adatokkal segíti a hungarikumokkal kapcsolatos munkát. Az európai adatgyűjtés lezárultával lehetőség nyílt az elemző áttekintésre s arra, hogy a könyvtárak hungarika állományának főbb jellemzői összefoglalásra és áttekintésre kerülhessenek, kutatói és kultúrpolitikai célra rendelkezésre álljanak.

1994-ben megkezdődtek a tervezett hungarika bibliográfiák megjelentetéséhez szükséges előkészületek, de csak 1998-ban tudták a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek, új periodikumok* c. kiadvány első, 1990. évi kötetét nyomdába adni. Ez előre láthatóan 1999 első negyedében jelenik majd meg. A kötet elkészültének jelentősége kettős: egyrészt maradéktalanul megőrizte az MNB hagyományos értékeit, másrészt tartalmában és szerkezetében az új típusú hungarika bibliográfia-modell első kötete, amely összegezi a kísérleti periódus minden eredményét. A bibliográfia köteteinek 1990-től kezdődő felzárkóztatása mellett hozzáfogtak a szerkesztők a kurrensen megjelentethető 1997-es évi anyag előkészítéséhez. 1998 tehát az új bibliográfia-program megindulásának éve volt.

Retrospektív nemzeti és hungarika bibliográfiák

Az 1994 és 1998 közötti időszakban elkészült a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* elnevezésű retrospektív bibliográfia III. kötete. E kötet ezer, 1636 és 1655 között megjelent magyar nyelvű és a történelmi Magyarország területén bármely nyelven kiadott nyomtatvány bibliográfiai és tartalmi leírását adja közre. A kötethez tízféle mutató készült. A kézirat, Borsa Gedeon és Kulcsár Péter gondos lektorálása, észrevételeik figyelembe vétele után az Akadémiai Kiadó gondozásában 2000-ben lát majd napvilágot az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Közalapítvány 5,5 milliós támogatásával. Közben 1996-ban megjelent a Szabó Károly RMK III. kötetének és az ahhoz összegyűjtött *Pótlás*-ok négy füzetének közös *Mutató*-ja is.

Folytatódott az 1801 előtti hungarikumok ismeretlen példányainak felkutatása és nyilvántartásba vétele. Adatgyűjtésre Ungváron, Lembergben, Pozsonyban, Prágában, Kolozsvárott, Brassóban, Nagyszebenben, Marosvásárhelyen és Segesvárott került sor. Levelezés útján Székelyudvarhelyről is sikerült az adatokat megkapni. 1997-ben pl. Kolozsvárott 300, Gyulafehérvárott 893, Brassóban 332, Nagyszebenben pedig 762 e körbe tartozó műre bukkantak rá a kutatók.

Ugyanakkor, 1997-ben kezdődött meg a magyar szerzők külföldön 1712 és 1801 között idegen nyelven megjelent munkáinak feltárása – OTKA támogatással. Mivel e téren önálló bibliográfia még nem született, az adatgyűjtés Petrik Géza alapvető munkájának és Szinnyei írói lexikonának átnézésével indult meg. Ezt követte az OSZK Plakát- és aprónyomtatványtára anyagának számbavétele.

Folytatódott a hely és/vagy év nélküli 17–18. századi nyomtatványok lokalizálásának és datálásának munkája, amelyhez a legfontosabb segítséget a 15–17. századi magyarországi nyomtatványok típusrepertóriumának szolgáltatása, továbbá az ehhez nélkülözhetetlen címlap-xerox gyűjtemény jelenti.

Az 1801 előtti régi könyvek központi katalógusának fejlesztése és karbantartása folyamatos munkát jelentett.

Levonatok készültek az 1601 és 1850 között külföldön kiadott, illetve az 1712 és 1850 között Magyarországon megjelent nyomtatványok címleírásairól is. Ezzel a több évtizede abbahagyott 1801 és 1850 közötti nyomdász- és nyomdahely-katalógusokat kívánta a szerkesztőség feltölteni.

A *Magyar Könyvészet 1921–1944.* c. retrospektív nemzeti bibliográfia munkálatai a hét alapkötet megjelenése után a *betűrendes mutató* tételeinek megszerkesztésével folytatódtak. Külön feladatot jelentett az azonos nevű szerzők műveinek elválasztása, személyi adataik felkutatása. A mutatót tartalmazó VIII. kötet kéziratának előállítását az erre a célra készített HOKOM (HOrthy KOrszak Mutatója) adatbázis segítségével történt. Az adatbázis – teljessé válását követően – nem csak a mutató nyomdai formátumának automatikus előállítására, hanem a hálózaton történő keresésre is alkalmas lesz. A mutatótételeknek 46%-a már az adatbázisba került 1998 végére.

Az egyes kötetek megjelenését követően, a könyvészet kiegészítése céljából, folyamatosan történt a bibliográfia gyűjtőkörébe tartozó OSZK-beszerzések, illetve más forrásokból megismert s a kötetekben nem közölt kiadványok pótlólagos bibliográfiai feltárása. Ennek során kerekén háromezer tétel gyűlt össze 1998 végéig, amely a kiadváltozatokkal együtt közel 4000 új kiadvánnyal gyarapítja majd az eddigi anyagot. Az egyes kötetekben észrevett jelentősebb hibák és szükséges kiegészítések feldolgozása pedig mintegy 3000 tétel javítását jelenti. Az I–VII. kötet pótlásai és javításai a VIII. kötet részeként, a betűrendes mutatóval együtt fognak megjelenni.

A *Magyar Könyvészet 1921–1944. III. (Társadalomtudományok 2. Jog. Közigazgatás. Népjólét. Pedagógia. Néprajz)* kötetének kiegészítéseként elkészült és 1998-ban megjelent a *III/A. Alsó- és középfokú iskolai tankönyvek* című kötet az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeummal közös szerkesztésben és kiadásban.

A *Magyar Könyvészet 1921–1944. VIII.* kötetével nem zárulnak le a korszakra vonatkozó nemzeti bibliográfiai munkálatok. Többszöri módosítás után véglegessé vált a két világháború közötti időszak külföldi magyar nyelvű könyveit regisztráló, egyedi kiadványok megszerkesztésére is alkalmas nemzeti bibliográfiai adatbázis (*Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldi magyar nyelvű hungarikumok. Könyvek. 1919–1944.*) szakmai programja.

Katalóguskiadványok. Szakbibliográfiák

Tárgyalt korszakunkban folytatódtak Az OSZK gyűjteményei c. sorozat számára az újkori latin kötetes kéziratok számára a címek leírásai. Az I. kötet munkálatai az öt év alatt szüneteltek, a II. és III. köteté – főleg az állományrevízió miatt – csak lassan, évi 100–200 tétel feldolgozásával haladtak előre. De a visszafogott teljesítményt egy újkori latinista munkatárs hiánya is magyarázza.

A Térképtárban a *Kézírtos térképek az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában. 2. kötet. Birtokvázlatok* c. kiadvány anyaggyűjtése készült el, 1998-ban már a címleírások ellenőrzése és számítógépre vitele is megtörtént. Ekkorra már 3359 település anyagának ellenőrzése megtörtént, és folyamatban volt a már átnézett anyag számítógépre vitele is.

A „Magyarországi gyűjtemények 16. századi antikva katalógusai” téma keretében tovább folytatódott a Székesfehérvári Püspöki Könyvtárból kölcsönkapott nyomtatványok feldolgozása. A Szerkesztőség szakmai irányításával zavartalanul haladt előre az e körbe tartozó nyomtatványok feldolgozása a budapesti könyvtárakban (Egyetemi Könyvtár, Akadémiai Könyvtár, Szabó Ervin Könyvtár, Evangélikus Országos Könyvtár).

A *magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája* c. kiadványsorozat megjelentetése előterében 1994-ben az 1998. évi kötet állt. 1993-tól áthidaló feladatként befejeződött a tárgyévi hungarika-anyag gyűjtése, feldolgozása, szakozása, szerkesztése és megtörtént számítógépre vitele, főszerkesztői ellenőrzése, majd a megformázott tördelt levonat elkészülte után a névmutató szerkesztése is. A fotókész kézirat az év legvégén került nyomdába és 1994-ben meg is jelenhetett.

Közben változó szinten folytak a következő, 1989–1993. évi kötetek munkálatai is, természetesen úgy, hogy a legközelebb megjelenő kötetre fordították a legtöbb időt és figyelmet, a következőknél pedig még elsősorban a részleges feldolgozás és az előzetes szerkesztés munkái történtek meg egyre kisebb kapacitással és eredménnyel.

Ezzel a módszerrel 1996-ban nyomdába került az 1989. évi kötet, de kinyomtatására a kellő számú megrendelő hiányában nem kerülhetett sor. (A Csereszolgalát e kiadványt 139 példányban küldte ki külföldre, megszűnésekor sokan adtak hangot a sorozat – remélhetőleg átmeneti – lezárása miatti sajnálkozásuknak.)

Így a *magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája* c. kiadvány anyagának további gyűjtése, szerkesztése és kiadása megszűnt. Az 1990-től 1993-ig terjedő, különböző készülségi állapotban lévő cédulaanyag rendezése, későbbi felhasználásuk, tájékoztatási célra történő igénybevételek lehetőségének biztosítása megtörtént és megszületett az az elképzelés is, amely szerint a munka folytatása számítógépes adatbázis létrehozásával valósulhatna meg. Az ezzel kapcsolatos tervek kidolgozása már 1996-ban megkezdődött, végleges megoldás még nem született. Ma már az 1990-es év is nyomdakész, de abban nem született döntés, hogy a továbbiakban ki legyen a kiadvány gondozója (Irodalomtudományi Intézet, Petőfi Irodalmi Múzeum?) és a közreadáshoz szükséges támogatás sem biztosított.

A tárgyalt korszakban folytatódtak az 1966–1970. évi retrospektív kötet – immár befejezőnek nevezhető munkálatai – megtörtént az általános (számrendi) rész lektorálása és a javasolt kiegészítések, módosítások végrehajtása, majd sor került a szerzői fejezet számítógépre vitelére. 1995-ben a munkálatok befejeződtek és már a nyomdai kézirat előállításra is majdnem elkészült. Így a kiadvány két kötete külső kiadó és nyomda közreműködésével 1996-ban meg is jelenhetett.

Ezzel a kötetrel Pajkossy György ny. főosztályvezető kiemelkedő munkájának köszönhetően a bibliográfiai sorozat hiányzó része megszületett és így a folyamatoság helyreállt *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* kötetei után.

OLVASÓSZOLGÁLAT, TÁJÉKOZTATÁS

Központi olvasószolgálat

Ahhoz, hogy az olvasószolgálat és a modernizálódó tájékoztatás a tárgyalt öt év alatt ilyen mértékben tudjon fejlődni, természetesen szükség volt minden előrelépés, minden újítás átgondolása mellett a kötelező eljárások végleges megfogalmazására, pontosabban: szabályzatokban történő rögzítésére. Ezek közül az 1995-ben életbe lépett olvasószolgálati szabályzatot kell kiemelni, amelyet később belső rész-szabályok rögzítése követett (információs szolgáltatásokra vonatkozó új előírások stb.). 1998-ban készült el az *Olvasói kalauz az Országos Széchényi Könyvtár használatához* c. kiadvány, amellyel az olvasók régi igényeit sikerült végre kielégíteni. Az átszervezés után szükségessé vált szervezeti és működési szabályzat, az ügyrend, a munkaköri leírások összeállítása is megkezdődött.

A következő feladatkör a kutatói helyek bővítése, a kutatás kényelmének fokozása volt. 1994-ben megtörtént 12 kutatófülke és 6 kutatóasztal felállítása, így ekkor összesen 36, részben a számítógép használatát is lehetővé tevő hely állt a kutatók rendelkezésére. Az olvasóhelyek számának növelésével a tárgyidőszak végére a könyvek, időszaki kiadványok és mikrofilmek tanulmányozására szánt VII. szinti termek már 534 olvasót tudtak befogadni.

Sor került a hírlap-olvasóterem jobb kihasználására, az olvasóhelyek számának növelésére is. Az emelkedő mikrofilm-használat az eredeti terület bővítését tette szükségessé új leolvasógépek beállítása érdekében.

Az olvasók kényelmét szolgálta a világítás javítása az eligazító táblák, „térképek” kihelyezése, a könyvkikérő, illetve visszaadó pultok 1998-ban történt áthelyezése, az ott folyó munka újjászervezése, és ezzel a kiszolgálás nyugodtabbá és áttekinthetőbbé tétele.

Az olvasószolgálati részlegek 1997-ben és 1998-ban (1999-re áthúzódóan) kérdőíves felmérést végeztek a könyvtárat használók panaszairól, kívánságairól, jobbitási elképzeléseiről és az első, már lezárt vizsgálódás alapján igyekeztek az olvasók jogos és kivitelezhető megjegyzései alapján területükön és munkájukban jobb körülményeket, feltételeket teremteni.

Nagy előrelépés jelentett az elavult beiratkozási rendszer 1996-ban megtörtént modernizálása: a Mellon Alapítvány 37 000 USA dolláros segítségével mód van a beiratkozott olvasók pontos azonosítására, az olvasóforgalom figyelemmel kísérésére, a beiratkozottak, illetve a napi használat statisztikájának automatikus készítésére.

Az olvasók száma

Az olvasói létszám alakulása az éves beiratkozottak és az egy-egy alkalomra szóló napijegyek összesítése alapján

1994	1995	1996*	1997	1998
bontott szám nincs	22 764 beiratkozott	12 068 beiratkozott	10 229 beiratkozott	11 203 beiratkozott
	9 585 napijegy	16 803 napijegy	17 834 napijegy	15 724 napijegy
30 290	32 349	28 871	28 063	26 927

* 1995 szeptember elsején a beiratkozási díj helyett a drágább könyvtárhasználati díjat vezette be a könyvtár, így ettől kezdve éves beiratkozási jegyet kevesebbet vettek. Azok számára, akik mégis megvették azt, kedvezményt biztosított a könyvtár: jegyük 1996. december 31-éig volt érvényes (l. a szöveget is).

Ezek a számok némi magyarázatra szorulnak:

1995-ben szeptember 1-jétől a beiratkozási díjat a könyvtárhasználati díj váltotta fel, amely lényegesen magasabb volt az előbbinél (ez 2000 Ft, diákok és nyugdíjasok számára 1000 Ft). Így – bár a kutatók és a bölcsészhallgatók túlnyomórészt beiratkoztak, az év utolsó negyedében csökkent az olvasók ez iránti kedve, inkább napijeggyel látogatták a könyvtárat. Azok viszont, akik mégis beiratkoztak (5561 fő) abban a kedvezményben részesültek, hogy olvasójegyüket nem egy évig, hanem 1996 végéig (tehát 16 hónapig) használhatták.

A táblázat utolsó sorainak adatai nem jelentenek pontos létszámot, hiszen a napijegyesekről nem állapítható meg, hogy egy-egy olvasó hányszor kereste fel a könyvtárat.

1994-ben nincs beiratkozottakra és napijegykes alkalmakra bontva az összesített szám.

1996-ban ugyan csak 6507 beiratkozó volt, de ehhez természetesen az előző évi 5561 kedvezményezett is hozzászámolták, így a beiratkozottak száma összesen 12 068 lett. Ez nagy visszaesést jelentett az előző évekhez képest, de az érthető, hogy az egyetemi hallgatók és mások is, a tanév kezdetén megriadtak a felemelt összegtől.

A napijegyek száma természetesen megnőtt, így a csökkenés és a növekedés az összesített számot tekintve nagyjából kiegyenlítette egymást.

Olvasói forgalom

A VII. emeleti olvasótermekbe irányuló forgalom jellemzői a következőkben összegezhetőek:

Az öt év folyamán az éves látogatások száma kb. azonos lett volna, ha 1995-ben az állományrevízió miatt nem hosszabbodik meg a nyári szünet. 1994-ben, 1996-ban és 1997-ben is kb. 200 000-en látogatták meg a központi termeket, 1995-ben a már említett ok miatt 190 000-re csökkent ez a szám, 1998-ban viszont 205 000-re emelkedett. (A közölt számok természetesen nem pontosak, hanem a gyakorlat alapján valószínűsítettek.)

A forgalom nem lehetett egyenletes, hiszen legnagyobb része a vizsgaidőszakra esett. Ilyenkor annyian keresték fel a könyvtárat, hogy a diákok az emeletre vezető lépcsőkön üldögélve órákig vártak egy-egy megüresedő helyre; ezzel és az előtérben ülő, a sorszámokat osztogató, illetve a következőt kiabáló munkatárssal együtt nem nyújtva a nemzeti könyvtárhoz méltó látványt a kapun belépő számára.

Miután az olvasójegyeket a beiratkozópultnál adják ki, illetve ellenőrzik, a könyvtárba bejutott olvasók mozgását nem lehet figyelemmel kísérni. A legtöbben a VII. szinti központi olvasótermet keresik fel, mások a különgyűjtemények egyikébe mennek be, illetve több részleget is felkereshetnek. Így a következő számok (olvasói kategóriák) nem csupán a nagy olvasótermek használatát rögzítik, hanem azt is, amely a különgyűjteményekben bonyolódik le. A kettőnek az egymáshoz való viszonya nem állapítható meg, az viszont igen, hogy az utóbbiakban 1998-ban összesen 8636 olvasót – nyilván elsősorban kutatói látogatást – regisztráltak.

Az olvasói kategóriák

Az olvasói összetételt és annak változásait táblázatban bemutatva a következő, önmagában is sokatmondó kép alakul ki (l. a következő oldalon lévő táblázatot!).

Az összeállítás adatait elemezve egyértelmű aránytalanságok tűnnek szembe.

Az első ránézésre kiderül a táblázatból, hogy a kutatók száma feltűnően kevés, holott a nemzeti könyvtár feladata elsősorban az ő ellátásuk lenne. Arányuk 1986 és 1990 között 14%-os volt az olvasói kör egészéhez viszonyítva, de 1990 és 1993 között már a mai szintre esett vissza. Sajnos a csökkenő tendencia továbbra is folytatódik, bár az utóbbi években önmagában véve ez a szám is enyhe emelkedést mutat.

Ezen belül – egy év adatainak segítségével – bontani is tudunk: 1995-ben a 2897 kutatóból 1441 volt az éves beiratkozott személy, a napijegyesek közül pedig 539 alkalommal kereste fel a különféle olvasótermet megállapíthatatlan számú kutató. Egy szám még nem alkalmas általánosításra, de az a tény, hogy ebben az évben csak 1441 olyan stabil olvasója volt a könyvtárnak, aki a kiemelt kategóriába sorolható, az elgondolkodtató, az összesített szám pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a kutatók között is elég sok lehet a könyvtárat napijeggyel felkereső.

	A regisztrált* olvasók száma	Ebből kutató	Felsőoktatási intézmények hallgatója	Egyéb (nem kutató, nem diák)
1994	30 290	2482	16 396 nincs bontva	9 464 + 1 948** 11 412
1995	32 349	2897	21 399 8 810 bölcsész 12 589 más szakos	8 053 + 1 997** 10 050
1996	28 871	1980	18 380 8 239 bölcsész 10 141 más szakos	8 511***
1997	28 063	2 026	18 871 8 946 bölcsész 9 925 más szakos	7 166***
1998	26 927	2175	17 186 7 718 bölcsész 9 468 más szakos	7 566***

* A regisztrált olvasók száma mind az éves beiratkozottak, mind a napijegyet alkalmanként váltók összesített számát jelenti.

** középiskolás (Számukat máshol nem vették figyelembe.)

*** A tanulmányi versenyeken résztvevők kivételével (középiskolás nincs)

A másik csoport, amelynek problémáival – ennek túlsúlya miatt – kiemelten foglalkozni kell, az egyetemi hallgatóké. A statisztikák a bölcsészek és a nem bölcsészek számát különválasztják, ezen belül a beiratkozottakét és napijegyeseké már nem.

Az egyetemisták, főiskolások száma kiugró nagyságrendet jelez: 1997: 67%, 1998: 63,8%, tehát azt bizonyítja, hogy a könyvtár használóinak kb. kétharmada egyetemi és főiskolai hallgatókból adódik. 1991-ben arányuk kisebb, kb. 50%-os volt.

A felsőoktatási intézményekben tanulók száma 1997-ben 18 871, 1998-ban 17 186 volt, általában kétszer annyi, mint a nem kutató nem diák csoporté együtt. Ez igazolja azt a feltevést, hogy az OSZK túlnyomó mértékben egyetemi könyvtári feladatokat lát el.

Az egyetemisták, főiskolások csoportját (a beiratkozottakat és a napijegyeseket egybevéve) két részre választják szét a statisztikai kimutatások: bölcsészekre, azokra akik már tanulmányi idejükben is szükségszerűen kapcsolódnak a nemzeti könyvtárhoz, és a nem bölcsészekre, akik csak elvétve szorulhatnak az OSZK-ban őrzött dokumentumokra.

A könyvtár a *bölcsészhallgatókat* mindig is örömmel fogadta, hiszen ezekben a fiatalokban látták mindenkor vezetői azt az utánpótlást, amelyet a tanári és a kutatói pálya, gyakran a kettő együttese folyamatosan igényelt. A többihez – különösen a szakkönyvtárak megjelenése és fejlődése után – legfeljebb csak kutatói szinten volt köze.

Ezért is kelt most meglepetést a hallgatói számoszlop szemrevétele, amely a nem bölcsészeknek a bölcsészekkel szembeni többségéről, sőt utóbbiaknak az el-

múlt öt évben látható fogyásáról tanúskodik. A bölcsészek összsámát nem lehet tovább bontani, így azt, hogy közülük hány vállalta az éves beiratkozást, illetve váltott napijegyet, nem lehet megállapítani. A már említett 1996. évi beszámoló-jelentés szerint „Továbbra is érvényes az a tendencia, hogy a kutatók és a bölcsész egyetemisták, főiskolások inkább éves olvasójegyet váltanak, míg a nem kutatók, nem bölcsész diákok előnyben részesítik a napijegyet.” Ezt mondatot, ha más megfogalmazásban is, de a következő két évben is megismétlik.

Ami a *nem bölcsészek* számát illeti az állapítható meg, hogy jelenlétük az 1995-ös csúcshoz képest fogyott ugyan, de 1998-ban még így is 1750-nel többen tanultak itt mint a bölcsészek. Ez kissé elgondolkasztó, hiszen számukra nagy szakkönyvtárak állnak rendelkezésre és többségük nem szorul a nemzeti könyvtár használatára. Igaz ugyan, hogy a jól felszerelt olvasótermi kézikönyvtár megkönnyíti helyzetüket, nem kell a mások kezében lévő könyvre várni, itt csak a polcra kell a kívánt irodalmat leemelni. Sajnos a szabadpolcos állomány beható ismerete nélkül azonban nehéz megmondani, hogy a számukra szükséges jegyzetek, könyvek itt megvannak-e (műszaki, orvosi, mezőgazdasági), vagy ezeket a raktárakból kéri ki (és esetleg még félre is tétetik?).

Kivételek természetesen lehetnek, bizonyos témákhoz, főleg dolgozatokhoz bármely tudományterületen régebbi könyvekre is szükség lehet.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy sok diáknak nincs hol tanulnia, egyes kollégiumok ehhez nem tudnak lehetőséget biztosítani, de az is előfordulhat, hogy egyeseknek az otthoni egésznapos fűtési költségek kifizetésére télen nem telik. Számukra megfelelő tanulószobákat kellene biztosítani, de ennek megoldása túllépi a nemzeti könyvtár feladatkörét.

Röviden szólni kell a „nem kutató, nem diák” csoportról is, amelynek összetételéről semmit nem lehet tudni. Eleinte ide tartoztak a középiskolások is, akiknek körét 1996-ban – főigazgatói döntés alapján – erőteljesen csökkentették. Ezzel 7-8000 közöttire apadt le számuk, és ez reális aránynak tekinthető.

Dokumentumhasználat

Az olvasók által igénybe vett dokumentumok számadatait a jelenlegi körülmények között nehéz meghatározni.

A raktárakból kikért könyvek, időszaki kiadványok, mikrofilmek igénylőinek és a kiadott anyag egységének számát – mint azt a következő táblázat mutatja – pontosan meg lehetett állapítani.

Ha a raktári anyag iránti igény nem is érte el az 1994-es szintet, de 1997-hez képest mégis 6%-os emelkedést mutatott, így remélhető, hogy növekvő tendenciáját megtartja. Öröndetes a periodikumok, főleg hírlapok eredetiben való olvashatásának – ha nem is folyamatos – de 1997 és 1998 között is megmutatkozó csökkenése és ezzel egyidőben a mikrofilmezett anyag használatának növekedése, mert ez talán arra mutat, hogy a kutatók – ha nehezen is – de rászoktak a filmre vett hírlapok ilyen formában történő olvasásához, másrészt az olvasószolgálati ellenőrzés meg-

szigorítása is lehetetlenné tette az eredeti példányok kiszolgáltatásának lehetőségét. Ezt bizonyítják a használat adatai is: 1994-ben 6292, 1995-ben 6700, 1996-ban 7207, 1997-ben és 1998-ban 8900 volt a mikrofilmet igénylők száma.

**A raktári dokumentumokat igénylők száma
és a használt anyagtipusok**

	Igénylő	Könyv	Periodikum	Mikrofilm	Összesen
1994	75 767	145 666	86 379	20 215	252 160
1995	75 141	118 350	55 694	20 247	194 291
1996	83 286	107 946	59 661	23 088	190 695
1997	91 604	218 840	66 566	24 550	309 956
1998	97 154	129 956	64 227	30 562	224 745

A raktári dokumentumok igénylésére minden olvasó jogosult volt, a kikért anyag kézhezvételére is csak a dolgozatírási hetekben és a vizsgaidőszakban kellett félóránál-óránál többet várakozni. A kutatók azonban a legnagyobb forgalom esetén is késedelem nélkül helyhez jutottak. Addig viszont a kézikönyvtárból kiválasztott dokumentumokat lehetett tanulmányozni, vagy a hírlapokat, folyóiratokat átnézni.

De a használat nagy mértékben támaszkodott a szabadpolcokon elhelyezett kb. 80 000 kötetes kézikönyvtárra is – sőt valószínűleg elsősorban erre – mert ez a leggyakrabban igényelt anyagot foglalja magában. (Kiegészítésére igen nagy gondot fordítanak az osztály illetékes munkatársai.) A használat adatait azonban nem lehetett egyértelműen megállapítani, mert az itt elhelyezett dokumentumokhoz mindenki hozzáférhet, de semmi garancia nincs arra, hogy használat után az arra kijelölt helyre teszi-e le az olvasó, vagy visszahelyezi-e a polcra (így a használatnak nem marad semmi nyoma, vagy – ami még rosszabb – eldugja a dokumentumot vagy más szakok könyvei mögé, ezzel magának a másnapi, esetleg még további használatot is biztosítva).

Nem adhatók meg hitelesen a kurrens hírlapok és folyóiratok olvasottsági adatai sem, ezek igénybevételeinek számszerűségét nem lehet megállapítani.

A szabadon használható dokumentumok mennyiségét tehát csak becslés révén lehetne megadni, ezek közlése viszont félrevezető lenne.

Azt, hogy nagyon sokan veszik kézbe az olvasók közül őket, közvetett módon be lehet bizonyítani.

A kurrens periodikumok szerencsére csak rövid ideig vannak kitéve az érdeklődők számára, így ép állapotban maradnak meg, ez azonban nem mondható el a kézikönyvtár polcain elhelyezett dokumentumokról. Az 1994. évi jelentés még azzal büszkélkedik, hogy az említett két szabadon használható dokumentumfajta több mint kétmilliószor vették kézbe (ez eltűzött adat), de máris hozzáfűzi, hogy „a tömeges használat következtében egyre romlik a kézikönyvtári anyag fizikai állapota, nő a csonkítások, rongálások száma.” Ez ellen pedig nem tudtak a könyvtárosok még az olvasótermekbe telepített új TV-rendszer segítségével sem hathatósan védekezni.

1997-ben például 1596 kötet bekötését, illetve újrakötését kellett elvégezni, a hírlapok megcsonkított köteteknek 37 lapját pedig másolatok formájában pótolni. 1998-ban a Kötészet 19 512 órát fordított az olvasótermi szabadpolcos könyvanyag javítására és restaurálására. Emellett a Hírlap-állományvédelmi Osztályon még további 872 órát töltöttek el az ugyanonnan származó dokumentumok restaurálásával (a SZER-anyag feldolgozása miatt a munkák egy része szünetelt), így összesen 20 384 munkaórát fordítottak egy évben a kézikönyvtári anyag karbantartására.

A helyzet áttekintését csak súlyosbítja az a körülmény, hogy az olvasók jelentős része semmiféle könyvtári anyagot sem vesz kézbe, hanem csupán a magával hozott, saját tulajdonában lévő könyveit, jegyzeteit tanulmányozza itt, tehát csak azért tekinthető olvasónak, mert itt olvas. Ez 1998-ban az idelátogatók 52,6%-a.

Akadnak természetesen olyan könyvtárhasználók is (lexikonszerkesztők, bibliográfák összeállítói stb.), akik csak a katalógusokat veszik igénybe, illetve tanácsért, útbaigazításért jelentkeznek az olvasószolgálatnál.

A forgalomhoz – mind az olvasószolgálatot, mind pedig a raktári munkát illetően hozzá kell számítani az úgynevezett belső kölcsönzési tevékenységet, amely a munkatársak hivatali feladatai ellátásához szükséges dokumentumokkal, továbbá kutatásaikhoz vagy egyéb irányú érdeklődésük kielégítése céljából igényelt könyvek, időszaki kiadványok rövid időre történő rendelkezésre bocsátásával segíti az itt dolgozókat. Az éves mennyiség váltakozó, az utóbbi években 30 000 körüli volt.

Központi tájékoztatás

A központi olvasó- és tájékoztató szolgálat – az előző évek gyakorlatát folytatva – szóban, telefonon vagy írásban elégítette ki a technikai tudnivalóktól a tudományos jellegű bibliográfiák összeállításáig terjedő kérésekre vonatkozó igényeket.

A tájékoztatás bázisát képező alapnyilvántartások fejlesztésére egyre nagyobb gondot fordítottak az erre kijelölt munkatársak. Folyamatosan dolgoztak a különböző információs célú katalógusok és segédletek fejlesztésén; ez a munka kiterjedt a kézikönyvtári katalógusokra, a folyóiratcikk-katalógusra, a recenzió és portrékatalógusra, a sajtótörténeti kartotékra, témaszám-nyilvántartásra és egyéb információs eszközökre. De igény volt nagyobb arányú útmutatók összeállítására is.

Ezek közé tartozik például a Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek és alapítványok lapjai 1996–1997 c. tájékoztató, a Képi ábrázolások, fényképek a közgyűjteményekben c. mutató és több hasonló is.

Az *Olvasószolgálati Osztály* egyes munkatársai nagy energiát fordítottak az 1994-ben megkezdett *A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok lelőhelyjegyzéke a budapesti könyvtárakban* c. folyamatosan összeállításra kerülő kiadvány munkálataira. 1998-ban elkészült a nagy terjedelmű M betűs kötet. A vállalkozás 1998-ban már 20 budapesti könyvtár anyagát tartalmazta és sor került a JATE könyvtára anyagának számbavétele is. A gyűjtött anyag részben katalóguscédulákon (60 000 darab), részben már számítógép segítségével kialakított, de meg nem jelentetett kötetben használható (A–E, F–L, M).

Az információkérés és -adás eleinte részben hagyományos dokumentumokra alapozva történt, de egyre nagyobb teret nyert mindét vonalon a számítógépes rendszerek igénybevétele, ami a kérdésekre adott válaszok adását meggyorsította és a levelezés lassúságát kiküszöbölte. Az 1994 végén vásárolt scanner segítségével papírhordozón lévő információkat is tudtak továbbítani e-mailen vagy faxon.

Az Olvasószolgálati és Tájékoztató Osztály keretében megalakult Számítógépes Információs Csoport is mind nagyobb szerepet kapott a tájékoztatói feladatok ellátásában (l. később).

A könyvtár központi olvasó- és tájékoztató szolgálatára évente kb. 550–600 írásbeli megkeresés érkezett be. Ez valamivel kevesebb mint az 1991–1993-as, évi átlagban 700 körül mozgó hasonló kérések száma volt. Ezen belül azonban a külföldről érkezett levelek aránya változott; amíg az előző periódusban a beérkezett ügyek harmada származott külföldről, addig az utóbbi öt évben ez 40–60%-ra emelkedett (1997-ben 545 megkeresésből 228 = 40% a külföldről érkezett, 1998-ban a kb. 600 levélnek kétharmada = 400 jött kintől).

A kérésekre adott válaszok sokszor teljes bibliográfiákat, irodalomkutatásokat, adat-összeállításokat foglaltak magukban. A tájékoztatók sokszínűségét és munkai igényességét a következő példák illusztrálják: A magyarországi zsidóság I. világháborús szereplése; Budapest ostroma alatt megjelent lapok címei; Az autizmus; Kányádira vonatkozó irodalom; Kossuth Lajos dunai konföderációs terve és az amerikai alkotmány; Holland és flamand nyelvből magyarra fordított irodalom; A cigányság történetére vonatkozó bibliográfia; Irodalompolitika Magyarországon 1948 és 1980 között; A magyarországi német kisebbségi sajtó; Bakonyi betyár világ Magyarországon stb.

A kilencvenes évek elején sok volt az egy típusba tartozó kérdés (családkutatás, helytörténet, kárpótlási, igazolási ügyekhez kapcsolódó megkeresések). Most szélesebbnek látszik a paletta, főleg a nagyobb terjedelmű, ill. elmélyültebb munkát igénylő kérések vonatkozásában.

Gyakori igény volt egy-egy szerző műveinek, illetve a róla szóló irodalomnak az összeállítása. Ezek közé tartozott pl. Diderot, Georges Sand, Hans von Bülow, Virginia Woolf, Maria Montessori, Vicki Baum, Izsó Miklós, Zilahy Lajos, Simonyi óbester, Ormos Mária, Pátzay Pál, Hermann Ottó és még sokan mások.

Nemegyszer nyújtott segítséget a tájékoztató részleg a hazánkban működő külföldi, illetve a külföldön lévő magyar intézetek kiállításaihoz is.

A jelentősebb tájékoztató anyagát megőrzi, hozzáférhetővé teszi, egy részük nyomtatásban is megjelenik.

Elektronikus-dokumentum szolgáltatás

A számítógép hasznosításának kérdése már az 1970-es évektől foglalkoztatta az OSZK könyvtárosait. Az olvasószolgálaton is felismerték, hogy az új rendszernek és az új dokumentumoknak meg kell jelenniük a tájékoztatóban és ennek érdekében az addig alkalmasszerűen szolgáltatott elektronikus dokumentumok egy új szervezeti egység kezelésébe kerültek, az 1993-ban megalakult Számítógépes Információs cso-

portéba. Ez a részleg gyűjtötte és tette hozzáférhetővé e dokumentumokat. Bár szervezetileg az Olvasószolgálati és Tájékoztató Főosztály irányítása alatt állt, szorosan együttműködött a számítógépes részlegekkel, felhasználta az általuk már kialakított lehetőségeket, elsősorban a számítógépes hálózatot. Feladatai közé tartozott az elektronikus dokumentumokra alapozott tájékoztatási tevékenység végzése, illetve ennek segítése is.

A csoport szolgáltatásainak lényege az volt, hogy a gépesítés hálózati adottságaira építve az elektronikus dokumentumokat az egész könyvtár számára elérhetővé tette, ezzel csökkentve a költségeket és növelve a munka hatékonyságát. E cél érdekében vásárolta meg a könyvtár azt a CD-ROM eszközparkot, amely több mint fél évtizede biztosítja a hatékony és gyors hozzáférést a legkülönbözőbb adatbázisokhoz. Az elektronikus dokumentumok száma ez idő alatt hatványozottan nőtt. A kezdeti rendszertelen beszerzést egyre inkább felváltotta a kötelezpéldány útján való teljes körű gyűjtés, tekintet nélkül az elektronikus dokumentum megjelenési formájára. A gyarapítással párhuzamosan megkezdődött a dokumentumok rendszeres feldolgozása is. Ma már több ezerre tehető a gyűjteményben lévő kiadványok száma, amelyeket valamilyen formában az olvasók rendelkezésére bocsáthatnák.

Az eszközpark időközben cserére szorult, az új integrált rendszerre való áttérésrel összefüggően az elektronikus dokumentumok szolgáltatására szükséges eszközt is korszerűbbre cserélték. Mindezeket ma még a fejlődés és folyamatos változás jellemzi.

Különgyűjteményi olvasószolgálat

A különgyűjtemények egyes részlegei az öt év folyamán közel 41 000 kutatót fogadtak, a használt egységek száma felülmúlta az egymilliót. A számok (l. a táblázatokat) hullámzó adatokat mutatnak be, amit több körülmény magyaráz. Mind az olvasók, mind a használt egységekben megmutatkozott az állományrevízió hatása, hiszen ahol ez éppen folyt, ott az anyag használata nem lehetett zavartalan, így az igénylők száma is csökkent bizonyos mértékben. Az olvasói létszámban a kezdő és a záró év adata utal erre, bár az is lehet, hogy részben a könyvtárhasználati díj tartotta vissza a *csak egy* tár anyagát kevészer használókat.

A kikért dokumentumok számainál nagyobb különbségek mutatkoznak az évek folyamán, itt főleg a „kiugrások” jellemzőek, amelyek nagyrészt egy-egy kiállítási anyag összegyűjtése során történt válogatásnál jelentkeztek. Egyes gyűjteményekben (Plakát- és aprónyomtatványtár, Színháztörténeti Tár) az egyleveles dokumentumnak nagy mennyisége emeli meg a használt dokumentumok számát.

E magyarázatok mellett azonban azt a tényt kel hangsúlyozottan kiemelni, hogy az 1995-ös mélypontot követően a különgyűjtemények összforgalma és az igénybe vett dokumentumok száma évről évre emelkedő tendenciát mutatott.

Szomorúan kell megállapítani azonban, hogy a Zeneműtár tekintetében 1991-ben létrehozott hangstúdió 1996-ban – szakember hiányában – kénytelen volt működését beszüntetni, így nem csupán a hallgatási lehetősége szűnt meg a a kutatók

Olvasóforgalom

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
Kézirattár	2264	1297	1520	1735	2003	8 819
Színháztörténeti Tár	1023	896	957	1262	1049	5 187
Zeneműtár	803	711	763	855	1288	4 420
Régi Nyomtatványok Tára	980	878	866	820	817	4 361
Térképtár	1306	1127	1097	914	978	5 422
Plakát- és aprónyomtatványtár	612	741	1126	1313	1556	5 348
Kortörténeti különgyűjtemény	1107	1229	1169	890	945	5 340
	8095	6879	7498	7789	8636	38 897

Használt egység

	1994	1995	1996	1997	1998	Összesen
Kézirattár	133 460	180 347	133 614	153 600	162 558	763 579
Színháztörténeti Tár	80 000	80 000	80 000	80 000	70 000	390 000
Zeneműtár	2 090	1 538	2 280	2 330	6 743	14 981
Régi Nyomtatványok Tára	4 575	3 308	3 048	40 025	3 185	54 141
Térképtár	20 057	18 372	18 114	17 024	16 798	90 365
Plakát- és aprónyomtatványtár	210 000	300 000	365 000	425 000	500 000	1 800 000
Kortörténeti különgyűjtemény	3 559	4 037	890	2 072	2 367	12 925
	433 741	587 602	602 946	720 051	761 651	3 125 991

számára az egyes koroknak megfelelő – kiegészítésre szoruló – gépparkon, hanem ott rejtőzik a BBC-nek az 1950-es és '60-as éveiből felvett 3800 órányi zenei anyaga is, amelynek felvétele a régi nagytekerceses formátumról a modern hangrögzítőre 1996-ban megszakadt.

Több részlegesen felmerül most az az igény, hogy szükség lenne az OSZK-ban egy hang- és videotár felállítása, egy olyan részlegre, amelyet már minden jelentősebb hazai könyvtárban megtalálnak az érdeklődők.

A Kortörténeti különgyűjteményben a gyűjtőkörükbe tartozó köteleespéldányok mellett egyre nagyobb mértékben olvashatók azok a VHS-kazetták, amelyeket a Történeti Videotár anyagából ad át számukra használatásra ez utóbbi főosztály, és itt olvasható a SZER anyaga is.

A zirci műemlékkönyvtárnál a jelentésekből csak a látogatóforgalom derül ki, de – ha szerény mértékben is – kutatóforgalmuk is van és tájékoztatásokat is adnak. 1995-ben pl. 96 olvasójuk volt és 46 tájékoztatást adtak, 1997-ben 29 beiratkozott és 148 (alkalmi?) olvasó használta a gyűjteményt, ekkor a használt egységek száma 1126 volt. Tendencia a zirci könyvtár esetében nem állapítható meg.

Különgyűjteményi tájékoztatás

A különgyűjtemények tájékoztatási tevékenysége többrétű és különféle jellegű.

A könyvtár vendégei különösen ha külföldről érkeztek, akár egyenként akár csoportosan, de felkeresik ezeket az osztályokat, általános érdeklődésből, de sokszor speciális szakmai célból. Számukra ismertető előadásokat kell tartani, az értékekből egyes darabokat bemutatni, egyszóval alacsonyabb vagy magasabb szintű tájékoztatást adni. 1996-ban pl. az RNYT gyűjteményében megfordultak főiskolai és egyetemi csoportok: a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia hallgatói (Biblia-kiadások), a Károlyi Egyetem hallgatói (RMK könyvbemutató), az uppsalai egyetem hallgatói, az Ecole Normale Supérieure tanáraiból és diákjaiból álló 25 fős csoport (középkori filológiai és klasszika-filológia művek), a svéd, a japán, a brazil nagykövet, a tajvani ügyvivő, Keserű Bálint vendége egy holland kutató, egy német könyvtárigazgató, az eszt, a mari és kínai kultuszminiszter, a lengyel külügyminiszter felesége, Habsburg Ottó és fia, az Abu Dhabi Kulturális Alapítvány elnöke, 42 német történészhallgató, Fulbright ösztöndíjasok, 30 amerikai könyvművész, hogy csak a fontosabbak kerüljenek kiemelésre. A Térképtárat különféle térképészeti főiskolás, egyetemi és katonai csoportok keresték fel, előadás meghallgatása és szakmai gyakorlat folytatása érdekében.

Természetesen a Kézirattár gyűjteménye iránt is hasonló érdeklődés mutatkozott. Miután kevesebb hellyel rendelkeztek, mint az RNYT, gyakran az utóbbi termében közös tájékoztatókra került sor. A Zeneműtár és a Színház-történeti Tár sem térhetett ki a vendégek fogadása elől, hiszen olyan rendkívüli értékekkel rendelkeznek, amelyek vonzzák a szakembereket, a művelt közönséget. A Plakátárban az anyag természete miatt valamivel kevesebb érdeklődő fordult meg, ezek viszont hatalmas anyagot néztek át.

A tárakat nem csak látogatják, hanem speciális szakmai kérdésekkel is fordulnak hozzájuk. Személyes megkeresésük, hazai és külföldi szakmai kapcsolataik jelentősek.

A Kézirattár, a Zeneműtár, a Színháztörténeti Tár – elsősorban külföldre irányuló – levelezése évi 150–200 körüli volt, de a Térképtárhoz is számos megkeresés érkezett be. Számos külföldi tudományos intézmény számára kellett anyagukról több oldalas jegyzékeket összeállítani. (Luxemburg, Belgium, Hollandia, USA, UNESCO, Szlovákia stb.) Egyre többen fordultak a Kortörténeti Különgyűjteményhez is, tőlük elsősorban a sajtó munkatársai, a rádió- és televízióműsorok szerkesztői kértek szakmai segítséget – a mind nagyobb számban jelentkező kutatók mellett.

A különgyűjtemények szakemberei hazai és nemzetközi szinten is megállják helyüket, sőt nem csupán kiváló szakkönyvtárosok, hanem például odafigyelésükkel, aktivitásukkal több területen kezdeményező szerepet is beöltenek.

A sok lehetséges példa közül álljon itt egy: a Zeneműtár vezetőjének sikerült elérnie azt, hogy Joseph Haydn testvérére, Michael Haydnra felfigyeljen a zenei világ, és itt őrzött egyetlen szerzői kézírata alapján világpremierként hangozhatott el Michael Haydn: C-moll Rekviem c. műve a Zeneakadémián.

RAKTÁROZÁS

Központi raktárak

A főépületben lévő központi raktárakba az elmúlt öt évben összesen 143 124 könyv, 34 645 kötetnyi periodikum és 7744 mikrofilm-tekercs került. Emellett a monografikus archivális sorból is ide jutott 9340 kötet. Ez a szám nem csak a gyarapodást jelzi, hanem benne van az 1993-ban keletkezett restancia is (kb. 2000 kötet könyv), valamint az a mozgás is, amely az osztályokon, tárakban folytatott állományrevízió során – ott feleslegessé válva – a raktárakba került be.

Ezzel a nem csekély gyarapodással szemben sor került külföldi kötetlen hírlapok kiszállítására a HITÁR-ba, a több könyvtár felesleges, illetve alig használt külföldi hírlapjainak közös törökbálinti raktárába. 1995-ben 40 cím 113 ládányi anyagát szállította oda a központi raktár, és ezzel egy évre (!) könnyebbedett meg a szinte elviselhetetlen raktári túlszűfoltóság. 1998-ban ugyan felmerült a lehetősége a telefonközpont megüresedett helyiségének a Plakáttár és a Raktári Osztály között megosztott raktárrá alakítására, de 220 pfm helyet kell kiüríteni ahhoz, hogy ennél valamivel több, összefüggő raktári helyet lehessen nyerni. Persze ez is csak csepp a tengerben, így nem csoda, ha a Raktári Osztály vezetője 1998-ban már a törökbálinti tároló raktár szintűgy szűkös raktári férőhelyeit vette számításba addig is, amíg sor kerül egy új raktár megépítésére. Az sajnos beigazolódott, hogy az OSZK raktárai 2000-re betelnek.

A raktárakban a tárgyalt öt évben igen nagy volt a mozgás, hiszen folyt az állományrevízió előkészítése, majd végzése, illetve következményeinek felszámolása, a napi munkákat sem lehetett felfüggeszteni. A több irányú, számos mellék-munkával járó tevékenységet annak ellenére sikerült rendben látni, hogy az osztály két legrégebb, legtapasztaltabb munkatársa az állományrevízió szuperrevíziós munkáiban vett részt.

A forgalmazás (olvasói kérések teljesítése, a belső munkák céljára kiadott könyvek, periodikumok kötetszáma és a mikrofilm-tekercecéké) *visszaosztási alapon* nyilvántartott egységeinek összesített száma évente 240 és 264 ezer között mozgott, a legmagasabb 1994-ben volt (264 187). 1995 jelentette a mélypontot (228 422), ezután egyértelmű növekedés jellemezte a visszakерülő mennyiséget, ez 1998-ra már 259 255-re emelkedett.

Látványosan nőtt – nyilván nem véletlenül – a kurrens, kötetlen időszak kiadványok füzeteinek olvasottsága is: az 1994-es alapról 1998-ra 235 000-re futott fel.

A könyvek és időszak kiadványok kötetése folyamatosan történt, de külső kötetet 1995 után már sajnos nem lehetett igénybe venni. Utoljára 1995-ben még sikerült 1225 db hírlap- és folyóirat-kötet náluk bekötetni és néhány kisebb munkát is elvégeztetni. (A belső kötetet, stb. adatait l. az állományvédelemről szóló fejezetben.) Ehelyett tékába, illetve prespán- és hullámkarton dobozokba helyezték el a védelemre szoruló anyagot (elsősorban az időszak kiadványokat).

A belső munkák közül az állománymozgatás, állomány-ellenőrzés érdemel kiemelt figyelmet, sajnos ennek nagyságrendjét még érzékeltetni sem lehet. 1988-ban az áttelepítésekre fordított idő több mint háromszorosára nőtt az előző évekhez képest, ezt csak az állomány rendjével kapcsolatos munkák rovására lehetett „kigazdálkodni”, így a törzsgyűjteményi anyag rendezettsége különösen vizsgaidőszakban nem éri el a nemzeti könyvtártól elvárható színvonalat” – állapítja meg az osztály 1998-as beszámolója.

Ebben az évben az időszak kiadványok kurrens raktárban felhalmozódott anyagának felszámolása okozott gondot. E munkákat egy könyvtári biztos, Gajtkó Éva osztályvezető irányította a második félévben, az ő feladata volt a kollacionálási tevékenység átszervezése, valamint a kötetésre kiválasztott anyag ellenőrzése is. Az ún. „előkollacionálás” elvégzése a raktárosokra hárult, az évfolyamok számbavétele, adatainak feldolgozását pedig a Periodika-feldolgozó Osztály illetékes csoportja végzi. Ebben az átszervezési munkákról szóló határozat értelmében megszűnt Időszaki Kiadványokat Feldolgozó Osztály két munkatársa is segít, akiknek 1998 óta az Állományvédelmi Főosztályon folyó (a SZER anyag feldolgozása miatt a tervezettnél lassabban haladó) hírlap-rekatalogizálásnál kellene dolgozni. A rendezetlen kurrens anyag nagyságrendje miatt még 1999-ben is a jelenlegi helyükön van rájuk szükség.

1998-ban a két említett munkatárs segítségével négy hónap alatt 5539 egység feldolgozásra való átadásával tehermentesítették a kurrens raktárat. Végleges elhelyezésük már a nagyraktárban dolgozókra hárult.

Megtörtént a Hold utcában tárolt ládázott anyag felülvizsgálata is, a dokumentumok fertőtlenítése, amelynek elvégzéséhez az NKA pályázaton elnyert pénzből kapott 800 000 Ft segítséget a könyvtár.

E rövid összefoglalás nem adhat teljes képet a raktár munkatársainak megfeszített munkájáról, mégis meg kell állapítani azt, hogy a csökkenő létszámuk ellenére is kiemelkedő volt teljesítményük (1995: 35, majd 31,5 fő; 1997: 27,5, 1998: 29,5 fő).

A raktárak megteltek, újak kellene, de e kérdés megoldása már az OSZK-n felelős hatóságok sürgős feladata.

Különgyűjteményi raktárak

A különgyűjtemények raktározási helyzete is súlyos problémákat vetett fel. A Színháztörténeti Tár már 1994-ben jelezte, hogy bizonyos mérettartományoknál szinte teljesen betelt a rendelkezésre álló raktári hely. A Plakát- és Aprónyomtatványtár 1995-ben panaszolta, hogy mintegy 2 és fél milliós könyvtári egységből álló anyagát hét raktárban, kb. 2000 m² alapterületen kénytelen tárolni. Toronyraktáruk, melyben a hivatalos és használati kiadványokat helyezték el, már 1988-ban teljesen megtelt és a később beérkezett dokumentumok számára csak máshol és kényszermegoldásokkal tudnak ideiglenes helyet biztosítani.

A Kortörténeti Különgyűjtemény viszont átadta állománya egy részét a törzsgyűjteménybe, ezzel némi helyhez jutott. Videokazettáit a II. szinten új raktárban sikerült elhelyezni, onnan viszont vízesedés miatt a következő évben a VIII. szintre kellett a kazettákat átköltöztetni. Jelentős anyag átcsoportosítása történt a Zeneműtárban: 130 folyóméter duplumkazettát Törökbálintra szállítottak és hozzákezdtek az operaházi és nemzeti színházi anyag rendezéséhez is, ezek nyomán új helyre telepítették a 3744 tételből álló zenei ritkaságokat és más állományrészeket is megmozgattak és áthelyeztek.

A Színháztörténeti Tár az olvasóterem galériáján folytatta a fényképanyag elhelyezését és rendezését.

A Plakáttárban a raktárakban az állományrészek bontása és csoportosítása folyamatos munkát jelentett, de a helyhiányt nem oldotta meg.

Összefoglalóan csak azt lehet megállapítani, hogy a különgyűjtemények szinte mindegyike 1998 végére eljutott a raktári ellehetetlenülés állapotához, vagy megközelítette azt.

A zirci Műemlékkönyvtár galériáján elhelyezett folyóirat-anyagának, a Kis- és Nagyterem könyvanyagának feldolgozásához raktári átrendezés is kapcsolódott – az erre számítható igen korlátozott időben.

ÁLLOMÁNYVÉDELEM

1993 legvégére készült el a Főigazgatói Kollégium számára az a részletes jelentés, amely az *Állományvédelmi felmérés, tervkészítés és intézkedések az OSZK-ban* címet viselte. Összeállítója és előterjesztője Kastaly Beatrix, a Hírlap-állományvédelmi Osztály vezetője, aki több évtizedes tapasztalataira és kitűnő szakmai ismereteire alapozva, az OSZK állománya iránti felelősséggel taglalta a kérdéskör egészét, meghatározva a tennivalókat is. Bár a következő években az állományrevíziós munkák élveztek elsőbbséget, javaslatai részben megvalósításra kerültek.

Az állományvédelem a Széchényi Könyvtár egyik kiemelt feladata, hiszen a mindenkori kétségbeejtően rossz raktározási helyzet, a kényszermegoldások (ládázás, külső raktárak), a fokozódó használat (pl. az olvasótermi szabadpolcos anyagé) és mindettől függetlenül az idő múlása miatt (papíryanag, kötések romlása) nincs

olyan gyűjteménye a könyvtárnak, amelynek dokumentumai ne szorulnának védelemre, reprodukálásra, restaurálásra, javításra. Ennek következtében igen szoros kapcsolat alakult ki az érintett osztályok és az állományvédelmet megvalósító részleg között. A tervek közös megegyezéssel születtek meg.

Szerencsére az 1990-es évek legelején sikerült a Művelődési és Közoktatási Minisztérium segítségével a Hírlap-állományvédelmi Osztály és a Mikrofilmtár számára a Hold utca 6-ban új, mintegy 760 m²-nyi területet megszerezni, és ezzel a jövőbeni munkák elvégzésére jobb feltételeket biztosítani.

E két részleg nem véletlenül talált egy helyen – a Hold utcában – végleges elhelyezésre, mert munkáik egymástól elválaszthatatlanok, és bár mindkét osztály más feladatokat is ellát, tevékenységük előterében mégis a régi, sokszor szétesőben lévő, vagy már szét is esett, nem egyszer az országban csak az OSZK-ban egyetlen példányban megőrzött hírlapok mikrofilmen történő megmentése áll.

E pozitív változásnak az ide települt osztályok nem sokáig örülhettek, mert mire az elhelyezési kérdések megoldódtak, a személyzet leépítésére kellett a könyvtár egészében, így itt is sort keríteni. 1995-ben a Mikrofilmtár 4 fő státusos és 3 fő szerződéses munkatársát veszítette el.

1997-ben a Hírlap-állományvédelmi Osztályon 3 fő státusos, a Mikrofilmtárban 2 fő újabb státusos kollégától vettek búcsút, a Hírlap-állományvédelmi Osztályon pedig egy négy órás szerződéses munkatárs elbocsátására került sor. Ekkorra a Mikrofilmtár előkészítő csoportjának létszáma hétről háromra, tehát több mint felére csökkent le. Ilyen nagymértékű elbocsátásra sehol máshol nem került sor.

* * *

A Mikrofilmtár előkészítő csoportja számba veszi a mikrofilmezés alatti állományt, és arról leírást készít, majd a Hírlap-állományvédelmi Osztálynak adja át az eredeti anyagot, ahol megtörténik a filmezés előtti javítás, restaurálás, és így kerül vissza az anyag filmezésre a Mikrofilmtárba.

Az előkészítést végző csoport a legteljesebb példányt dolgozza fel úgy, hogy az esetleges többes-példányokat is igénybe veszi, ha azok hiányok pótlására alkalmasak, sőt budapesti és vidéki könyvtárak anyagát is elkéri a minél teljesebb állomány-mikrofilmezés elkészítése érdekében.

E részlegnek köszönhető, hogy az ún. alkalmi lapokat és az első világháborús gyűjteményt is feldolgozta és így róluk a mikrofilm is elkészülhetett.

A lapok átnézése során megtörtént a sérült lapok bejelölése, az állomány adatainak rögzítése, és az alapvető adatok (címváltozás stb.) számbavétele is. Ennek alapján született döntés a mikrofilm-előkészítés és a rekatalogizálás egyesítéséről, amely azonban – különböző okok miatt – 1998 végéig sem valósult meg, igaz, megfelelő előkészítése is várat magára.

A hírlapok állományvédelme

A hírlapok mikrofilmzése már az 1960-as évek végén elkezdődött, rendszeresen a következő évtized elejétől folyt. Az akkor kialakult tervek ugyan nem valósulhattak meg a maguk egészében (pl. az OSZK állomány-kiegészítése más könyvtárak anyagával, de az OSZK állományának megvédését mégis szolgálhatták volna, ha az eredeti példányok használatból való kivonását az Olvasószolgálat biztosítani tudja. Sajnos, az olvasók nehezen törődtek bele a mikrofilmes hírlaphasználatba, és amint az az 1994-es felmérésből kiderül, még ekkor is mindent elkövettek – sajnos nem is sikertelenül – az eredeti anyag megszerzésére.

Az olvasói katalógusban minden mikrofilmre vett cím fellelhető, tehát az olvasó nem „tévedhet”, és a könyvtáros is ellenőrzi, hogy az eredetiben kért hírlap nincs-e meg mikrofilmen. Mára ezt a használati formát a kutatók is megszokták (l. az olvasószolgálatról szóló fejezetet).

1969-től 1993 végéig kb. 50 millió hírlapoldal felvételére került sor. A létszámcsökkenés azonban újabban a teljesítmény visszaeséséhez vezetett.

1994-ben a mikrofilmzésre előkészítő csoport még 1 170 819 hírlapoldalt nézett át és ebből az állományvédelmi részleg 39 306-ot javított, 1997-ben pedig már 727 592-re, illetve 25 052-re módosult a két jelzett szám. 1998-ban a SZER-anyag mikrofilmzésre való előkészítése miatt csak 9897 lap kijavítására kerülhetett sor és 50–55 ezer mikrofilm elkészítésére.

Ugyanez a tendencia érvényesült a mikrofilm-felvételek terén is. 1994-ben 608 294 hírlapoldalról készült filmfelvétel, 1997-ben pedig 523 398-ról.

Az öt év alatt összesen kb. 2 321 650 felvétellel gyarapodott az állomány.

Sajnos a csak külföldön fellelhető hungarikumok külföldön történő filmzésére, és ezzel az OSZK állományának kiegészítésére csak igen szerény mértékben kerülhetett sor. Prágában a Národní knihovná-ban található *Kassai Ujság*-nak az itt hiányzó köteteiről sikerült 7200 felvételt készíteni. Erdélyben pedig az OTKA Kutatási Program támogatásával a Református Egyház kéziratok hangos felvételéről készítették 7150 felvételt a Mikrofilmtár munkatársai. 1998-ban a külföldi hungarikapótló mikrofilmzésre pénzügyi nehézségek miatt nem került sor. Pozitívan értékelhető viszont, hogy az év végén több könyvtárral, így a Vajdaságban lévő Matica Sprska könyvtárával, a prágai Národní knihovná-val sikerült kölcsönös mikrofilmzetés-egyezményeket aláírni. Ilyen megállapodás készül a Rijekai Egyetemi Könyvtárral is.

Restaurálás

A különgyűjtemények védelemre szoruló anyagát a Restauráló Laboratórium, a Hírlap-állományvédelmi Osztály és a Kötészet kapja meg javításra, rendbehozásra. A Hold utcai és a vári restaurátorok között rugalmas volt az együttműködés, egymás munkáját segítették. 1996-ban pl. a Restauráló Laboratóriumban 5200, a Hírlap-állományvédelmi Osztályon 3288 órát, az akkor még restaurálást is végző Kötészet

3985 órát, tehát a három részlegén összesen 12 473 órát tudtak a muzeális gyűjtemények dokumentumainak restaurálására fordítani.

Ugyanez a munka 1997-ben csak a Restauráló Laboratóriumban 6665 órát, a Hírlap-állományvédelmi Osztályon 4740 órát, a Kötészetben pedig 3809 órát, összesen 15 214 órát vett igénybe. De, mert 1997-ben a Hírlap-állományvédelmi Osztály – a hírlapjavítás óraszámának jelentős csökkenése folytán – 1452 többletórát tudott restaurálásra fordítani, így a két év teljesítménye szinte kiegyenlítődt.

A különgyűjteményi dokumentumok restaurálására az említett osztályok az utóbbi években hasonló nagyságrendű óraszámot tudtak szánni. A legnagyobb időkeret (külön-külön 1600–2300 órával) a Kézirattárra és a Régi Nyomtatványok Tárára jutott, a többiekre egyenként 400–1000 órát fordítottak. 1997-ben csak a Restauráló Laboratóriumban 6665 óra felhasználásával 7917 kéziratot, kódexet, ősnomtatványt, régi könyvet, térképet, jelmeztervet, színlapot, kottát és grafikai plakátot sikerült rendbe hozni. A Hírlap-állományvédelmi Osztály ebben az évben a Reguly Antal műemlékkönyvtár restaurálására fordított 4740 órát, a többire csak 3652-öt, a Kötészet pedig 3809-et, a különgyűjteményekre és 24 140-et a többire. Ezek az arányok évenként változhatnak (erre 1998 jó példa).

A restaurátorok a zirci Reguly Antal Műemlékkönyvtár állományát is karbantartják, konzerválják. Ez mindig a helyszínen történik, évi 400–500 óra keretében.

Az egyházi könyvtárak nemzeti értékeket képező kincseinek javításával, restaurálásával az OSZK szakemberei évi 1000–2000 közti óraszámban tudtak foglalkozni.

Kötészet

A törzsgyűjtemények könyvanyagának restaurálása a vári épületben elhelyezett Kötészetben folyt. Alaptevékenysége jelenleg az olvasótermekbe kerülő kötetlen anyag bekötése, hiszen a puhafedelű példányok rövid használat után tönkremennek. Munkájuk nagy részét elsősorban a szabadpolcos kézikönyvtárból és a raktárból kikért és rongált állapotban kiadott, de utána bevont anyag rendbehozatala jelenti. Ez alatt a szétesett kötetek egyesítése, az újrakötés elvégzése, lapok restaurálása értendő, amely munkák elvégzése után a kötet újra használhatóvá válik. Folyamatosan történt természetesen a raktári bekötetlen hírlap- és könyvanyag bekötése is, előbbi esetében azonban a kötés helyett a zárt tékába való elhelyezés és a raktárban a fektetett elhelyezés jelenti a védelmet. Sajnos az utóbbira még alig kerülhetett sor. (A hírlapok legveszélyeztetettebb része már csak mikrofilmen kerülhet használatra.) Miután külső kötészet igénybevételére nincs lehetőség, így a házi könyvkötészetre egyre több feladat hárult. Ők készítik a hírlapok tárolására szolgáló prespán-dobozokat és beléjük helyezik a hírlapokat és folyóiratokat, összeállítják a törzs- és különgyűjtemények számára szükséges tékákat és egyéb segédeszközöket. Mindez azzal járt, hogy 1998 közepétől átmenetileg fel kellett függeszteni a különgyűjtemények számára végzett restaurálási tevékenységet, hiszen nem csak a náluk lévő félig kész munkákat és a szabadpolcos anyag javítását és restaurálását (összesen közel 20 000 óra) be kell fejezni, illetve el kell végezni. Ekkor derült ki, hogy kb. a 20 000 címeység tárolására

megfelelő téka és doboz készítése vált szükségessé az újonnan beszerzett vágógép segítségével. A tárgyévben 9884 tékába és 1417 db állományvédelmi kartondobozba való anyag elhelyezésére került sor. Ez nyilván súlyos megterhelést jelentett a munkatársak számára, de állományvédelmi szempontból jelenlegi tevékenységük fokozott végzése a leghasznosabb.

Reprográfia

Reprográfiai szolgáltatásokkal minden olvasói és kutatói igény kielégítése megtörtént, akár a hagyományos fényképezési szaktevékenység (fekete-fehér és színes fotómunkák), akár a negatív, pozitív mikrofilm-készítés területén. Ezek száma állandóan nőtt. Ugyanez mondható el a canon-másolatok iránti keresletéről is, ahol egy új Canon NP-780-as gép beállítása (1994) lehetővé tette a 100 000-nyi nagyítás elvégzését. Új lehetőséget nyújtott ugyanekkor egy AGFA színes másológép üzembe helyezése, amely az eredeti dokumentum másolásán kívül színes negatív és diafilmről is A/3-as méretig tud nagyítani.

A Nemzetközi és Kulturális Kapcsolatok Irodája számára egyre több munkát tudtak elvállalni, elsősorban a kiállítások számára. Munkájukkal a különgyűjtemények is nagymértékben segítettek: kódexekről, értékes kéziratokról sok színes felvétel, nagyítás készült el.

A központi másolószolgálat folyamatosan, de állandó csökkenést mutatva működött. A papírárak évről-évre bekövetkező emelkedése miatt ez a folyamat pozitívumként könyvelhető el, viszont szükség van arra, hogy a főosztályokon külön-külön működő másológépek használata szigorú ellenőrzés alá kerüljön.

SZOLGÁLTATÁSOK

Könyvtárközi kölcsönzés és lelőhely-információ

A könyvtárközi kölcsönzés 1994-ben még a régi módszerek segítségével folytatta feladatainak teljesítését, a külföldről érkezett kérések lehető kielégítését, a hazai igények külföldre való közvetítését. A tárgyi időszak végére azonban a lelőhely megállapítását és a kérés továbbítását ill. fogadását már sikerült gépesíteni.

A külföldről érkező kérések zöme Ausztriából, Németországból, Szlovákiából, az Egyesült Államokból érkezett, de Dániából, Franciaországból, Olaszországból, Jugoszláviából, Nagy-Britanniából és Kanadából is igénybe vették ezt a szolgáltatást. A kérések részben hungarikumokra vonatkoztak, és elsősorban magyar témával foglalkozó külföldi, vagy külföldön élő magyar kutatóktól származtak. Másrészt külföldi dokumentumok megszerzésére szóltak és szinte kizárólag a szomszédos, illetve más volt szocialista országokból érkeztek.

A külföldről befutott kérések száma már a '90-es évek elejétől erőteljesen visszaesett, és ez a tendencia az egész korszakon át érvényesült.

1998-ra a külföldi igények száma 574-re csökkent (1995: 795, 1997: 791), aminek oka az intézmények között kiépült közvetlen kapcsolatokban kereshető. Szolgáltatóként elsősorban az MTA-ra, a felsőoktatási, a szakkönyvtárakra és természetesen az OSZK-ra lehetett támaszkodni.

A hazai igények fele – mint eddig is – itthoni lelőhelyekről teljesíthető, csak kb. évi 1000 művet szükséges külföldről bekérni. Ez kezdetben a szóba jöhető szolgáltatók körének és készségességének pontos ismeretét kívánta meg, és bár megfelelő eredménnyel járt, mégis időigényesnek és nehézkesnek bizonyult.

1994-ben egyértelművé vált az amerikai dokumentumok iránti érdeklődés előtérbe kerülése, ezért az illetékes osztály még abban az évben csatlakozott az OCLC/PRISM (On-line Computer Library Center) elnevezésű könyvtárközi kölcsönzési rendszerhez, és 1994 második félévétől kezdve folyamatos kapcsolatot tart fenn vele. Ez teljesen új helyzetet teremtett, amelyhez hozzájárult a DBI-LINK-kel (Deutsches Bibliotheksinstitut, Berlin) való együttműködési kapcsolat 1996-ban történt kiépítése. Felhasználta még a német ZDB (Zeitschriftendatenbank) és VB (Verbundkatalog) információs lehetőségeit is. 1997-ben az említetteken kívül már a skandináv LIBRIS, a francia ABES (Agence bibliographique de l'enseignement supérieur, Montpellier), INIST (Institution National de l'Information Scientifique et Technique, Vandoeuvre), a holland AGRALIN és NIWI (Netherlands Institut voor Wetenschappelijke Informatiediensten), valamint a BLDSC (British Library Document Supply Center, Dublin, OH) keresési, illetve rendelési lehetőségei állnak a könyvtárközi kölcsönzés rendelkezésére. Az említetteken kívül a dán Staatsbibliothek Århus, a delfti egyetem és az amszterdami Egyetemi Könyvtár katalógusa is segítette a keresés munkáját. Így 1998-ra a belföldi kérések külföldre menő részéből (5344 kérés) 3872 érkezett be, részben a dokumentum elküldésével (2252 kötet), részben másolatok révén (1620 db). Ezzel a teljesítés 100%-ossá vált. A legtöbb dokumentumot Németország szolgáltatta (az összes külföldről beérkezett 50,25%-a), a második helyen Nagy-Britannia található, ezt az USA, Svájc, Svédország és mások követik.

Az ún. „ismételt kérések” (az egyik vélt lelőhelyen nem volt meg a kért mű, vagy nem tudta azt rendelkezésre bocsátani, ezért máshol kellett keresni) aránya nagymértékben csökkent (1994: 22%, 1998: 16%) annak köszönhetően, hogy a kérések döntő többsége bibliográfiai- és lelőhely-ellenőrzés után került a külföldi könyvtárakhoz. Ennek ellenére főképpen a kölcsönzés feltételei romlottak, mivel csökkent a potenciális szolgáltató partnerek száma, továbbá a dokumentumok ár-emelkedése miatt a külföldi könyvtárak is kevesebb művet stb. tudtak beszerezni és kisebb példányszámban. A postaköltségek folyamatos növekedése és a kölcsönzési díj általános bevezetése jelentős többletkiadáshoz is vezetett.

A könyvtárközi kölcsönzés lebonyolítását nagyban segítette a magyar könyvtárak könyv- és folyóirat-állományát nyilvántartó osztályok munkája. Az ő katalógusaira és számítógépes nyilvántartásaikra támaszkodva a hazai lelőhelyeket nagymértékben és késedelem nélkül meg lehetett állapítani.

1994-ben a bejelentők köre az előző évihez képest kisebb lett, amíg 1993-ban 179 könyvtártól 155 942 cédula érkezett be, addig 1994-ben 161 könyvtár 168 384

cédulája jutott el a katalógushoz feldolgozásra. Ez a szám folyamatosan lefelé tendált, 1998-ban már csak 106 könyvtár adta le bejelentéseit cédulán vagy floppy-n.

1995-től a Cédulasokszorosító csoportnak köszönhetően elektronikus hordozón is fogadhatók voltak a bejelentések, ezekről készítette el a jelzett csoport a katalógusokba beosztható cédulaformátumot. Ilyen módon a régebbi bejelentések (pl. OMIKK) is bekerülhettek a nyilvántartásba.

E könnyítés ellenére is a bejelentések száma 100 000 körülire apadt le.

Érdekes módon 1996-tól a lelőhely-tájékoztatások száma is csökkent, az előző évekre jellemző 20 000-es nagyságrendről 16 700-ra esett vissza, ezen a szinten viszont stabilizálódott.

A bejelentők és a bejelentések szűkülő köre az egyes könyvtárak egyre fogyó beszerzési lehetőségeivel magyarázható, a tájékoztatást kérők számának fogyása pedig valószínűleg a szakkönyvtárak fokozottabb együttműködésében keresendő.

Az ún. találati arány minden évben 45%-nyi volt.

1998-ban az osztály az Nemzeti Kulturális Örökség minisztériumának az Országos Dokumentumellátó rendszer kialakítása (fejlesztése tárgyában) kiírt pályázaton 50 000 Ft-os támogatást nyert el és ebből két PC-t vásárolt. Ezzel egyrészt lehetősége nyílt a könyvtárak katalógusainak hálózati elérésével a lelőhelyek megállapítására azokban a gyűjteményekben is, amelyek gépesített katalógusaik miatt nem tudtak cédulán jelteni, másrészt a lelőhely-keresés e-mail-en történő fogadására is.

A *Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusá*-ban 1994-ben megtörtént a Nemzeti Periodika Adatbázis régóta tervezett hazatelepítése, és ezzel lezárult az off-line feldolgozás a KSH-ban. Az OSZK NEKTÁR bizottságának döntése 1994. március 7-én született meg arról, hogy az NPA korábban kiépített lokális hálózatán a MicroISIS adatbázis-kezelő szoftver lehetőségein belül kialakítható az on-line adatbeviteli rendszer. Az OMFb mecenatúra pályázatán elnyert támogatásból külső fejlesztő közreműködésével hét hónap alatt üzemképes on-line adatbeviteli rendszer jött létre, amely azóta is zökkenőmentesen működik, és folyamatosan bővülő ellenőrző programok egészítik ki. A rekordok on-line feldolgozása és azonnali visszakereshetősége jelentős minőségi változást jelentett az NPA munkájában; ennek köszönhető, hogy időszakonkénti létszámhiány idején is folyamatos az adatbázis-építés. Az on-line feldolgozás mellett a tájékoztatás, behasonlítás az NPA lokális hálózatán havonta frissített – a CD-ROM-mal megegyező – keresőfelületen történik.

A kurrens kiadványokról készülő visszaigazolók listák lapszáma évről évre kb. 15–20%-kal apadt (1994-ben 604 könyvtár 59 108 címről, 1998-ban 504 könyvtárnak 33 364 címről kapott állomány-visszaigazolók listát). Ugyanakkor azonban nem csökkent a beérkezett és rögzített lelőhely-információ: 1994–1998 között évente 40–45 000 lelőhelykód került az adatbázisba; feltehetően az újabb bejelentések ellensúlyozták a – sajnos gyakori – folyóirat-lemondásokat.

Az NPA adatbázis 1994–1997 között évente 1200–1700 címmel, 1998-ban pedig már 2128 cím bibliográfiai leírásával, lelőhelyeivel gyarapodott. Az adatbázis

mérete 1998 végén: 39 033 rekord (cím), amelyből 923 már retrospektív, azaz csak 1981 előtti állományt tartalmaz.

A tájékoztatási kérések száma évekig stagnált (kurrens: kb. évi 10 000, retrospektív: kb. évi 1600), majd 1998-ban az előző évhez képest 38%-kal kevesebb kérés (5313 kurrens, 918 retrospektív) érkezett be könyvtárközi kölcsönzésen keresztül, telefonon, faxon és e-mail-ben; ez természetes következménye annak, hogy az internetes web felületen könnyen kereshetővé vált az adatbázis.

Az NPA és a KFKK Retrospektív Szerkesztőség 1995. szeptember 1-jétől összevontan és a régi nevén, *Külföldi Folyóiratok KözpontiKatalógusa*-ként folytatja tevékenységét. A döntés értelmében a retrospektív feldolgozás a preprintek költségigényes előállításának elhagyásával és a katalógusszerkesztés felgyorsításával folytatódott, a *Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban a XVII. századtól 1970-ig* c. lelőhelyjegyzék-kötetek – melyből nyomtatásban megjelentek a D–G, H–K, L–N betűs címek – kiadása helyett a gépesítés anyagi fedezetét pályázat útján kellett biztosítani.

Az 1996-ban elnyert NIIF adatbázis-építési pályázat tette lehetővé az NPA adatbázisban meglévő folyóiratok állományának visszamenőleges feldolgozását, a bibliográfiai rekordok HUNMARC formátumú konvertálását és internetes szolgáltatását. Az elkészült új adatbeviteli program segítségével egy év alatt több mint 20 000 folyóirathoz kb. 150 000 lelőhelyadat került be az adatbázisba, melynek eredményeként az NPA-ban szereplő valamennyi folyóirat állománya teljesé vált. A HUNMARC specifikációt a Fejlesztési Osztály munkatársai dolgozták ki, a konvertáló programot pedig az Arcanum Databases szakértői készítették el.

Az NPA on-line lekérdező rendszere a NIIF központi gépén 1988 óta működik: kezdetben X.25, majd Internet eléréssel. Az adatokat 1995-ben, majd 1997-ben aktualizálták. 1998 januárjától web felületen jelenik meg a BRS/Search adatbázis-kezelőbe áttöltött NPA adatbázis (megtalálható az OSZK honlapján a Szolgáltatások között), amelybe az év végéig 5800-an léptek be keresés céljából.

Az NPA CD-ROM 2. kiadása 1981–1993, a 3. kiadás 1981–1995, a 4. kiadás 1981–1996, az 5. kiadás 1769–1997, a 6. kiadás 1665–1998 évkörökkel jelent meg. A CD-ROM az 5. kiadástól kezdve Windows-os kezelő rendszerben, a retrospektív lelőhelyekkel kiegészítve, a HUNMARC formátum letöltésének lehetőségével működik.

Főlépéldány Központ és Tároló Könyvtár

Az OSZK-nak ez a részlege (rövidítve HITÁR) eredetileg azzal a céllal jött létre, hogy a könyvtárak keveset használt, főleg külföldi hírlapanyagát raktározza, és ezzel a nagyobb, de férőhellyel alig, vagy már nem is rendelkező intézmények dokumentumait a helyzet javulásáig megfelelő körülmények között megőrizzék.

A Széchényi Könyvtár helyhiányának növekedése során egyre több más anyag rész is itt került elhelyezésre, így természetes törekvés maradt a tárolt állomány különböző módokon történő csökkentése, hasznosítása, és a jogtalanul oda keveredett egyházi anyag kiszűrése.

A Fölőpéldány Központ és Tároló Könyvtár 1994-től három helyen (Hold u., Törökbálint, Rákospalota) hármas feladatkör szem előtt tartásával végezte öt éves munkáját. Ezek: a hasznosítás és értékesítés megszervezése és megoldása, a beérkezett anyag tárolása és a raktározás lehetőségének biztosítása.

A régebbi gyakorlat alapján a hasznosítás ingyenes, illetve árazott jegyzékek alapján történt, célzott körök számára más-más tartalommal. Az ingyenes listák főleg a nehéz helyzetben lévő könyvtárakba kerültek. Az áras listák száma 1994-ben 22 db volt, a bevétel pedig 2 097 850 Ft.

Ki kell emelni azt is, hogy áttételesen, de hasznot hozott a Nemzetközi Csere-szolgálattal való együttműködés (pl. a támogatások területén), de ettől függetlenül is mintegy 800 fölös példány jutott a határon túli magyar könyvtáraknak és intézményeknek ebből az állományból.

A következő években változatlan maradt az ún. hasznosítási (ingyenes szolgáltatási) és értékesítési (áras) szolgáltatási stratégia. Az ingyenes jegyzékekbe 1994-ben az amerikai „alapítványi” anyag visszamaradt része került be, amelynek igen értékes, sokszor kurrens, idegen nyelvű és kereskedelmi forgalomban semmikor sem terjeszthető dokumentumait elsősorban felsőoktatási intézmények, kutatóhelyek figyelmébe ajánlották. Az áras jegyzékek többnyire még az antikváriumokban is csak ritkán kapható műveket tartalmaztak, az ún. „régí könyvek” listája is speciális körbe került, tehát célzottan jutott terjesztésre. A példákat még lehetne folytatni, de fontosabb az 1800, illetve az 1850 előtti nyomtatványoknál az OSZK előválasztási jogáról, és még inkább az egyházi könyvtárak itt őrzött, bizonyítottan egyházi eredetű anyagának visszaszolgáltatásáról szólni, amelynek során már 1994-ben 384 kötetet megkaptak az eredeti tulajdonosok, és ekkor még 50–60 kötet visszaadása is folyamatban volt.

Jelentős felmérések, számítások történtek a következő évek várható hasznosítási és értékesítési lehetőségeire, pl. az áras fölőpéldányok antikvár vásárlási körének a vidékiekkel való kiterjesztésére, a növekvő vásárlóréteg „értékmegőrző” gyűjtésére. Várható volt a Nemzetközi Csere-szolgálat igényeinek növekedése is.

Már az 1995. évi adatok is igazolták az elképzelés helyességét: ekkor a 67 jegyzékben foglalt művek mintegy 24 000 kötetet magában foglaló listájáról összesen 14 157 db talált gazdára, tehát az újrahasznosulás aránya 60%-os volt. A könyvtáraktól és antikváriusoktól összesen 4 293 300 Ft árbevételre tett szert az osztály. Ez az összeg évenként emelkedett, 1997-ben elérte a 6 209 253 forintot. E kimagasló eredmény háttérben egy aukció megrendezése állt, amely nem várt eredményként 3 541 350 Ft-nyi bevételt eredményezett. Az árverési költségeket leszámítva a bruttó bevétel összesen 5 766 902 Ft-ot ért el. 1998 áprilisában a bolti árusítást is sikerült megszervezni, ebből és a jegyzékek alapján történt értékesítésből 2 886 961 Ft-ot tudtak begyűjteni. (Az ún. bolti árusítás rövid ideig tartott.)

Folyamatosan történt meg az egyházi könyvtárak anyagának visszaszolgáltatása, az öt év alatt 10 040 kötet jutott vissza az illetékes gyűjteményekbe.

Sor került az állagában selejtessé vált dokumentumok kiselejtezésére is (1994: 26 250; 1995: 36 520; 1996: 23 520; 1998: 39 860 db).

Természetesen új anyag is bekerült az állományba, de a felsorolt akciók és a raktárak átrendezésének következtében helyet lehetett nyerni az 1999. évi további rendezés elvégzéséhez, illetve az értékesíthető anyag feltárásához. (Az ingyenes jegyzékelés 1998-ban megszűnt.)

Ha a két folyamat-hasznosítás, selejtezés egyensúlyba kerül az újabb anyag beáramlásával, akkor beteljesülhet az 1994-ben megfogalmazott osztályvezetői vágyálom: a Főléspéldány központ – elvesztve lerakodó- és elpihenő jellegét – valóban „csak” tranzit állomássá válik.

NEKTÁR (NEMZETI KÖNYVTÁRI ÁTFOGÓ INFORMÁCIÓ RENDSZER) FEJLESZTÉSE

Az integrált rendszer bevezetése

Az 1992-ben bevezetett DOBIS/LIBIS integrált könyvtári szoftver alkalmazása a ciklus időszakában tovább bővült, a számítástechnikai eljárások támogatták a feldolgozó és szerzeményezési tevékenységeket. A könyvtári előkészítő és szabályozási munkálatok eredményeképpen az adatbázis gyűjtőköre 1995-től az audiovizuális dokumentumok bibliográfiai rekordjaira is kiterjedt. Önálló alkalmazóként, tagkönyvtárként a KMK Szakkönyvtár is bekapcsolódott a DOBIS/LIBIS felhasználói körbe.

Belső fejlesztésben készültek el a szerzeményezési feladatokat segítő kiegészítő statisztikai és leltárprogramok.

Az on-line olvasói katalógust a szolgáltatás hatékonyságának és biztonságának növelése érdekében a LIBIS alrendszeren keresztül működtettük az OSZK olvasótermeiben ill. a külső felhasználók számára.

Az 1976–1991 között a Számítástechnikai Koordinációs Intézet eszközeivel épített MNB adatbázis háromszázezer rekordját konvertáltuk a DOBIS/LIBIS programrendszerrel kezelt adatbázisba.

Megtörténtek az előkészületek a KATAL adatbázis betöltésére, részben az IKB betöltési lehetőségeinek vizsgálatára.

A könyvtári integrált rendszerek és szolgáltatásaikkal kapcsolatos követelmények folyamatosan változnak a technikai fejlődés lehetőségei szerint. Ezért szükségessé vált a DOBIS/LIBIS rendszer kiváltása egy hálózati szolgáltatáscentrikus modernebb rendszerrel.

1997 folyamán együttműködtünk a pályázatleboncolító Inteltrade Kft.-vel a kereskedelmi követelmények összeállításában; decemberben szerződést kötöttünk a pályázatnyertes Intersoft Hungary Kft.-vel az AMICUS integrált könyvtári programrendszer és a hozzátartozó hardver-elemek kifejlesztésére, szállítására.

1998-ban megtörtént a hardverelemek installálása, az AMICUS rendszer betanítása, valamint a Hun-AMICUS (HUNMARC formátumon alapuló katalogizáló-modul) első tesztelése.

Mikroszámítógépes fejlesztések

Az OSZK egyes részlegeinek munkafolyamatait automatizáló mikroszámítógépes rendszerek közül néhány már a ciklus elején is jelentős mennyiségű, különféle dokumentumtípushoz tartozó bibliográfiai adatállományokat tartalmazott (IKB, KATAL, IK Repertórium, Hungarika). A MIKroIsis alapú rendszerek továbbfejlesztése, hálózatba kapcsolása, közvetett vagy közvetlen szolgáltatásainak kialakítása belső fejlesztések eredménye.

A szolgáltatások kialakítása

A hagyományos nyomtatott könyvtári szolgáltatások előállítását a DOBIS/LIBIS programrendszer nem támogatta, így mind a katalóguscédula-előállító program, mind a nemzeti bibliográfiai füzetek belső fejlesztésében készültek el.

A *Magyar Nemzeti Bibliográfia* 1976–1991 tizenöt éves kumulációja COM kiadványként készült el.

A modern technikára alapozott digitális szolgáltatások 1994-től kezdve jelentek meg. Fejlesztésük belső feladatként – egyes megoldásokban külső fejlesztő cégekkel együttműködve – készült. Elsőként a Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek, 1976–1991. c. kiadvány biztosította a HUNMARC szerkezetű szabványos (ISO 2709) bibliográfiai rekordok átvételét. 1995-ben indult el az MNB Könyvek bibliográfiájára alapozott periodikusan megjelenő, HUNMARC bibliográfiai adatcsere formátumban és négy választható karakterkészletben készülő modern bibliográfiai szolgáltatás, amely számos hazai egyetemi-, szak- és közművelődési könyvtár feldolgozó munkáját segíti illetve váltja ki.

A NEKTÁR adatbázis állományából, valamint az IKB és IKR adatbázis állományából évenként kétszer CD-ROM kiadvány készül DOS-os és Windows-os változatban magyar és angol nyelven. Az első megjelenéshez (1994) részletes, kétnyelvű kézikönyv készült.

1996-tól csatlakoztunk a Nemzeti Könyvtárak WWW honlapjához, a British Library-ban működő GABRIEL-hez. Ezt követően készült el az OSZK önálló – többnyelvű – honlapja.

A WWW-honlapon keresztül elérhetők a NEKTÁR és MikroIsis alapú adatbázisok és a nemzetközi szolgáltatások WWW-re szerkesztett elektronikus bibliográfiai kiadványai.

A *Címjegyzék az OSZK legújabb szerzeményeiről* c. gyorstájékoztató hetente kétszer tájékoztat az OSZK-ba érkezett legújabb kiadványokról.

A könyvtárközi kérések fogadása elektronikus úton történik.

Megszerveztük az OSZK tezaurusainak terjesztését és szolgáltatását mágneslemezen.

Hálózati és nem hagyományos szolgáltatási fejlesztések

Tovább bővült az épületen belüli hálózat, jelentősen nőtt a kapcsolt PC-k száma. Elkezdődött a SUN UNIX rendszer üzemeltetése, melynek eredményeként jelentősen növelhető a NEKTÁR-t egyidejűleg elérő felhasználók száma, egyszerűsödik az OSZK Interneten keresztül való elérése, megvalósítható a saját levelező rendszer. Ez utóbbi érdekében működni kezdett egy fax-szerver, mely a könyvtárközi kölcsönzéseket is támogatja. A hálózatba kapcsolt Logicraft-számítógép segítségével egyszerre négy külső felhasználó számára válnak elérhetővé a MIKroIsis-szel kezelt helyi adatbázisok.

Az új adatbázis-kezelő rendszerrel kapcsolatos feladatok

A könyvtári integrált rendszerek és a szolgáltatásaikkal kapcsolatos követelmények folyamatosan változnak a technikai fejlődés lehetőségei szerint. Ezért szükségessé vált a DOBIS/LIBIS rendszer kiváltása egy hálózati szolgáltatáscentrikus modernebb rendszerrel.

Az új könyvtári integrált rendszerek kutatása és elemzése mellett megvizsgáltuk a könyvtár számítógépes helyzetét, számba vettük a legsürgetőbb feladatokat; elemzést készítettünk a megvalósításhoz szükséges szoftver- és hardverigényekről. A minisztérium által vállalt költségkeret figyelembevételével elkészítettük a beszerzési tender kiírását magyar és angol nyelven.

Módszertani feladatok

Osztályozási rendszerek és tezaurusok

Rendszeresen folynak az OSZK-n belüli információkereső nyelvi szótárakkal összefüggő munkák. Az NPA Osztauruszának folyamatos karban tartása mellett elkészült a Tankönyvek és oktatási intézmények tezaurusza, a mozgókép dokumentumok tezaurusza, a hangdokumentumok osztályozási rendszere, a Video-tezaurusz. Megkezdődött az OSZK átfogó tezaurusz kidolgozása.

Az OSZK munkafolyam-elemző bizottság tevékenységéeként dokumentumtipológiai és irányítási segédletek kidolgozására került sor.

HUNMARC-fejlesztések

1994-re elkészült a HUNMARC nemzeti bibliográfiai adatcsere-formátum tervezete, melyet véleményezésre kilencven hazai könyvtárnak és szakértőnek küldtünk meg. A beérkezett javaslatok értékelését követően elkészült a formátum első kiadása magyar és angol nyelven. A HUNMARC első kiadását az első MNB CD-ROM-hoz mellékelte a bevezetés megkönnyítése érdekében.

Az első kiadás megjelenését követően, hazai könyvtárak igényeinek megfelelően, megkezdődtek a kutatások a bibliográfiai adatsere-formátum kibővítésére. 1998-ban elkészült a minden könyvtári dokumentumtípusra kiterjedő változat, valamint a HUNMARC besorolási rekordok adatsere-formátuma.

Üzemeltetés, karbantartás

Folyamatosan működtettük a számítóközpontot, a hálózatot és a hozzájuk kapcsolódó adatbázis-rendszereket, továbbá az ELLA, későbbiekben a Pegasus-mail rendszerű elektronikus posta szolgáltatásait. Rendszeresen folyik a NEKTÁR adatbázis heti újjászervezése, a negyedéves statisztika-futtatások.

1997-től az elektronikus postai szolgáltatások az Interneten keresztül is rendelkezésre állnak.

A NEKTÁR nyilvános on-line olvasói katalógusa mind a nyilvános (1994-ben még csomagkapcsolt) hálózaton, mind az Interneten bárki számára hozzáférhetővé vált (1994-ben a Library of Congress már nagy mértékben az OSZK szolgáltatásaira támaszkodott a magyar anyagának feldolgozásakor).

KÖZÖNSÉGGKAPCSOLATOK

A könyvtár kiállítási tevékenységének ismertetése most kivételesen nem követheti a szokásos időrendet. Ki kell emelni közülük ui. egyet, amelynek munkálatai még a régi otthonban, a Nemzeti Múzeum épületeiben elkezdődtek Somkuti Gabriella, Fülep Katalin, Kovács Ilona kezdeményezésére, a könyvtár vezetőségének jóváhagyásával és munkatársai lelkes közreműködésével. A nemes cél, amelynek érdekében mindenki összefogott, az OSZK-múzeumnak a vári épületben való létrehozása volt, a régi bútorok, tárgyak, dokumentumok segítségével. A részletes terveket Somkuti Gabriella dolgozta ki, ő rendezte be az egyes „szobákat” is. Fülep Katalinnal együtt munkálkodott, hiszen ő ismerte a legjobban a régi berendezési tárgyakat. A kiállítás felállítására a VIII. szint galériáján került sor, ahol az egyes „szobákban” az OSZK régi kiváló igazgatói, kutató könyvtárosai, ha csak fényképek és dokumentum segítségével is, de elfoglalták az őket megillető helyet. A közel 200 éves nemzeti könyvtár ismerhető így meg az egyes helyiségekből és örökíti meg – állandó kiállításként – az elődök könyvtárosi környezetét és hangulatát a maiak és az utódok számára.

„A nemzet könyvtára – a szolgálat műhelye” című kiállítás megnyitására – ünnepélyes keretek között – meghatódott OSZK-sok és a vendégek körében – 1996. április 26-án került sor. Azóta sokan keresték fel ezt a minden régebbi és mai OSZK-s számára is a múltat felidéző múzeumot, de örömmel nézik meg hazai, külföldi könyvtárosok és más érdeklődők is.

A kiállítások rendezésének lehetősége és sikere a vári elhelyezésben egyre több ösztönzést adott központi nagy bemutatók és kisebb, általában évfordulókhöz, eseményekhez kapcsolódó kiállítások megrendezéséhez.

Az 1994-es év rendhagyónak bizonyult. Ekkor a könyvtár – a partnerekkel történő megállapodás alapján mozgó kiállítását utaztatta külföldi társintézményekbe, ezzel mutatva be a magyar nemzeti könyvtár történetét és gyűjteményének kincseit – fényképek, másolatok segítségével. A „Magyarország nemzeti könyvtára bemutatkozik” című vándorkiállítás 1997 végéig eljutott Prágába (Magyar Kulturális Intézet), Bécsbe (Collegium Hungaricum), Graz-ba, a Stuttgarti Egyetemi Könyvtárba és a lengyel könyvtárakba (Gdańsk, Turuń, Krakó, Tarnów, Opole, Łódz).

Ez természetesen nem jelentette azt, hogy itthon ne került volna sor jelentős bemutatók rendezésére. Ezek közül kiemelkedett „Az ember az embertelenségben”, a Hadtörténeti Múzeummal közösen rendezett kiállítás, amely 1994. június 28-án, a szarajevói gyilkosság 80. évfordulóján került megnyitásra. Ezt az 50. évforduló alkalmából az „Oly korban éltem én...” „A magyar irodalom áldozatai a holocaust máglyáján” című emlékező és emlékeztető kiállítás követte. Ebben az évben került sor a Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében c. – az emléküléssel kapcsolatos – kiállítás megnyitására is.

1995-ben a jelentős bemutatók sorába illeszkedett be a „Finnország 500 éve a térképeken” c. kiállítás is, amely elsősorban a Térképtár anyagára támaszkodott; a „Típo-Grafika. Gyakorlat és elmélet” című Haiman György tipográfiai és tipográfia-történeti bemutatója volt. Nem hagyható ki a felsorolásból a Nicolaus Lenauról szóló „Nyughatatlan lélek vagyok” c. összeállítás, amely Magyarországon még hat helyen került bemutatásra.

1996-ban az első „nagy” kiállítás a „Táncról-tánra” címet viselte, amelyet a kiállításrendező az Állományvédelmi főosztály munkatársaival közösen szerveztek meg. A kiállítás megnyitáskor sor került egy – a Kézenfogva Alapítvánnyal közösen megrendezett – bál megtartására, amelyen megjelent Göncz Árpád köztársasági elnök és felesége, aki az Alapítvány elnöke, valamint Kuncze Gábor belügyminiszter és felesége, az Alapítvány képviselője is. A rendezvény bevételei a Corvina, ill. a Kézenfogva Alapítványt támogatták.

Ebben az évben került sor az OSZK millicentenáriumi cimélium-kiállításának „Kincs – műkincs – közkincs” címen történt megnyitására is, amely a Kézirattár és a Régi Nyomtatványok Tára anyagából mutatott be páratlan kincseket. Ez volt a korszak legszebb, 15 000 látogatót vonzó, kiemelkedő sikert arató kiállítása, amelyet a nagy érdeklődésre való tekintettel még 1997 januárjában is nyitva kellett tartani. A továbbiakban a VI. emeleti nagy termekben és az előtérben még három kiállítást láthattak az érdeklődők, de ezeket nem a könyvtár szervezte, hanem csak a helyet biztosította számukra. Nagy sikert aratott a „Hasonmás kiadások művészete” c. bemutató. Tovább folytatódtak az „Ars Librorum” bemutatói is, amelyek a könyvvel, könyvművészettel, könyvtárral kapcsolatban álló hazai és külföldi művészekkel ismertették meg az érdeklődőket. Meg kell említeni még a VI. emeleti nagy előadóteremben rendezett „Szép magyar térkép” c. kiállítást, is, amely 1996-tól ugyancsak sok érdeklődőt vonzott. Ez az OSZK Térképtára és a Lázár deák Alapítvány közös rendezésében évente ismétlődő seregszemle, és a legszebb térképek készítőinek adományozott helyezési oklevél nemes versenyre készítette a résztvevőket.

1998 legnagyobb kiállítása az „Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag” volt, amely mellett „A Magyar Nemzet [c. lap] 60 éve” című is jelentős érdeklődést váltott ki.

A VI. szinti „nagy kiállítások” mellett számos különgyűjteményi kisebb bemutató megszervezésére is sor került, ezek száma évenként húsz körül mozgott. Felsorolásukra itt nem kerülhet sor, de – főleg az utóbbi két évet alapul véve – jellegük bemutatására néhányat megnevezünk közülük.

A *Kézirattár* új szerzeményeinek bemutatása mellett több emlékkiállítást is rendezett: „Halász Gábor”, „Kéthly Anna az emigrációban”, „Pesty Frigyes emlékezete”, „Aukciós sikerünk: dr. Kovács Pál márciusi ifjú kéziratái”, „Pest-Buda és Óbuda látkepeinek gyűjteménye és egyéb ritkaságok”, „Skultéty Csaba gyűjteménye”. A *Régi Nyomatványok Tárát* ugyanazon elvek vezérelték, mint a *Kézirattár*at: „Új segédkönyvek. A bölcsesség lángocsái – 400 éve jelent meg Baranyai Decsi János három-nyelvű szólásgyűjteménye”.

Más jellegű dokumentumokat mutattak be a *Színháztörténeti Tár és a Zene-műtár* „emlékeztető” kiállításai: „Magyar történelmi arcképek – Mosonyi Mihály”, „Theatrum, orpheum – Millennium, avagy hogyan mulattak dédapáink 100 évvel ezelőtt”, „A nemzet muzsikájában él...” „200 éve született Mátray Gábor”, „A mi fürdőink – színházi élet a Monarchia magyar fürdőhelyein”.

A *Térképtár* minden évben közszemlére bocsátja legfontosabb új szerzeményeit, illetve gyűjteményének egyes csoportjait: „Magyarországi térképek a millennium idejéből”, „Megyetérképek a Széchényi Könyvtár Térképtárában”, „Válogatás az 1997. év új szerzeményeiből: Abraham Ortelius kiállítás”. Mindezek közül kiemelkedett az 1998-ban, a Lipszky János emlékülés alkalmából rendezett, „A gondolattól a megvalósulásig. Lipszky János Magyarország-térképének készítéstörténete (1798–1810)” címet viselő bemutató.

Az OSZK saját kiállítási tevékenységének ismertetése még nem jelenti egyben ennek a munkának az egészét. Hiszen más intézmények által rendezett kiállítások anyagának összeállításához nagyon sokan fordulnak – elsősorban a különgyűjteményi osztályokhoz tanácsért, felvilágosításért és nem utolsósorban anyagért. Részt vettek a tárak külső kiállítások szervezésében, sőt ügyintézésében is. Álljon itt e nem kis időt igénybe vevő feladat ellátására néhány példa: A *Kézirattár* 1995-ben részt vett három nagy külső kiállítás előmunkálataiban: „Pannonia Regia, Pannonhalma és Győr a magyar oktatás 1000 évéről”. A *Zeneműtár* 1996-ban szervező munkával, kurírszolgálattal, levelezéssel, ügyintézéssel vett részt a kismartoni nyári Goldmark- és a bécsi Harrach palotában rendezett „Die Botschaft der Musik” c. millenniumi kiállításon. A *Térképtár* ugyanakkor a Hadtörténeti Múzeum „Buda visszavívásának 310 éves évfordulójára rendezett kiállításához kéziratot és nyomtatott térképeket adott kölcsön. A végtelenségig lehetne folytatni a felsorolást, de talán ennyi is elég ízelítőül.

A könyvtár munkájának és gyűjteményeinek megismerése, illetve kiállításainak megtekintése céljából az öt év alatt 15 330 fő kereste fel összesen 786 csoportban. Éves bontásban a felnőtt érdeklődők 700–900 között mozgó számával szemben

1996-ban és 1997-ben az átlagosnál lényegesen többen jöttek el az OSZK-ba az iskolások és a felsőfokú tanulmányaikat végzők köréből. Utóbbiak száma ezekben az években a megszokott kétszeresére, sőt háromszorosára (kb. 450–500 fő) emelkedett. A külföldi látogatók száma évi 5–600 között ingadozott, kb. egyharmaduk határainkon túlról érkezett magyar volt. Természetesen a könyvtárban rendezett konferenciák résztvevői (kb. 2400 fő) is meglátogatták a különböző osztályokat, megtekintették kiállításait.

A zirci műemlékkönyvtár tevékenysége jellegében eltér a budai várbeliétől, mert itt a legfőbb feladat a látogatók, az egyénileg vagy csoportosan érkező vendégek vezetése, amely egyéb munkáikat is meghatározza, gyakran – különösen nyáron – háttérbe szorítja.

Az öt év alatt összesen 179 476-an tekintették meg ezt a gyönyörű termekben elhelyezett, önmagában is rendkívüli értéket képviselő gyűjteményt, a zirci apátság épületében található, de a nemzeti könyvtár „védnöksége alatt álló”, sőt szervezeti keretébe tartozó kincsesárat.

Sajnos a korszakot jellemző anyagi nehézségek e területen is éreztették hatásukat, míg 1993-ban 41 390 volt a látogatók száma, ez már a következő évben 37 860-ra csökkent és a további években is esett. 1998-ban 33 956-an keresték fel a könyvtárat. Ezen belül azonban a külföldi érdeklődők száma valamelyest emelkedett (1995: 2987 fő, 1998: 3205 fő: ebből 100 fő a szomszédos országokból).

HAZAI ÉS NEMZETKÖZI SZAKMAI KAPCSOLATOK

A gazdasági helyzet romlása behatárolta ugyan a könyvtár belföldi és nemzetközi kapcsolatainak fenntartását, de ez a legkevésbé sem jelentette felfüggesztésüket.

Az Országos Széchényi Könyvtár mint nemzeti könyvtár természetesen lát el központi feladatokat és tart kapcsolatot mind az itthoni, mind a külföldi könyvtári érdekeltségű testületekkel, szervezetekkel, intézményekkel, és gyakran a híd szerepét tölti be a két pólus között. Ez a feladata ma különösen fontos, hiszen az egységesítésre való törekvés minden intézmény számára kötelező és ez sokszor csak áttételes úton valósulhat meg.

Ezért nem csupán a hazai központi kérdések megoldásában vett részt az OSZK (könyvtári törvény, kötelezpéldány-rendelet stb.), hanem például a gépesítési vagy szabványosítási tevékenység összehangolását a külföldi gépesítési folyamatok behatárolásának ismeretével is segítheti, a szabványosításban a világszerte elfogadott megoldásokat érvényesítheti.

A hazai könyvtárakkal való kapcsolattartás részint a Magyar Könyvtárosok Egyesülete révén valósult meg – amelyben az OSZK munkatársai mindig is jelentős szerepet töltek be –, másrészt a szakajtó segítségével, vagy közvetlen kapcsolat útján. Az új ismeretek terjesztésében a Könyvtártudományi és Módszertani Központ is fontos szerepet játszott.

Szabványosítás

1995-ben a Magyar Szabványügyi Hivatalból megalakult a Magyar Szabványügyi Testület. Az átalakulás azzal járt, hogy a korábbi szabványosítási gyakorlatot meg kellett változtatni. 1997-ben megalakult a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztató Szabványosítási Bizottság. Az OSZK-ban a könyvtári szabványosítással kapcsolatos feladatok koordinálására és az adminisztrációs ügyek intézésére létrejött a Szabványosítási Koordinációs Iroda, Varga Ildikó vezetésével. A bizottság munkájában az OSZK-t Berke Barnabásné képviseli. (A részleteket a 400/1997. sz. Főigazgatói Utasítás tartalmazza.) A bizottság éves ülésein dönti el, hogy mely nemzetközi (ISO és EN) szabványokat javasolja honosításra, és mely nemzetközi szabványok alapján dolgoztat ki új szabályzatokat, illetve mely korábbi magyar szabványok revízióját készítteti el.

Az OSZK részvételével az alábbi ISO szabványok honosítására került sor:

- MSZ ISO 9 Információ és dokumentáció A cirill karakterek transzliterációja latin karakterekre. Szláv és nemszláv nyelvek.
- MSZ ISO 10957 Információ és dokumentáció. Kották nemzetközi szabványos azonosító száma (ISMN).
- MSZ ISO 832 Információ és dokumentáció. Bibliográfiai leírás és hivatkozás. A bibliográfiai fogalmak rövidítésének szabályai.
- MSZ ISO 1086 Információ és dokumentáció. Könyvek címlapjai.

Szabályzatként készült el az ISBD/CM (International Standard Bibliographic Description. Cartographic Materials) alapján a „Bibliográfiai leírás. Kartográfiai dokumentumok” és megkezdődött a „Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok” c. szabályzat kidolgozása. Előterjesztés készült az „MSZ 3424/1 Bibliográfiai leírás. Könyvek”, az „MSZ 3424/2 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok”, az „MSZ 3423/1–3 Tételszerkesztési szabványok” és az „MSZ 3440/1–5 Besorolási adatok” szabványainak revíziójára és szabályzatként való közreadására vonatkozóan.

A Nemzetközi ISBN rendszerrel kapcsolatos feladatok

A hazai ISBN rendszerrel kapcsolatos munkálatokról minden évben angol nyelvű beszámoló készült a Nemzetközi ISBN Ügynökség (Berlin) számára, amelyek rendszeresen megjelentek az *ISBN Review* (ISSN 0324–4634) c. folyóiratban. Az évenként megrendezett „International ISBN Agency Advisory Panel Meeting”-en Berke Barnabásné képviselte az OSZK-t. A Magyar ISBN Irodában épülő Kiadói Adatbázisból évenként két alkalommal küldték meg az új és a változott kiadói adatokat a Nemzetközi Ügynökségnek a PIID (Publishers’s International ISBN Directory) c. kiadvány, illetve CD-ROM adatbázis számára. Ez utóbbiakat a Nemzetközi Ügynökségtől az OSZK rendszeresen és ingyenesen kapja meg.

Magyar ISSN Nemzeti Központ

A Magyar ISSN Nemzeti Központ folyamatosan építette adatbázisát az ISSN-nel ellátott hazai időszaki kiadványok (periodikumok és sorozatok) legfontosabb azonosító és bibliográfiai adatairól az ISSN Nemzeti Központ megbízásából kifejlesztett Mikro-CDS/ISIS alapú OSIRIS programmal. Az új és módosított rekordokat évenként 3–5 alkalommal mágneslemezekre küldte ki Párizsba, ahol azok a nemzetközi, világméretű ISSN adatbázisba kerültek. A mágneslemezeket 1998-ban fokozatosan felváltotta az elektronikus posta: az exportálásra kerülő adatok csatolt fájlként, elektronikus levélben jutnak a párizsi központ szerver gépére. A nemzetközi ISSN nyilvántartás 1992 óta „ISSN Compact” címen, negyedévenként kerül forgalomba, és 1998-tól a világhálón is hozzáférhető „ISSN On-line”-ként.

Az OSIRIS szoftver tesztelésében és továbbfejlesztésében a magyar központ tevékenyen vett részt, elkészült a hálózatos programverzió; 1994 júniusától az ISSN OSIRIS adatbázis építése többfelhasználós üzemmódban folyik és lekérdezhető az OSZK belső hálózatán. Továbbfejlesztés történt az ellenőrző segédprogramok és az export program tekintetében, 1997 folyamán az ISIS verzió felújításában, valamint a magyar központ a maga részéről tökéletesítette rekordmegjelenítési formátumait. A szükséges hardver fejlesztéseket (három munkaállomás hálózatos működtetése, CD-meghajtó és lézerprinter üzemeltetése) az UNESCO Részvételi Program keretében nyert támogatás – 7000 USD – tette lehetővé.

1994 elején az adatbázis 13 300 rekordot tartalmazott. Az éves gyarapodás általában 1000–1100 rekord volt, 1996-tól kezdve évről évre több, így a rekordok száma 1998 végére 19 106-ra emelkedett. Az adatbevétel növekedése a kiadók kérésére, a kiadványok megjelenése előtt kiutalt „előzetes ISSN” számok gépi nyilvántartásba vételéből adódik, melyet 1995 végén kezdett meg a központ.

Az ISSN Nemzeti Központ folyamatosan biztosította az ISSN Iroda számára a kiutalandó ISSN-ek 1000 számot tartalmazó számblokkjait, a társosztályok részére folyamatosan továbbította a központ által megállapított kulcscímeket. A felhasznált számblokkok revíziója azonban ebben az időszakban is elmaradt, amin az 1998-as átszervezés sem segített. Az átszervezés után sor került a korábban elkülönített szervezeti egységek nyilvántartásainak újjászervezésére és egységesítésére. A központ számára 1997 májusa óta elérhető WWW lassúsága és a feldolgozó kapacitás hiánya csak korlátozottan teszi lehetővé a hazánkban kiadott hálózati periodikumok számbavételét és feldolgozását az ISSN nemzetközi rendszer részére.

Az ISSN és ISBN kapcsolatok kötelező fenntartásán túl a könyvtár más csatornákon át is bekapcsolódott a nemzetközi munkák végzésébe, intézményes kapcsolatok fenntartásába.

Részvétel a nemzetközi könyvtárügyi szervezetek tevékenységében

Az OSZK-t az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), a FID (International Federation for Information and Documentation) és a CENTL (Conference of European National Libraries) közgyűlésén a főigazgató, illetve helyettese képviselték, a szűkebb szakterületeket átfogó szervezetek munkájában pedig az illetékes főosztály- vagy osztályvezetők vettek részt, illetve töltötték be a kapcsolattartó szerepét. A szervezetek, amelyeknek munkájában rendszeresen közreműködtek, illetve folyamatosan kapcsolatot tartottak a következők voltak: EBLIDA (European Bureau of Library Information and Documentation Associations), a LIBER (League of the European Research Libraries), az ADLUG (Amicus DOBIS/LIBIS Users Group), az ELAG (European Library Automation Group), az EIA (European Information Association), az ISBN Agency Advisory Panel Meeting, az ISSN (International Committee, az ISSN International Centre), az ICSSD (International Committee for Social Science Information and Documentation), az ABDOS (Könyvtárak és Dokumentációs Intézmények, Kelet-, Középkelet és Délkelet-Európai Munkaközössége), az IADA (Internationale Arbeitsgemeinschaft der Archiv-, Bibliotheks- und Graphikrestauratoren), a SIBMAS (Société Internationale des Bibliothèques et des Musées des Arts du Spectacle), az OISTAT (Organisation Internationale des Scénographes et des Techniciens et des Architectes du Théâtre), Thalia Germanica (a határokon túli német színházas nemzetközi szervezete), Bibliography of Theater, az Association de la Presse Musicale, az Association Internationale des Bibliothèques Musicales, a Répertoire de la Press Musicale, az IFLA Section of Preservation and Conseravtion és az ECPA (European Comission on Preservation and Access).

A bizottsági tagok közül többen a vezetőség tagjaként vettek részt a testületek munkájában, mások az elnöki posztot is betöltötték (Belitska-Scholtz Hedvig, Kastaly Beatrix).

Együtműködés külföldi társintézményekkel közösén végzett munkák révén

A nemzetközi kapcsolatok erősítését a közös munkák végzése is előmozdítja. Erre jó példa az az együtműködés, amely a francia és a magyar nemzeti könyvtár között alakult ki.

A Bibliothèque Nationale de France (BNF) magyar fondjának feldolgozásában évekig dolgoztak együtt a BNF és az OSZK munkatársai. Az 1979-ig megjelent magyar anyag kigyűjtése 1994-re már befejeződött. A hatmillió átnézett katalógustételből a kigyűjtött hungarika-tételek száma – fő- és melléktételekkel vegyesen – összesen kb. 30 000 cédulányi volt. A következő lépésben ezeket időhatárral elválasztva szerkesztették a két könyvtár illetékesei, majd mindkét intézményben duplikálták a megszerkesztett cédulákat és azokat megküldték egymásnak, valamint a Centre inter-

universitaire des études hongroises könyvtárának. Mindhárom helyen katalógust építettek a leírásokból. Az OSZK-ban 1996-ban került erre sor. Szó esett a katalógus nyomtatott vagy egyéb formában való megjelentetéséről is, de ez még további tárgyalások függvénye.

A közös munkák végzése más területekre is kiterjedt. Az *Annual Bibliography of the History of the Printed Books and Libraries* elnevezésű nemzetközi vállalkozás számára az OSZK folyamatosan eljuttatta az előző évre vonatkozó anyagot, és rendszeresen szolgáltatva az RISM (*Répertoire Internationale des Sources Musicales*) számára a hazai gyűjteményekben feldolgozott leírásokat mindaddig, amíg személyzetének csökkenése miatt 1998-tól erre a munkára már nem futotta erejéből.

Az OSZK restaurátorai kaptak felkérést arra, hogy az isztambuli Topkapi Szerájban őrzött Anjou-kori Antinfonale nagyfólió méretű, minden lapján hiányos és sérült pergamen kéziratát restaurálják.

Külföldi szakmai utak

A nemzetközi kapcsolatok fenntartását az egyéni utak is biztosították, hiszen ezek nagy része szakmai megbeszélésekre, egymás munkájának megismerésére adott alkalmat.

Az elmúlt öt évben – a KMK-t is beleértve – 288 alkalommal utaztak ki az OSZK munkatársai külföldre. Legtöbbjükre konferenciákon, rendezvényeken való részvétel, kutatás, tapasztalatcsere érdekében került sor. Az évi számok nemigen tükrözik a gazdasági helyzet alakulását (1994: 73; 1995: 41; 1996: 65, 1997: 54; 1998: 55), mert a költségeket az esetek többségében a meghívó és meghívott fél megosztva vállalta, illetve külső támogatás segítette (OTKA, MKM, Soros Alapítvány stb.), 1998-ban pl. csak 16 esetben és mindig csak szomszédos országba szólóan jelentett teljes teherviselést az utak finanszírozása.

A könyvtár elsősorban azokat küldi ki, akik nemzetközi szervezetekben Magyarországot képviselik, illetve egyes testületek vezető tagjai. Köztük van a főigazgató és helyettese mellett Berke Barnabásné főosztályvezető, aki rendszeresen részt vesz az ISBN, a könyvtári automatizálási konferenciákon, az ISO TC 46, a LIBER ülésein és meghívottként más nemzetközi összejöveteleken is. Nagy Anikó osztályvezető, a periodikumokkal kapcsolatos kérdések szakértőjeként szerepelt IFLA konferenciákon. Gazdag Tiborné a Magyar ISSN Iroda vezetőjeként ugyancsak az IFLA konferenciákon képviseli az országot. Kastaly Beatrix nem csak az IFLA illetékes bizottságában tölt be vezető szerepet, hanem számos meghívásnak is eleget tesz, restaurátor társaival együtt.

Nagy a kutatóutak száma – elsősorban a hungarikák számbavétele és adatok gyűjtése érdekében –, jelentős a kapcsolatteremtőké is, akik a gyarapítási (csere) lehetőségek bővítését szorgalmazzák, valamint a fejlesztési osztályon, illetve területen dolgozóké.

Nemzetközi rendezvények a Széchényi Könyvtár szervezésében

Az OSZK aktív szerepet vállalt nemzetközi rendezvények szervezésében, akár külföldi, akár hazai szervezetek kezdeményezésére.

1994-ben az OSZK-ban tartotta éves szemináriumát az ELAG, amelyen a „Könyvtári szolgáltatások elektronikus környezetben” téma megvitatására 142 szakember gyűlt össze. A konferencián előadásokkal az OSZK munkatársai is közreműködtek.

A könyvtár minden évben segített a BOBCATSSS Szimpózium megrendezésében, amelyeket a dán Királyi Könyvtárosképző Főiskola (Hogeschool van Amsterdam) hallgatói részére szerveztek számos európai könyvtárosképző intézmény oktatóinak és hallgatóinak közreműködésével. Ezekon az összejöveteleken az OSZK illetékes munkatársai is jelen voltak, előadásokat is tartottak.

1995-ben a londoni székhelyű TEPL cég 5. Európai Üzleti Információs Konferenciájának előszemináriumát tartotta meg az OSZK-ban, ezeken a könyvtárral, informatikával kapcsolatos tudnivalókról hallhattak a hazai szakemberek. Ugyanebben az évben a HUNRA 9 Európai Olvasótársaság tartotta meg az OSZK-ban nyitófogadását, amelynek rendezésében az illetékes osztály is részt vett.

1998-ban az OSZK-ban került sor az ADLUG konferencia megtartására, amelynek témája a DOBIS/LIBIS, ill. az AMICUS számítógépes szoftvercsomag felhasználóinak soron következő programja volt.

Számos esetben bocsátotta rendelkezésre a könyvtár más testületek számára rendezvények megtartására az e célra alkalmas helyiségeit, és többször segítséget nyújtott a szervezés munkájához.

1996-ban a Magyar Könyvtárosok negyedik szakmai világtalálkozóját az OSZK, pontosabban a KMK Módszertani Osztálya szervezte, de ebben az OSZK érintett részlegeire is számos feladat hárult, éppen úgy, ahogy a debreceni kollégákra is, akik az MKE évi vándorgyűlésén fogadták a konferencia külföldi résztvevőit.

A könyvtárban tartották meg Németország Magyarország számára nyújtott könyvajándék programjának központi záróünnepségét, valamint a régi könyvek számítógépes feldolgozását tagláló – az MKE Társadalomtudományi Szekciójával közös rendezvényt.

Itt zajlott le 1997-ben az ISSN konferencia, a Szabad Európa magyar anyagának ünnepélyes átadása, és a Burgenlandi Tartományi Könyvtár CD-ROM-bemutatója is.

A KÖNYVTÁR MINT TUDOMÁNYOS KUTATÓHELY

Az Országos Széchényi Könyvtár, Magyarország nemzeti könyvtára hivatásának és rangjának megfelelően nem csak kiemelt könyvtárként, hanem kutatóhelyként is működik. Tudományos munkája – amelyet részben intézményi keretek között, részben egyéni kutatások révén folytat, kiterjed mindazon témák feldolgozá-

sára, amelyekre a hazai kultúrában elfoglalt helyzete, gyűjteményeinek jellege, de napi tevékenysége elvi megalapozottsága is megkövetel.

Intézményi kutatások

Az intézményi kutatások szorosan a nemzeti könyvtár kötelező feladatai közé tartoznak, így osztálymunkában történnek. Elkészítésükhöz, kiadásukhoz, a szükséges technikai eszközök biztosításához azonban állami támogatást kaptak és kapnak, hiszen a könyvtár szűkös költségvetéséből az illetékessége körébe eső nemzeti érdekű munkákat képtelen lenne közkézre bocsátani.

A könyvtár kutatásaihoz az elmúlt öt évben is jelentős összegeket kapott. Ezekről részben már szó esett (NKA stb.), de további pályázati lehetőségekkel élve, komoly összegeket nyert el az intézmény az Országos Tudományos Kutatási Alaptól is (OTKA), az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatás (OKTK) elnevezésű, a Magyar Tudományos Akadémia kezelésében lévő forrásból, valamint az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságtól, amely elsősorban a számítógépes fejlesztést szolgálta. Ezekből a pénzekből, amelyek az öt év alatt összesen 33 294 670 Ft-tal segítettek az intézményi tudományos tevékenységet, több kiadványt lehetett megjelentetni, a nemzeti bibliográfiai munkákat is sikerült folytatni, ezek technikai hátterét biztosítani.

Egyéni kutatások

A tudományos tevékenység támogatását a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény és az annak végrehajtása tárgyában kiadott rendeletek 1994-től rögzítették. Ezek alapján határozták meg azok körét, akik tudományos kutatói besorolásra addigi eredményeik alapján érdemeseknek bizonyultak és új kategóriájukban heti egy nap kutatóidőre automatikusan jogot formálhattak. Azok számára, akik kandidátusi, illetve PhD fokozattal rendelkeztek, heti másfél napot biztosított egyéni tudományos munkájuk végzésére a törvény. Joga volt azonban a könyvtár főigazgatójának arra, hogy a könyvtár gyűjteményeivel, történetével, a napi munkák elméleti megalapozásával, azok támogatásával összefüggő tevékenységre stb. másoknak is engedélyezzen adott témára és időre szóló kutatóidőt.

1994-ben 69 munkatárs kapott tudományos kutatói besorolást és kutatónapot is, 34-en pedig a főosztályvezetők előterjesztésére, a tudományos bizottság javaslatait figyelembe vevő főigazgató engedély alapján vehettek kutatásaikra heti egy napot igénybe.

A számok természetesen évenként változtak, a kutatóidőre jogosultak száma az első évben 103 volt, később 80–90 körülire csökkent.

A tudományos titkári feladatok ellátására 1994-ben Bátorvi Viola, a Nemzetközi és Kulturális Kapcsolatok Irodájának vezetője kapott megbízást, tőle 1997 augusztusában Téglási Ágnes vette át az iroda osztályvezetőjeként a tudományos titkári teendőket ellátását is.

A kutatók publikációiról az öt év alatt csak egyszer készült teljes éves jegyzék. Az 1995. évi kimutatás 260 publikáció és előadás címét közli, de ez magában foglalja a KMK munkatársainak kb. 50 tételnyi tanulmányainak, cikkeinek, előadásainak címét is, így nagyjából 200 a szűken vett OSZK-s szerzőktől származó írások, előadások száma. Ebből kb. 70 az *OSZK Híradóban*, illetve a *Könyvtári Levelező/Lap*-ban megjelent közlemény, amely nem fogadható el kutatási eredményként. Sok esetben kérdéses a hírlapokban megjelent cikkek értéke is, ezt cím alapján nehéz megítélni. Mindezeket figyelembe véve tehát legfeljebb 50%-ra tehető azon – nem KMK-s – tanulmányok száma, amelyek tudományosnak minősíthetők, illetve annak alsó határát eléri.

Egy év azonban nem jellemezhet öt évet, az egész korszak összesített arányai jobbak lehetnek. Áll ez különösen akkor, ha az *Évkönyv* 1994-ben közreadott 1986–1990-es kötetében megjelent 12 magas színvonalú tanulmányt, továbbá az 1990–1993-as, 1998 végén napvilágot látott kötetében található 9 tudományos publikációt is figyelembe vesszük. Ezekon kívül még három *Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei*-nek hét, *Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai*-nak három újabb tagját, amelyek a nemzeti könyvtár munkatársaitól elvárható magas színvonalat képviselnek.

A rendelkezésre álló dokumentumokból annyi megállapítható, hogy a kutatások elsősorban a könyvtár gyűjteményi és tevékenységi köréhez kapcsolódnak: elsősorban magyar irodalmi és történelmi, sajtó- és könyv-, valamint nyomdászat-történeti és a hungarikumokkal kapcsolatos kérdések feltárására irányulnak. Viszonylag, de megérdemelten sok az állományvédelemmel, restaurálási eljárásokkal foglalkozó témák száma, és talán túlságosan is nagy a folyóirat-repertóriumok összeállítására fordított kutatásoké. Sajnálatos, hogy az OSZK történetét taglaló tanulmányok megírása iránti érdeklődés csökkent, illetve összefoglaló szinten egy-egy nyugdíjasra maradt.

Teljes jegyzék csak az OSZK kiadásában megjelent művekről áll jelenleg rendelkezésre. A publikációs tevékenység egészének ismerete nélkül nem lehet a legjelentősebbeket kiemelni, közülük néhányukat mint a legkiválóbbakat megemlíteni. Egyről azonban, ha nem is OSZK kiadvány, nem is itthon jelent meg, feltétlenül meg kell emlékezni. 1998 őszén Németországban látott napvilágot a *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa 5. Ungarn* című kötete P. Vásárhelyi Judit feldolgozásában, Rákóczi Katalin és Dörnyei Sándor (OSZK nyugdíjas) közreműködésével és több OSZK-s munkatárs segítségével. A sorozat, amely nyolc külföldi ország könyvtárainak német nyelvű kiadványait hivatott feltárni, elsőként megjelent magyarországi kötetével – amely 33 könyvtár anyagát foglalja magában – nem csak a németek számára jelent igen nagy értéket, hanem a hazai kutatásnak is nélkülözhetetlen forrásanyagot bocsát rendelkezésére.

Az egyéni tudományos munkára vonatkozó kimutatások hiányát, illetve hiányosságát némiképpen pótolták 1994-től azok az összejövetelek, amelyekben a kutatónappal rendelkezők adott évi eredményeikről számoltak be. Az első évben egy tudományos ülészakon került erre sor, amelyen az érintett munkatársak három szek-

cióban és azon belül hét alszekcióban Szörényi László irodalomtörténész, Tarnócz Márton egyetemi tanár, Kókay György irodalomtörténész, Niederhauser Emil törté-
nész, Havasi Zoltán ny. mb. főigazgató és Tóth Bea tudományos munkatársak elnök-
letével összesen 31 színvonalas előadást tartottak meg. A következő évtől decen-
tralizálták a beszámoltatást, csak azokon a főosztályokon kerítették erre sort, ahol a ku-
tatói létszám nagy volt, így a Különgyűjteményi, az Olvasó- és Tájékoztatói, valamint
az Állományvédelmi főosztályokon.

1998-ig a Keresztury-pályázat is egyike volt azon lehetőségeknek, amelynek meg-
nyerésével a kutató könyvtárosok tudományos felkészültségüket bizonyíthatták. Akiváló
író–költő, az országSZerte ismert és elismert tudós akadémikus, a Széchenyi Könyvtár
egykori főosztályvezetője, Keresztury Dezső alapítványt hozott létre azon, itt dolgozó
könyvtári kutatók számára, akik az évente meghirdetett pályázatra beadott dolgozatukkal
é díjért vetélkedtek. Az OSZK tudományos tanácsa tagjainak véleménye alapján, nyílt
megbeszélés eredményeként született meg a döntés. Díjazásban részesültek azok is, akik
az előző évben kandidátusi, illetve PhD fokozatot értek el. A díjak mindig a következő
év áprilisában, a Széchenyi emléknapon kerültek átadásra – amíg az alapítványból még
rendelkezésre állt a megfelelő összeg – így 1997-ben utoljára.

1994-ben Kégli Ferenc kapta meg az első díjat, Csiszár Mirella a másodikat.
1995-ben Melczer Tibor kandidátus kiemelt díjat érdemelt meg, Zichy Mihály és Bó-
dis Mária részesültek megosztott első díjban, Makkay Béla és Bodó Ibolya pedig
megosztott második díjban. 1996-ban Kovács Ilona és Makkay Béla kandidátusok
nyertek el egy-egy első díjat, és egy négytagú együttes: Belitska-Scholtz Hedvig,
Somorjai Olga, Berczely Károlyné és Pavercsik Ilona kapta meg közös munkájáért
ugyanazt. 2. díjas lett Nemeskéry Erika, 3. díjas pedig egy közös művön dolgozó
„társaság”: Cséve Anna, Kelevei Ágnes, Melczer Tibor, Nemeskéri Erika, és második
3. díjasként Péterfi Rita.

1997-ben két első díjas volt, V. Ecsedy Judit kandidátus és Kégli Ferenc, két máso-
dik díjas, Tószegi Zsuzsa és Fogarassy Miklós. A 3. díjat Orvos Mária nyerte el.

Itt sorolhatók fel azok az emlékülések is, amelyeken az elhangzott előadások
tudományos színvonala nem vonható kétségbe: 1995-ben születésének 150. év-
fordulója alkalmából Petrik Géza, 1997-ben Mátray Gábor születésének 200. év-
fordulójának tiszteletére, 1996-ban halála 20. évfordulója alkalmából Sebestyén
Géza, 1998-ban pedig Szentmihályi János születésének 100. évfordulója alkalmából.
Ezt a Lipszky Jánosról tartott emlékülés követte a Térképtár rendezésében. Az év
végén pedig a „Száz éves a könyvtárosképzés”-t felidéző ünnepségre került sor.

Újabbban – hagyományteremtő szándékkal – minden évben megemlékezik az
OSZK a HUNRA-val és a Petőfi Irodalmi Múzeummal együtt a Himnusz születésnapjáról.

A könyvtár tudományos súlya azonban nem értékelhető csupán a munkatársak
publikációinak, beszámolóinak tükrében, hiszen az intézmény számos területén fo-
lyik kutató jellegű, illetve tudományos megalapozottságot kívánó tevékenység. Ez a
legszembevetőbbben a különgyűjtemények terén jelentkezik, ahol az ágazat kitűnő
szakembereinek speciális képzettsége és a hazai, de a nemzetközi életben is elismert
szerepe nélkül a napi munkát sem lehetne ellátni. Esetükben a tudományos tevékeny-

ség csak a témaköröket tekintve válik el: más témával foglalkoznak kutatóként, mint amit hivatali munkájuk keretében látnak el. Persze az ösztönzést nem egyszer az utóbbiból kapják.

A tudományos felkészültség követelménye azonban a könyvtárosi munka más területén is jelentkezik: szabványok, szabályzatok kidolgozása, nemzetközi munkálatokban való részvétel, a gépesítési rendszerek kiépítése, a gyarapítás vitele stb. legalább olyan felkészültséget kíván meg, mint publikáló társaiktól. Nem véletlen, ha a kettő egybeesik, de többen lemondanak a kutatónapról a munkával összefüggő elvi kérdések megoldása érdekében. Azokról nem is szólva, akik estéiket, és a hétvégeiket is gyakran erre a munkára használják fel.

Az OSZK-ban jelenleg 11 munkatárs rendelkezik kandidátusi, illetve PhD tudományos fokozattal, közülük heten bizonyultak 1994 és 1998 között erre érdemesnek: Fülep Katalin (1996), Kovács Ilona (1996), Zichy Mihály (1996), Nagy Attila (KMK, 1997), Pavercsik Ilona (1997), Plihal Katalin (1998). A régebbi kandidátusok: Karsay Orsolya, Melczer Tibor, Pojjákné Vásárhelyi Judit és Vízkeletyné Ecsedy Judit.

Az egyetlen tudományok doktora fokozattal rendelkező nyugdíjas, az OSZK-ban ma is tevékenykedő munkatárs, Borsa Gedeon.

Intézményi és egyben egyéni kutatások

A címben jelzett kutatások összefonódása elég gyakori jelenség. Sokan napi munkájuk során fordulnak egyes témák előzményeinek, háttérének esetleg jövő lehetőségeinek mélyebb, tudományos szintű feldolgozása felé. Ezek kimutatása teljesen felesleges lenne, viszont van egy terület, amely a fenti cím teljes értelmében foglalja magában mind a kettőt, és amelyről általában kevés szó esik.

Ez a restaurátorok kutatási tevékenysége, amelyben Beöthyné Kozocsa Ildikó és Kastaly Beatrix vezetésével munkaidőben, kutatóidőben, sőt magánidejükben is foglalkoztak a restauráló részlegek munkatársai.

A Hírlap-állományvédelmi Osztályon két vegyész (az egyik az osztály vezetője) és egy papíripari üzem mérnök és több jól képzett, nagy gyakorlattal rendelkező restaurátor vett részt a kutatásokban részben munkaidőben, részben kutatónapokon, sőt magánidejük nem csekély részében is.

Így nem véletlen az, hogy munkájuk eredményeit nem csak itthon, hanem világszerte is elismerik (l. a hazai és nemzetközi kapcsolatokról szóló fejezetet is).

Tevékenységi területük a restauráláshoz használt, a restaurálásra kerülő, valamint az e célra használt különféle anyagok és a gyűjteményekben a megelőző állományvédelem érdekében tároló eszközként alkalmazott papírok vizsgálata és a restaurálási eljárások tudományosan megalapozott kialakítása és fejlesztése.

Az anyagvizsgálatok között szerepelt a különféle ragasztóanyagok, cellulózrostok, papírok, tinták és bőrok vizsgálata az összetétel, az egyes tulajdonságok és jellemzők, a kenéshatás, az oldhatóság és kimutatási lehetőségek szempontjából.

A restaurálási eljárások kialakítása és továbbfejlesztése terén is számos témával foglalkoztak. A legfontosabbak:

- a polivinil-klorid (PVC) és poliészter tasakokba helyezett különféle papírok egyes tulajdonságainak vizsgálata, összehasonlításuk a műanyag burkolatba nem helyezett papírokkal;
 - a kézi és gépi papíröntés technológiájával kapcsolatos vizsgálati és fejlesztési kísérletek az enyvezés, a töltőanyagok, a cellulózrostok őrlése, színeztése és keverése terén;
 - kísérletek műnyomó papírra nyomott, nedvességtől összetapadt könyvek lapjainak szétválasztására;
 - a 18. századi atlaszok lapjain lévő oxidálódástól sötétbarna olajfoltok eltávolítása az ammónium-hidroxid 6%-os meleg oldatának sikeres alkalmazása;
- és még sok más probléma megoldása.

Kutatásaik eredményét számos jegyzet, publikáció igazolja. Eredményeikről tájékoztatták a restaurátor-társadalmat és megkezdték a birtokukban lévő hazai és külföldi állományvédelmi és restaurálási szakirodalom tematikus, tárgyszavakkal ellátott feltárását és a visszakereshetőség biztosításával a számítógépre vitelét is.

Kiadványi tevékenység

Az Országos Széchényi Könyvtár a már említett külső támogatások igénybevételével több összesítő kiadványt és tudományos munkát tudott – az előzőekben már ismertetett bibliográfiai kiadványok mellett – megjelentetni. (Mindezekről a jelentéshez mellékelt kiadványi jegyzék szolgál pontos adatokkal.)

Napvilágot látott az *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvé*-nek két kötete: *1986–1990* (1994) és *1991–1993* (1998) – mint a számok is jelzik – erős lemaradással. A sűrűbb megjelenésre vonatkozó fogadkozások sajnos azóta sem valósultak meg, hiszen most is egy öt éves kötetet kap kézhez az érdeklődő.

Az *Országos Széchényi Könyvtár füzetei* c. sorozatból viszont hetet sikerült megjelentetni, *Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Új sorozat*-ából pedig három nagyobb művet tudott a könyvtár a most ismertetett időszakban közreadni.

A restaurátorok több szakmai jegyzete is kikerült a nyomdából, de megjelent az *Ötnyelvű könyv- és papírrestaurálási szótár* is Beöthyne Kozocsa Ildikó és Kastaly Beatrix szerkesztésében, amely közel 400 oldalon nyújt biztonságos nyelvi tájékozódást az e témával foglalkozók számára.

A könyvtárnak számos kiadványa jelent meg floppyn, illetve CD-ROM-on, ezekről a megfelelő, főleg a nemzeti bibliográfiai fejezetekben esik szó.

Napvilágot látott az *Országos Széchényi Könyvtár a magyar nemzeti könyvtár* c. füzet is, amely az OSZK történetéről, gyűjteményeiről, állományvédelméről, számítógépes fejlesztéséről, nemzetközi kapcsolatairól, a Könyvtári Intézetéről, és az Országos Széchényi Könyvtár Múzeumáról ad sok színes képpel illusztrált tájékoztatást. (1999 elején megjelent az angol és a német változat is.)

A nagyobb kiállítások alkalmából is szép mappák, magyarázó füzetek készültek, így az 1996-ban rendezett *Kincs, műkincs, közkincs: az Országos Széchényi Könyvtár*

cimélagyűjteménye c. kiállítás ismertetője (Karsay Orsolya szerkesztésében) angolul is, és ugyanebből az alkalomból a *Flamand Kalendárium – Flemish almanac*, illetve a *Philostratus-Corvina = The Philostratus Corvina* c. illusztrált mappák is.

Nyomdai munkák, terjesztés

Már az előző Évkönyvben is szólni kellett az egyre romló gazdasági helyzetről, a kiadói tevékenységre jutó mind kevesebb pénzről, a papírárak folyamatos emelkedéséről, a vásárlóerő hanyatlásáról és mindennek következtében a példányszámok szükségszerű csökkenéséről. Sajnos a helyzet – mint az már az előzményekből is kitűnik – egyre rosszabbodott.

Az osztályokon készülő kéziratok csökkenése miatt csökkent a leadott kéziratok mennyisége, így a nyomásszámok is egyre kisebbek lettek. Az 1993-as nyomásszám 4 389 500 volt, ez 1994-ben még szinten maradt, sőt valamelyest emelkedett (4 866 000), de 1995-re már 3 664 700 ívre, 1996-ban pedig 2 993 500-re esett le. 1997-ben ismét emelkedés regisztrálható: 3 632 000, 1998-ban 3 135 460 ív nyomása készült el.

Az 1997-es kiugró szám nem tükrözi a valós helyzetet, ekkor ui. egy mű, a háromkötetes *Könyvtári Minerva* növelte a kinyomtatott ívek számát.

A gazdaságosabb működésre törekedve sok esetben az olcsóbb Risographon készült a nyomtatás. A tendencia itt is nyugtalanító lehet: 1994-ben 733 000 ívről a következő év jelentette a csúcstól 913 000 ívvel, de 1996-tól folyamatos és jelentős csökkenés vezet el az 1998-as mélypontra, ami számszerűleg 588 920 nyomtatásban jelentkezik.

Így aztán a nyomdaüzemben levélborítékok is készültek, saját erőből oldották meg az igen drága számlatömbök előállítását, több százezer katalóguscédulát készítettek.

A *kiadványi tevékenység* körében az első helyen az újonnan megjelent kiadványok propagandája állt. Ennek módszerei hosszú idő óta ismeretesekek, bár bizonyos mértékben változtak. Újabban visszafogottabb az OSZK épületén belül, ugyanakkor fokozottabb könyvtárosrendezvényeken könyvbemutatók formájában. A Kiadványtár minden évben jelent volt a Budapesti Könyvfesztiválon és az évente rendezett MKE Vándorgyűlésen.

A kiadványi tevékenység terjesztési része a Kiadványtár munkájában realizálódik, amely magában foglalja az új kiadványok befogadására, nyilvántartására, azok ajánlására, a megrendelők kéréseinek teljesítésére irányuló munkát. Jegyzékek segítségével a régebbi, leszállított árú kiadványokra is felhívta az esetleges érdeklődők figyelmét. A pénzügyi nyilvántartás és elszámolás 1997-től immár számítógép segítségével itt történik meg. Újabban ők intézik a Magyar Nemzeti Bibliográfia CD formátumban megjelenő változatának terjesztését is.

1994-ben 464 írásos megrendelésre 1 167 015 Ft-nyi bevételt értek el (a készpénzbefizetéseket nem számítva). 1995-ben a jelentés 1995 áprilisában történt összeállításakor a forgalom pontos adatai még nem álltak rendelkezésre, de az egy milliót kimutathatóan meghaladták. 1997-ben viszont 7 128 134 Ft volt az eladott művekből származó összeg.

1994 és 1996 között a napi munkák végzése mellett a Kiadványtár anyagának egy része selejtezésre, majd ennek nyomán végső rendezésre került. A selejtezés elvei nem kerültek írásbeli megfogalmazásra, de általában a régebbi anyag került kiiktatásra, illetve a törökbálinti raktárba.

KITÜNTETÉSEK

A színvonalas könyvtári és tudományos eredmények elismerésére a munkatárs közül többen részesültek állami kitüntetésben és az OSZK-sok számára legalább olyan megtisztelő Széchenyi Ferenc Emlékérem elnyerésében, illetve egyéb szakmai elismerésben.

1994-ben Szente Ferenc főigazgató-helyettes, dr. Ferenczy Endréné főosztályvezető és dr. Fallenbüchl Zoltán ny. könyvtáros A Magyar Köztársasági Érdemkereszt Kiskeresztjét vehette át, ugyanebben a kitüntetésben részesült 1995-ben Ungváry Rudolf író, kritikus, az OSZK tudományos kutatója is. Dr. Tombor Tibor ny. osztályvezetőt pedig 1994-ben A Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszttel tüntették ki. Szinnyi József díj kitüntetésben részesült 1994-ben dr. Kertész Gyula osztályvezető, dr. Komjáthy Miklósné ny. osztályvezető, 1996-ban Győri Erzsébet, az OSZK KMK igazgató-helyettese, 1997-ben Nagy Anikó osztályvezető és 1998-ban dr. Busa Margit, az OSZK ny. főmunkatársa.

1994-ben Bezeredy díjjal ismerték el a Színháztörténeti Tár vezetője, Belitska-Scholtz Hedvig tudományos tevékenységét, szakmai érdemét.

A Juhász Gyula főigazgató által alapított Széchenyi Ferenc Emlékérmét 1994-ben dr. Kovács Ilonának, a Hungarika Dokumentációs Osztály vezetőjének, 1995-ben Kertész Gyulának, a Retrospektív Bibliográfiai Osztály vezetőjének, 1996-ban Berlász Piroskának, a Színháztörténeti Tár munkatársának, 1997-ben az MNB Könyvek Bibliográfiája osztályvezetőjének, Patayné Balogh Évának, 1998-ban Ungváry Rudolfnak, az OSZK tudományos kutatójának adományozta kiváló munkájuk elismeréseként az intézmény vezetősége.

1994-ben Bátonyi Viola és dr. Nagy Attila a KMK osztályvezetője a Magyar Könyvtárosok Egyesületének érmét kapta meg. Ugyanebben az évben Hanák Gábor pedig Nagy Imre Emlékérmét vehetett át.

A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT TEVÉKENYSÉGE 1994–1998 KÖZÖTT

Az 1994–1998 közötti öt esztendőben több korszakos változás következett be a KMK életében. Az intézmény fennállása óta nem fordult elő 40,8%-os létszámszökkenés a változatlan, illetve növekvő feladatok mellett. 1994. január 1-jén 62,5 fő, 1998. december 31-én 37 fő dolgozott a KMK-ban. Az intézmény igazgatója, a könyvtár főigazgató-helyettese – Szente Ferenc – 1994. április 1-jén nyugállo-

mányba vonult. 1994. év őszén kiírta a könyvtár az igazgatói pályázatot, mely két pályázó jelentkezése mellett eredménytelenül zárult. 1995-ben ismételt pályázattal Csabay Károly (OPKM-ből) kapott megbízást május 15-én az igazgatói feladatok ellátására, aki 1996. december 31-ig töltötte be ezt a tiszteket. Mind a köztes időszakban, mind pedig ezt követően Győri Erzsébet látta el megbízott igazgatóként az irányítási feladatokat saját osztályának vezetése mellett.

1994. novemberében elkészült a KMK felülvizsgálatáról szóló e célra létrehozott ad hoc bizottság jelentése, melyet osztályvezetői értekezleteken, osztályközösségekben és a főigazgató által vezetett főosztályvezetői keretben nyilvános vitán – a bizottság tagjaival – megtárgyaltunk. Ezzel megkezdődhetett az a folyamat, amelyik a könyvtári rendszer igényeit figyelembe véve egy modern, a feltételekhez, a külső és belső környezethez egyaránt illeszkedő KMK feladatrendszerét hivatott meghatározni. E munka áthúzódik a következő esztendőkre is.

A társadalmi szervezetek – MKE és IKSZ – titkári teendőinek ellátásához főosztályunk létszámából két főt átadtunk, ezzel egyenlő feltételek keletkeztek mind az intézményi, mind az egyéni érdekképviselet területén. Viszont minden szakterület megérezte a példátlan mértékű létszámcsökkenést. Különösen a Gyűjteményépítési Információs Osztály (több mint 50%-os létszámcsökkenés, 70%-os feladatnövekedés mellett) és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár létszámcsökkenése szembeötlő a Könyvtári Koordinációs Osztály eltűnte mellett. Az egykori 11 fős Koordinációs Osztályból 1 főfoglalkozású és 1 részmunkaidős munkatárs maradt. Munkájuk nagy része a különböző részterületekre került; pl. a könyvtári statisztika az Olvasószolgálati Kutató Osztályra, a könyvtárak nyilvántartása (MINERVA) a Könyvtártudományi Szakkönyvtárba, bizonyos szakterületek gondozására pedig nincs idő és ember.

Erre az időszakra esett az új könyvtári törvény előkészítésének munkálatsora, szakirodalmi szemléket állítottunk össze a törvényt előkészítő minisztériumnak, tanácsadással és kodifikációs munkával járultunk hozzá az 1997. évi CXL törvény szakmai munkálataihoz. Az évek során három nagyobb előkészítő megbeszélést, egyeztető tanácsadást szerveztünk a KMK-ből létrehozandó Könyvtári Intézet jogállásáról és feladatköréről – e beszámoló írásakor még nem jelent meg a miniszteri rendelet, mely jogi keretbe foglalná tevékenységünket.

Folyamatosan részt vettünk a szerzői jogi törvény előkészítésének – a könyvtárakat érintő – munkálataiban. Áttekintettük az Európai Unió országainak e témakörben keletkezett állásfoglalásait, a könyvtári érdekek védelméről szóló közleményeket. Az egyik legnagyobb munkánk – ma már tudható, hogy eredményes is – a Mellon Alapítvány segítségével létrehozott HUSLONET együttműködés, mely Kassa, Miskolc és Debrecen egyetemi könyvtárait köti össze számítógéprendszerrel. Közép-Kellet Európában ez volt az első, a határokat is átlépő nemzetközi együttműködés, melyre 295 000 dollár támogatást biztosított a Mellon Alapítvány.

Mintegy 500 000 kötet könyvet osztottunk szét (Elsevír ajándékok, Brother's Alapítvány, Sabre Alapítvány, International Book Bank) tételes címek szerinti igénylés alapján egyetemi, szakkönyvtárak, iskolai gyűjtemények és nagy közművelődési könyvtárak számára.

1995-ben a Sabre Alapítvány felkérésére háromnapos nemzetközi tanácskozást szerveztünk Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Szlovákia, Belorusszia, Ukrajna, Bulgária, Horvátország részvételével.

Ebben az időszakban kezdtük kialakítani a hazai könyvtári statisztika a nemzetközi szabvánnyal kompatibilis szerkezetét. A közművelődési könyvtárak már ISO szabvány szerint szolgáltatnak adatokat, a többi könyvtár adatszolgáltatása nem egységes. A minisztérium Statisztikai főosztályával folytatott többszöri konzultáció után hozzákezdünk egy statisztikai munkabizottság működtetéséhez. Sajnos az időközbeni minisztériumi szervezeti változások megakadályozták e munka tervszerinti végzését. A minisztérium 1998-as kettéválása után – noha az adatlapokat elkészítettük – még a közművelődési könyvtárak adatlapját sem juttatták el az adatszolgáltatókhoz. Így sajnos 1998-ról nem áll rendelkezésünkre könyvtári statisztika egyetlen könyvtártípusról sem.

A Mellon Alapítványtól 37 000,- USA dollár támogatást sikerült nyernünk az Országos Széchényi Könyvtár beiratkozási rendszerének korszerűsítésére. Ebből valósult meg a fényképes beléptető rendszer, mely számítógépen tartja nyilván az OSZK olvasóit.

Ugyancsak pályázattal sikerült részt vennünk a Brit–Magyar együttműködési csereprogram keretében a Stratégiai tervezés, teljesítménymérés, teljes körű minőségirányítás című projektben. Ennek keretében kidolgoztuk a Bács-Kiskun megyei Katona József Könyvtár menedzsment módszereit, e munkát modellértékűnek tartjuk, tapasztalatait másutt is hasznosítani kívánjuk.

Megszerveztük és lebonyolítottuk a Magyar Könyvtárosok IV. Világtalálkozóját 1996. augusztus 7–10. között a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Hajdú-Bihar Megyei tagozatával közösen. A találkozó költségeinek fedezetét pályázatok útján szereztük meg.

1997-ben részt vettünk a Mellon Alapítvány Varsóban rendezett nemzetközi automatizálási konferenciáján, Fogarassy Miklós kollégánk látta el a konferenciával kapcsolatos hazai konzultációs feladatokat, Varsóban előadást tartott.

Ugyancsak 1997-ben kezdtük el – az új törvény alapján – a dokumentumellátó rendszer alapjainak kidolgozását, munkabizottságot működtetünk e témában mind a mai napig. E munka keretében foglalkoztunk a könyvtári dokumentum-ellátás kérdéskörével, a könyvtári dokumentumok lelőhely-nyilvántartásának módszereivel és a gyűjteményekből kivont dokumentumok hasznosításának kérdéseivel.

A törvényből következő fontos feladataink egyike lett az érdekeltségnövelő támogatás – melyet a települési nyilvános könyvtárak kapnak állománygyarapításra – elosztásának előkészítése, illetve a pályázatok fogadása és rangsorolása.

A Könyvtári Levelező/lap című havonta megjelenő gyorstájékoztató, mely az 1989-es indulás után igen hamar közkedvelt szakmai folyóirat lett, nemcsak híreket, hanem cikkeket, sorozatokat közölt mind a közművelődési, mind a szakkönyvtárak munkájáról, ugyancsak áldozata lett a takarékoságnak. A KMK 1995 decemberében jelentette meg az utolsó számot, 1996 január 1-jével megszűnt, majd az Informatikai és Könyvtári Szövetség – akkor még Kamara – 1996 júniusában felvállalta a kiadását és szerkesztését.

Gyűjteményfejlesztési és bibliográfiai tanácsadó tevékenység

E tevékenység az 1964-től kéthetente megjelenő Új Könyvek című állománygyarapítási tanácsadó szerkesztésében és megjelentetésében ölt testet. Egészen 1994-ig minden szám 99 mű bibliográfiai leírását és tartalomismertetését közölte. Hosszas tárgyalások, majd országos konferencia szervezése után átalakítottuk a könyvtárak beszerzési tevékenységét segítő, azt szolgáló információs rendszerünket, megváltoztattuk az Új Könyvek c. folyóirat szerkesztési elveit. 1994-től a lap szedési és tördelési munkáit is mi végezzük, teljesen kész nyomdaérett anyagot adunk át a lapot kiadó Könyvtárellátónak.

Minden esztendőben évi 26 szám jelent meg,

1994-ben	4742,
1995-ben	4700,
1996-ban	4554,
1997-ben	5618,
1998-ban	6811

tételt ismertettünk, az időközben felére csökkent létszám mellett. A munkatársak olyan mértékű leterhelésnek vannak kitéve, amely már nem tartható. E tevékenység része a központi cédulaellátás biztosítása is, mely zökkenőmentes és folyamatos az MNB Könyvek szerkesztőségével együttműködve. 1994-től adatbázist építettünk az Új Könyvekben recenzált művekről, melyeket igen sokféleképpen lehet visszakeresni.

A szerkesztőség minden pályázati lehetőséget megragad, így a József Attila Alapítvány és a Soros Alapítvány segítségével évente 1–1,2 M Ft pályázati pénzt szereztünk a lap fenntartásához, hiszen költségvetési forrásaink egyre szűkösebbek.

Nyilvántartottuk és koordináltuk a magyar könyvtárak bibliográfiai terveit, a beküldött adatokból folyamatosan építettük 1997-ig az adatbázist. 1997-ben e tevékenységet a minimálisra apadt bejelentések és létszámhiány miatt megszüntettük; noha nagy szükség volna rá.

Tanácsadó szolgálatot látunk el a közművelődési és felkérés alapján a szakkönyvtárak gyűjteménygyarapítási munkái terén.

Módszertani gondozásban részesítettük a külföldi magyar intézetek könyvtárait, közreműködtünk tájékoztatói segédletek beszerzésében.

Az Eseménynaptár című negyedévente megjelenő kiadványt ugyancsak az Osz-tály munkatársai, először Mezey László Miklós, majd Hölgyesi Györgyi szerkesztette 1992-től 1996-ig. Ekkor anyagi nehézségek miatt meg kellett szüntetnünk. Ugyancsak 1996-ban jelent meg utoljára az Évfordulónaptár című floppy-kiadvány, mely az Eseménynaptárból táplálkozott. Mind a mai napig keresik egykori megrendelői.

1994-ben rendeztük meg először a Pest Megyei Könyvtárral közösen az I. Országos Helyismereti konferenciát Vácott. Azóta minden esztendőben más helyszínen zajlik a konferencia igen népes részvétellel. A konferencia anyaga kötetben is megjelenik, s az utolsó példányok is elkelnek belőle.

Folyamatosan gondoztuk a megyei és városi könyvtárak helyismereti tevékenységét, megyei és regionális konferenciákat szerveztünk a területileg illetékes könyvtárakkal együtt, az aktuális kérdésekről előadásokat tartottunk.

Tisztelettel és kollegiális szeretettel adózunk Fodor András emlékének, aki 1997. június 27-én tragikus hirtelenséggel elhunyt, s vele a KMK és az Új Könyvek alapító munkatársa távozott közülünk.

Oktatási és módszertani tevékenység

Az eltelt öt esztendőben oktatási munkánkat negatívan befolyásolták a folyamatosan megjelent rendeletek, melyek jogosítványainkat csak csonkították.

Így szűnt meg 1995-ben a humán informatikus másoddiplomás képzés, melyet a KLTE-vel közösen működtettünk. A kezdetben 2,5 éves könyvtáros-asszisztens iskola ezen időszakban csökkent le két szemeszterre, lényegesen kevesebb szakmai ismeret átadására nyújtva lehetőséget. 1994-ben és 1995-ben felsőfokú szakképzettséget biztosító vizsgákat készítettünk elő, konzultációkat szerveztünk rendszeresen és évente két alkalommal központi záróvizsgákat hirdettünk meg. Szakképzettséget tájékoztatási ismeretekből, könyvtári rendszerszervezésből, gyermekkönyvtári és zenei könyvtári ismeretekből lehetett szerezni. Számos kollégánk ezúton szerezte meg más irányú diplomája mellé a szakképzettséget.

1994-ben előkészítettük a minisztérium Könyvtári Osztálya megbízásából a szakképzési törvényben szereplő képzési formák programjait. Ezek a következők voltak: könyvtárkezelői, könyvtári asszisztens, könyv és papírrestaurátor, tájékoztató, könyvtár-informatikus; feldolgozó könyvtáros, zenei könyvtáros. Sajnos máig nem történt intézkedés e képzési formák elismerése érdekében. 1996-ban elindítottuk a két féléves, alapfokú képzést nyújtó (a 10/1995. IX. 22. MM rendelet alapján) számítógép-kezelői tanfolyamot. Azóta minden esztendőben több csoport számára meghirdetjük, minden csoport teljes létszámú.

A szakképzést nem nyújtó, de a gyakorlati munkában sokat segítő egyéb számítógépes tanfolyamok is teljes létszámmal működtek (alapfokú számítógépkezelői tanfolyam, Internet tanfolyam). Csaknem minden esztendőben külön kurzust biztosítottunk az OSZK munkatársainak.

Az Állományvédelmi főosztállyal közösen évente új csoportot indítottunk a könyv- és papírrestaurátor képzésben részt venni kívánók számára.

Az Iskolai Könyvtárakért Alapítvány minden esztendőben megrendelt egy-egy tanfolyamot kimondottan speciális ismeretek, illetve az asszisztensi feladatok elsajátítására.

Továbbképzési programunk igen szerteágazó, ugyanakkor az átsorolásra lehetőséget nem adó képzési, illetve továbbképzési alkalmakat pénz hiányában a vártnál kevesebben vették igénybe.

1995-ben az Időszaki kiadványok részdokumentumainak bibliográfiai leírása címen továbbképző tanfolyamot szerveztünk feldolgozó könyvtárosoknak. 60 fő vett részt e továbbképzésben.

Továbbképzést szerveztünk hátrányos helyzetű olvasókkal foglalkozó könyvtárosok számára.

Ugyancsak speciális tanfolyamot szerveztünk az egyházi gyűjteményekben dolgozó könyvtárosoknak.

1997-ben megszerveztük a Feldolgozók Fórumát, csaknem 200 könyvtáros vett részt a konferencián tanújelét adván az ismeretek felfrissítése iránti igényükről, de nem kevesen szóltak a továbbképzés anyagi lehetőségeinek beszűkítéséről. E területen jelentős változást várunk a törvényből következő hétévente kötelező továbbképzéstől, melynek bevezetését egy évvel elhalasztották, így legkorábban 2000-ben támaszkodhatunk ezekre a forrásokra.

1995-től rendszeresen szervezünk a határon túli, elsősorban erdélyi magyar könyvtárosoknak továbbképzést.

Az OSZK új munkatársainak kétféle OSZK ismereti tanfolyamot szerveztünk. Az egyik az OSZK rövid bemutatását adta, míg a másik féléves időtartamú az intézmény múltját, tevékenységét és jövőjével kapcsolatos elképzeléseit ismertette.

1998-ban 1 M Ft támogatást nyertünk a Nemzeti Kulturális Alaptól, melyből a tantermi számítógépeink memóriabővítését, jogtiszta licenzek vásárlását oldottuk meg.

Ugyancsak az NKA-tól 1998-ban nyert 1,2 M Ft-os támogatásból a könyv- és papírrestaurátor képzéshez szükséges jegyzetek újra kiadását, illetve új jegyzetek íratását oldottuk meg.

Évente rendszeresen megszerveztük a könyvtári szaktárgyakat oktatók továbbképzését.

1998-ban megszerveztük a 100 éves a könyvtárosképzés az OSZK-ban című tudományos ülészakot.

A könyvtári szabványok előkészítésében Varga Ildikó vesz részt szakértőként. Elkészült az ISO 10257:1993 Nemzetközi Szabványos Zeneműszám (ISMN) magyar adaptációja. Ezzel párhuzamosan készült a térképek bibliográfiai leírásának szabványa.

1997-ben az osztály keretein belül létrejött a Könyvtári Szabványosítási Iroda, melynek titkári teendőit Varga Ildikó látja el. Szakértői tevékenységünk kiterjedt az ISO és EN – nemzetközi és európai – információs és dokumentációs szabványok honosítására. Egyidejűleg létrehoztunk egy bizottságot a hazai szabályzatok revideálására, új szabályzatok készítésére, és annak elvi eldöntésére, hogy a szabályzatok műfajukban eltérhetnek-e az eddigi nemzetközi alapú szabványoktól.

Szabványbizottsági üléseken kialakítottuk a meglévő bibliográfiai szabványok átdolgozásának szempontjait és megvitattuk az elektronikus dokumentumok feldolgozásának szabályzattervezetét.

A FID felkérésére felmérést végeztünk a hazai informatikusok körében. 2200 kérdőívet juttattunk el a nyilvános könyvtári feladatokat ellátó intézményekbe, ezek 79%-a visszaérkezett és feldolgozva továbbítottuk a felkérőnek. 1995 augusztusáig elláttuk a FID Magyar Nemzeti Bizottságának titkári teendőit.

1994-ben megalakult az ETO Iroda igen szerény anyagi körülmények között. 1995-ben az NKA-tól nyert támogatásból megvásároltuk a FID Consortiumtól az ETO (MRF)-fájlt. Az angol nyelvű anyagot számítógépes adatbázisba töltöttük. Az 1990-es magyar nyelvű kiadás anyagát úgyszintén az adatbázisba töltöttük.

Időközben összehasonlító vizsgálatot végeztünk 22 külföldi könyvtár bevonásával az ETO Iroda optimális működése érdekében.

1997 májusában befejeződött az ETO 1990-es rövidített kiadásának számítógépre vitele.

1997-ben végül az aktualizált MRF adatbázist rendeltük meg, s ezzel elkezdődött az MRF átvétele a magyar adatbázisba. Sajnos időközben sem pályázati pénzek, sem egyéb források nem adtak lehetőséget az aktualizálásra, 1998-ban semmi lehetőség nem látszott az időközbeni nem kevés változás megvásárlására. Úgy tűnik, hogy hosszú távon nincs lehetőség az ETO gyors és szakszerű korszerűsítésére, mert sem személyi, sem anyagi lehetőségek nem látszanak minden jó szándékú kísérelt ellenére. Mindösszesen egy fél állásban lévő kolléga munkájával számolhatunk, aki 1998-ban a 35-ös osztályig jutott el az aktualizálásban. Attól is joggal tarthatunk, hogy az időközben elvégzett munkánk értelme és használhatósága vész el.

Kisgépes rendszerek alkalmazásának szakértői feladatait a hazai könyvtárügy számára Fejős László kollégánk látja el. Valóságos gyorssegély-szolgálatot teljesít az OSZK-ban is, ahol a legapróbb kérdésektől a gyors szoftver-írásáig is mindenben hozzá fordulnak. Ma már egészen bizonyos, hogy elkelve az OSZK-ban legalább 1 fő szoftveres és 1 fő hardveres segítség és karbantartás.

Több program rendszergazdája a kolléga és a számítógépes tanfolyamok, továbbképzések programjának készítője és tanára.

1997-ben megkezdtük a Könyvtári raktározási táblázatok 9. kiadásának előkészületeit, e munkával egy munkacsoportot bízunk meg, a Gyűjteményfejlesztési osztállyal együttműködve készült el végül a segédlet, mely magán viseli a könyvtári raktározást e rendszer szerint végzők konzervatívizmusát, számos, megítélésünk szerint szükséges változást nem sikerült végrehajtatnunk.

A kiadványt az igénylő könyvtárak előfizetéseiből jelentettük meg és értékesítettük.

A könyvtárépítészet és berendezés kérdéseiben szakértőként, tanácsadóként dolgozik dr. Urbán László. Száznál több könyvtár átalakítási építési és berendezési ügyében nyilvánított írásban és a helyszínen véleményt, adott tervrajzot, költségelemzéseket.

Csaknem száz könyvtártechnológiai javaslatot készített ebben az időszakban, melyek jó része meg is valósult.

Számos szöveggyűjteményt és példatárat állítottunk össze és adtuk ki az oktató munka segítésére, támogatására.

Olvasószolgálati kutatások

1994-ben egy korábban megkezdett kutatás lezárásaként elkészült a Mindkét hazából kiárulva című összefoglaló tanulmány a kárpátaljai és vajdasági magyar középiskolások olvasási kultúrájáról.

A 9–12 éves magyar gyerekek olvasási teljesítményét hasonlította össze a világ 31 országában végzett vizsgálat tanulságaival a Hol terem a jó olvasó? című kutatási zárójelentés.

Elkészült A pedagógusjelöltek olvasáskultúrája című kutatás zárótanulmánya. A kötet *Minerva papjai?* címmel megjelent 1994-ben Lőrincz Judit és Vidra Szabó Ferenc közös munkájaként.

A Könyv, olvasás, kulturális identitás című kutatás részeként a könyv és gazdaság összefüggéseiről A könyv és lapkiadás a könyvkereskedelem változásai Magyarországon (1985–1994) című tanulmány is elkészült.

A képzési és továbbképzési célokat szolgáló A könyvtár szociális funkciója című tanulmánykötetet összeállítottuk.

Esettanulmány készült a FSZEK által működtetett iskolai könyvtárak fenntartói jogának átadása okozta problémákról (*Könyvtári Figyelő* 1995/1. számában jelent meg).

Az *Olvasásra nevelés és pedagógusképzés* című kötet megjelentetésével valamint a *Többkönyvű olvasás felé* (Könyv és könyvtárhasználati módszerek, ötletek) című kiadvány összeállításával a könyvtáros- és pedagógusképzést, illetve önképzést segítettük.

Az 1995 júniusában megjelent *A többkönyvű oktatás felé* (Könyv- és könyvtárhasználati módszerek, példák) Szerk.: Nagy Attila és Kovács Katalin, Budapest. OSZK 1995. című kötetünk tanulmányai nem az olvasás gyönyörűségét dicsérik, hanem az egyéni érdeklődés fejlesztésével kapcsolatos módszereket taglalják, és példák sorával bizonyítják, hogy az olvasás megszerettetése, fejlesztése nem csupán a szépirodalmon keresztül lehetséges, de tipikusan az iskola egészét érintő, tantárgyközi feladat. Az írások harmada könyvtárosoktól származik, akik megfigyeléseikkel, adataikkal, olvasásfejlesztést célzó módszereikkel, ötleteikkel szolgálhatják a pedagógus, könyvtároskollégák folyamatos szakmai továbbképzését.

A képzés, képzettség, továbbképzés tárgyában az MKM felkérésére végeztünk kutatást a nagy szakkönyvtárakban, az egyetemi és főiskolai könyvtárakban, valamint a megyei könyvtárakban. Tájékozódunk a képzés helyzetéről a könyvtárosképző intézményekben is. A kutatás zárótanulmányát az MKE által szervezett konferencián megvitattuk. Egy rövidített változat megjelent a *Könyvtári Figyelő* 1995/2. számában.

Megrendeztük Budapesten 1995. július 23–26-án, az International Reading Association (IRA) és a Magyar Olvasás Társaság (HUNRA) 9. Európai Olvasáskonferenciáját. A világ 36 országából érkezett 270 vendég 9 szekcióban 3 napon keresztül összesen 170 előadást hallgathatott és vitatott meg. A hazai és nemzetközi sajtó jelentős teret szentelt az eseménynek. Az elhangzott előadások válogatott gyűjteménye a *Pedagógiai Szemle* 1996. márciusi számában jelent meg.

Kutatói konferenciát rendeztünk Az írásos kommunikációs rendszer változásai 1985 után a közép-európai országokban címmel. A konferencia 1995. július 24–26-án zajlott az Országos Széchényi Könyvtárban öt ország részvételével.

A Gyűjteményfejlesztési Osztály két munkatársa – Benkő Zsuzsa és Hölgyesi Györgyi – annotált ajánló bibliográfiát állított össze *Olvass nekem!* (Kalauz szülőknek, óvónőknek, tanítóknak a gyermekkönyvek útvesztőjében) címmel, melyet a Trezor Kiadó adott ki 1995-ben Bocsák Veronika bevezető tanulmányával.

1996-ban megvizsgáltuk 15 közművelődési könyvtár olvasószolgálatába – a kétszer egy hétig – beérkező referenz kérdéseket. A kérdések és válaszok elemzésén túl interjúk is készültek az olvasószolgálatban dolgozó könyvtárosokkal. A zárótanulmány Péterfi Rita munkája, a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 1996. októberi számában jelent meg.

Lezárult a Hátrányos helyzetű kistelepülés kulturális esélyei című kutatás – ugyancsak Péterfi Rita munkája. A zárótanulmányt 1996-ban az OSZK Keresztury-díjjal jutalmazta.

1997-ben tanulmányt készítettünk az OSZK használóinak igényeiről, olvasási szokásairól.

OTKA támogatással dolgozni tudunk Az állami gondozottak értékvilága című kutatásunkon, melynek részanyagait Vidra Szabó Ferenc az *Élet és Irodalomban* publikálta és publikálja.

A Soros Alapítvány támogatásával tudunk dolgozni az Olvasásfejlesztés és kritikus gondolkodás című kutatásunkon, melyet az ország hat településének nyolc iskolájában végzünk.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár munkája

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár az ország egyetlen ilyen gyűjtőkörű könyvtára, szolgáltatásait egyetemisták, főiskolai hallgatók, a könyvtártudomány kutatói és a kulturális igazgatás szakemberei veszik igénybe Heti 52 órában – vizsgaidőszakban, 58 órában – áll az érdeklődők rendelkezésére. Mielőtt a könyvtár tevékenységéről részletesen íránk, meg kell jegyezni, hogy az elmúlt öt esztendőben igen komoly anyagi nehézségekkel kellett megküzdenünk mind az állománygyarapítás forrásainak elapadása, mind pedig a létszámcsökkenés miatt. Ehhez még hozzájárult a dokumentumárak emelkedése is.

A könyvtár igénybevételére sokoldalú szolgáltatásainak a népszerűsége a jellemző.

A könyvtár állományának a növekedése jellemzően a kiadványcserére és ajándékozásra alapozódott az utóbbi öt évben, beszerzésünk 2/3 részét ily módon vettük állományba. Az időszaki kiadványok beszerzésében is nagy szerepe van a kiadványcserének. A cserealapunk ugyanakkor fogyatkozóban van, hiszen a törvényből következően nem, vagy csak kis mértékben részesülünk a kötelesepéldányokból.

1994-ben az NKA-hoz benyújtott a Könyvtári Minervára vonatkozó pályázatunk eredménnyel zárult. Adatbázisba szerveztük az 1995-ben kiküldött kérdőívek anyagát, a kötet 1997-ben jelent meg, melyet a benne szereplő könyvtárakon kívül sokan mások is megvásároltak. Adatainak aktualizálása és az adatszolgáltatók körének kibővítése 1999-ben megkezdődhet, ha erre az anyagi források és létszámhelyzetünk lehetőséget nyújt.

1995-ben megjelentettük a *Könyvtárosok zsebkönyve* című kötetet ugyancsak NKA támogatásból. A közhasznú információkat tartalmazó munka sikeres volt.

Negyedévenként jelenik meg a *Könyvtári Figyelő* című folyóiratunk, melynek jelentős része a szakkönyvtár dokumentációs munkáján alapszik.

A *Hungarian Library and Information Science Abstracts* c. referáló lap évente két alkalommal rendszeresen megjelenik.

A *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája* évente négy számban tudósítja az érdeklődőket, minden esztendőben kumulált mutató készül a visszakeresés megkönnyítésére.

1994-ben kiadtuk Vajda Erik: *Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek on-line adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével* című megvalósíthatósági tanulmányát.

1994-ben az angol Task Force pro Libra nevű cég felkérésére begyűjtöttük, feldolgoztuk és megküldtük a *Who is who in the information World* című kötet 1995-ös kiadása számára azoknak a könyvtárosoknak és informatikusoknak a nevét, akiknek életrajzát szerepeltetni gondolták.

A szakkönyvtárban készülnek azok a nagyobb irodalomkutatások, szakirodalmi szemlék, melyeket a könyvtárügy irányítói igényelnek; csak néhány téma: a külföldi könyvtári törvények, a nemzeti könyvtárakra vonatkozó törvények és a róluk szóló irodalom, a szerzői jog szabályozása Európában – különös tekintettel a könyvtárakra.

Adatbázisaink építése folyamatos; így a MANCI adatbázis a magyar és nemzetközi cikkirodalmat, a HUBA adatbázis építése (Hungarika Bibliográfiai Adatbázis) személyzeti okok miatt (nincs rá ember) akadozik, jelenleg 3000 tételt tartalmaz. Az anyag gyűjtése és feldolgozása viszont folyamatos, a szakkönyvtár szolgáltatja a könyvtári tárgyú tételeket a Hungarika Dokumentációs Osztálynak.

A KALAUZ-adatbázisból (A magyar könyvtárak szolgáltatási kalauza) rendszeresen szolgáltatunk az igénylőknek különféle szempontú és adattartalmú listákat. 1998-ban NKA támogatással két új adatbázis építését kezdtük meg.

A KRONOL (Magyar könyvtártörténeti kronológia) adatbázis a könyvtárügy hazai eseménytörténetét dolgozza fel. Az év végén több mint 4500 rekord volt az adatbázisban, mely az 1970–1991. közötti adatokat, eseményeket tartalmazza, e közben folytattuk az adatgyűjtést 1992-től napjainkig, illetve 1969-től visszafelé.

A KIKI (A magyar könyvtárosok életrajzi adattára) kettős célt szolgál: életrajzi lexikon és ki kicsoda. Az adatbázis most még csak 900 rekordot tartalmaz, de folyamatos az adatok feldolgozása, illetve kiegészítése.

A témafigyelési szolgálatunk keretében negyedévenként irodalomkutatási jegyzéket küldünk a MANCI adatbázisban újonnan feldolgozott szakirodalomból, valamint kéthavonként tartalomjegyzék-másolatot külföldi folyóiratokból a szolgáltatást igénylőknek.

Ebben az ötéves periódusban az amerikai Assist International Inc. nevű, non-profit szervezet által kezdeményezett, The Cooperative Periodical Program folyóirat-adományozási akció magyarországi központjaként fogadtuk és szétosztottuk a szállítmányokat. Ez a támogatási forma 1998 végén befejeződött.

A könyvtár olvasótermében 3 számítógép áll az olvasók rendelkezésére, amelyen keresztül az on-line katalógust, a MikroISISben épülő adatbázisokat, a CD-ROM tornyot, az Internetet érhetik el, illetve lehetőséget kapnak multimédia használatra is.

A könyvtár munkatársai – a KMK más részlegeiben dolgozók mellett – a legnagyobb mértékben kivették részüket az OSZK állományrevíziós munkálataiból. Részt vesznek a NEKTÁR bizottság munkájában, több munkatárs pedig jelenleg is dolgozik az AMICUS integrált könyvtári rendszer anyagainak fordításában és tesztelésében.

A szakkönyvtár nemzetközi kapcsolatai kiterjedtek és gyümölcsözőek, ez nem csupán fontos látogatásokban, ajándékkötetekben és irodalomkutatások cseréjében nyilvánul meg, de abban is például, hogy a Library and Information Science Abstracts című angol referáló lap nemzetközi tanácsadó testületében is benne van.

Szakmai kapcsolataikat nagyobb konferenciákon tartott előadások és igen sok publikáció útján osztják meg az érdeklődőkkel.